

Црвена линија дубински одражава савремену свест о нужности упорног и континуираног (ре)дефинисања научног, теоријског и филолошко-културолошког миљеа, афирмишући – и револуционарно потврђујући – нове могућности мишљења. Али и веру да су научни и академски текстови поља креације и имажинације оног бољег и будућег нас самих, а тако и поља ризика и отпора било каквој репресији.

Хуманизам лишен сваког смисла није више ни дијагноза. Зар ћемо равнодушно чекати да нас неко позове да присуствујемо његовом опелу? Зар му већ палимо свећу? Или ћемо опет, и изнова, и заувек подвлачити оно што смо пре десетак година дефинитивно подвукли – Црвену линију људскости, одговорности, научно-критичког мишљења, академске храбрости и – упркос свему – најбоље теоријске наде у хуманистичку, а тако и нашу будућност.

Проф. др Драган Бошковић

Библиотека
Црвена линија

Колекција
Теорија, књижевност, култура

Уредник
Проф. др Драган Бошковић

Рецензенти
Проф. др Јасна Стојановић
Проф. др Владимир Карановић
Проф. др Часлав Николић

Мирјана Секулић

**ВИСЕНТЕ
БЛАСКО ИБАЊЕС:**
Србија између Запада и Оријента

ФИЛУМ

Крагујевац 2024.

I

ВИСЕНТЕ БЛАСКО ИБАЊЕС – ПУТНИК И ПИСАЦ

БИОГРАФСKE БЕЛЕШКЕ О ПИСЦУ

Висенте Бласко Ибањес (Vicente Blasco Ibañez) рођен је у Валенсији 1867. године у трговачкој породици арагонског порекла која се у овом граду населила услед потраге за бољим животом. Од раних дана показивао је интересовање за књижевност због чега касније напушта студије права и одлази у Мадрид да се посвети учењу, писању и објављивању књижевних дела. На захтев породице враћа се у Валенсију и завршава студије права, но никада се није професионално бавио правом, већ је живот посветио књижевности, новинарству и политици.

Иако је светској читалачкој публици познат пре свега као романописац, Бласко Ибањес био је свестрана личност – књижевник, аутор новинских чланака, велики путник, оснивач колонија у Латинској Америци, издавач, политичар, итд. Рафаел Конте (1967: 507) назива га једном од најзанимљивијих личности савремене шпанске историје, политичке и књижевне.

Политички ангажман Бласка Ибањеса приметан је како у новинским чланцима тако и у учешћу у јавном животу. Његове политичке идеје либералне оријентације, наслеђе Француске револуције, као и његов карактер склон сукобима, наилазили су на оштар одговор конзервативне власти Рестаурације у Шпанији. Бласко Ибањес је решење за политичке проблеме Шпаније тражио у републиканском идеалу, позивајући на побуну против политичког режима који је народ држао у лошим економским условима и општој необразованости. Задржавао је наду да ће се република устоличити у Шпанији и покренути ову земљу у правцу европских идеала, према слободи и образовању, раскидајући са превлашћу католичке цркве и монархије (Гаско Гарсија 2012: 18).

Књижевност и политика биће присутни у животу Бласка Ибањеса од ране младости што ће га одвести и на пут новинарства. Сарађивао је са многим листовима, а неке је и сам основао. Најзначајнији је лист *Ел Публо (El Pueblo)*, који је основао у Валенсији 1894. године, а у коме је објављивао критике упућиване власти, претворивши овај лист у платформу за вршење снажног утицаја на јавно мњење у свом родном граду (Лара Пејнадо 2005: 872). Упркос бројним притисцима и покушајима да се онемогући његов издавачки рад, Бласко Ибањес је посвећено објављивао бројеве овог часописа. Сматра се да је својим залагањима допринео и развоју покрета народних маса и радничких покрета. Хосе-Карлос Мајнер (2010: 214) наводи да почетком 20. века *бласкизам (el blasquismo)* постаје нека врста „локалне политичке религије”, те да се овом шпанском писцу и политичару дугује поновно оживљавање републиканизма у Валенсији.

Због свог политичког и друштвеног активизма више пута је био осуђиван на затвор или изгнанство. Ибањесово прво путовање одиграло се 1890. године преко Алжира у Париз, а радило се о бекству из Шпаније након организовања протеста против Кановас дел Кастиља (Cánovas del Castillo), председника конзервативне партије који је тада ступио на

власт. Боравак у Паризу пак имао је позитивни одраз на Ибањесово књижевно стваралаштво. То изгнанство омогућило је писцу да се непосредно упозна са савременим француским књижевним токовима, нарочито натурализмом који ће утицати на његову књижевну поетику. Истовремено, боравак у Француској послужио је аутору као инспирација за бројне путописне текстове и хронике. Након амнестије Бласко Ибањес био је слободан да се врати у Шпанију.

Услед поновног организовања протеста, овог пута бранећи независност Кубе, Бласко Ибањес је изнова приморан на изгнанство (Гаско Контел 1996: 72), те 1896. године одлази у Италију где ће провести три месеца и одакле ће слати бројне репортаже листу *Ел Пуебло*. Путописне репортаже затим је објединио и објавио у збирци насловљеној *У земљи уметности* (*En el país del arte*, 1896), првом искораку овог аутора у путописни жанр којем ће се често враћати током даљег књижевног пута.

Висенте Бласко Ибањес није путовао само по Европи већ је обилазио и различите области у Шпанији, нарочито од 1902. до 1906. године (Лара Пејнадо 2005: 872). Године 1907. полази на пут од Француске до Истанбула ради посете Оријенту. У Латинску Америку путује 1909. године с намером да одржи циклус предавања и успостави издавачке везе с другим континентом. Посетио је Аргентину, Уругвај, Парагвај и Чиле, иако је највећи утисак на њега оставила Аргентина. Донео је одлуку да ће у ову земљу поново путовати ради бављења пољопривредом. Стога, 1910. године враћа се у Аргентину да састави и представи дело о овој земљи и њеним лепотама, имајући у виду њену стогодишњицу независности као и потенцијал за своје послове у области издаваштва. Такође, путовање је било мотивисано жељом за оснивањем колонија и спровођењем у дело једног аграрног пројекта. Но, овај утопијски пројекат оснивања пољопривредних колонија убрзо је доживео неуспех, Бласко Ибањес се враћа у Европу, у Париз, где ће започети

писање романа са темама из Латинске Америке (према Сан Мартин Молина 2019: 136).

Почетак Првог светског рата Висентеа Бласка Ибањеса затекао је у Паризу. Као прави франкофил, овај шпански писац и новинар узео је учешће у пропагандним активностима у корист савезника објављивањем низа новинских репортажа и сведочанстава о рату у листу *Ел Пуебло* и другим шпанским и хиспаноамеричким дневним листовима (Смит 1972: 33). У новембру 1914. године објављује и прву свеску *Историје Европског рата* (*Historia de la Guerra europea*, 1914–1919, 9 томова), посвећује се писању о савременим ратним темама и као најпознатији резултат настаје роман *Четири јахача Апокалипсе* (*Los cuatro jinetes del Apocalipsis*, 1916).

Током 1919. и 1920. године Бласко Ибањес је одржао низ предавања у САД-у која су наишла на веома позитиван одјек код публике. Роман *Четири јахача Апокалипсе* преведен је на енглески и пренет на филмско платно у Холивуду што је допринело још већој слави шпанског писца. Његово дело постало је усамљени шпански допринос интернационално славним ауторима преведеним на бројне језике, адаптираним на филму и претворених у звезде мултинационалног књижевног парнаса, оцењује Мајнер (2010: 214).

У јесен 1923. године Бласко Ибањес започиње још једно велико путовање у пратњи своје друге супруге, Елене Ортузар (*Elena Ortúzar y Bulnes*), с намером да посети Кину, Јапан, Филипине, Индију и Египат, о чему ће оставити забелешке у путописној форми *Пути око света једног романописца* (*La vuelta al mundo de un novelista*, 1924–1925). Разматрајући биографију овог писца Кринка Видаковић Петров (2009: 39) закључује да се ради о аутентичном космополити „у време изолационизма у Шпанији”.

Висенте Бласко Ибањес умире у Ментону, у Француској, 1928. године.

О КЊИЖЕВНИМ ДЕЛИМА БЛАСКА ИБАЊЕСА

Висенте Бласко Ибањес шпански је писац чија дела Владимир Карановић, у књизи *Шпанска књижевности реализма* (2018: 345), сматра „позним одјеком реалистичког и натуралистичког романа и естетике хибридног и синтетичког типа, између класичног реализма, костумбристичког предзнака, и натурализма или чак модернизма”. На развој Бласка Ибањеса као писца утицали су неформално образовање и свакодневни живот, а на његова дела непосредно се одразило читање класика (према Карановић 2018: 345). У *Историји шпанске књижевности* Хосе-Карлос Мајнер (2010: 214) бележи да дело Бласка Ибањеса представља прелаз са строгог натурализма ка формулама које су се приближавале сензибилитету књижевности с краја 19. века.

Бласко Ибањес се прославио својим валенсијским романима, који за основну тему имају живот и обичаје града Валенсије и руралних области у њеном окружењу. Трећи роман овог циклуса, *La barraca* (*Случај у Хуерти*¹, 1898), допринео је нарочитом ширењу ауторове славе. У овом роману писац се осврће на скорашње историјске догађаје на валенсијским плантажама, а који су оставили дубоки утисак на њега. Након тога пише романе *Entre naranjos* (*Међу наранџама*, 1900), у коме је присутна критика „провинцијског политиканства и касикизма” (Карановић 2018: 349), и *Sañas y barro* (*Мочвара*, 1902) у коме се кроз натуралистичку естетику описује сиромашан живот рибара из околине Валенсије.

Друга етапа стваралаштва Бласка Ибањеса почиње напуштањем књижевних описа амбијента родне Валенсије и одликује се пишчевом појачаном заокупљеношћу друштвеним питањима, борбеношћу и егзалтацијом политичких

¹ У *Шпанској књижевности реализма* В. Карановић наводи превод романа као *Колиба*, док је постојећи превод на српскохрватски језик насловљен *Случај у Хуерти*.

принципа унутар књижевних дела. Тако настају романи *La catedral* (Катедрала, 1903), *El intruso* (Уљез, 1904), *La bodega* (Крчма, 1905), *La horda* (Хорда, 1905). Радња сваког од њих смештена је у различити амбијент: Толедо, Билбао, Херес де ла Фронтера и Мадрид, а преко њих аутор критикује недостатке који притискају различите области Шпаније. Упркос општем критичком тону стваралаштва Бласка Ибањеса, поједини романи величају шпанску историју: *A los pies de Venus, los Borgia* (Пог Венериним ногама, Борџије, 1926), *En busca del Gran Kan: Cristóbal Colón* (У поштрази за Великим Каном: Кристијфор Колумбо, 1929). Осим романа са друштвено-политичком тематиком, Бласко Ибањес пише и романе у којима се концентрише на проучавање унутрашњости својих ликова. У његове психолошке романе убрајају се *La taja desnuda* (Гола Маја, 1906), *Sangre y arena* (Крвава арена, 1908) и *Los muertos mandan* (Мртви заповедају, 1909).²

Салес Даси (2009: 21) објашњава да се Бласко Ибањес као писац није држао једне књижевне тенденције, стога се у делима препознају и романтичарске и натуралистичке одлике, али и импресионистичке и мелодраматичне уз реалистичку технику. Као подршку својим тумачењима критичар наводи и став Пола Смита да је Бласко Ибањес еkleктичан писац, а не следбеник једне школе и једне доктрине (Салес Даси 2009: 22). Такође указује на симбиозу књижевног стваралаштва и животних авантура овог шпанског писца.

Иако се Висенте Бласко Ибањес на почетку Првог светског рата поставио као хроничар ратних збивања са својим новинским чланцима и *Историјом Евројског рата*, мотивисана ратом настају и три романа: *Четири јахача Апокалипсе* (*Los cuatro jinetes del Apocalipsis*, 1916), *Маре Нострум* (*Mare Nostrum*, 1918) и *Непријатељи жене* (*Enemigos de la mujer*, 1919). Франсиско Коде (2016/17: 22) тумачи дело

2 За детаљније податке о књижевном стваралаштву Висентеа Бласка Ибањеса в. Владимир Карановић, *Шпанска књижевност реализма*, Београд: Филолошки факултет, 2018.

овог шпанског писца у контексту традиције Бенита Переса Галдоса (Benito Pérez Galdós) и Емила Золе, те наводи да је роман сматрао инструментом за анализу и приказ сазнања о савременој стварности, поштујући принципе посматрања или сведочења. Стога роман постаје студија посматраних догађаја у реалистичкој и натуралистичкој форми, показујући при томе Ибањесов став да ова фикционална форма има способност да утиче на друштво (Секулић 2023б: 397). Према Кодеу (2016/17: 22), Бласко Ибањес је поистовећивао књижевно и публицистичко стваралаштво с политичким активизмом, сматрајући да имају заједничке циљеве. Сам писац је за себе говорио да је „Агитатор, уметник заљубљен у акцију”³ (према Батаљер Катала 2021: 128; Питоле 1928: 238). Салес Даси (2009: 17) сматра да је Бласко Ибањес један од не тако честих писаца у историји књижевности чија енергична и контроверзна личност донекле засењује његово књижевно дело.

Дакле, ауторово излагање политичких и друштвених ставова у часописима и на трибинама доводили су до његовог затварања, али и изгнанстава како добровољних тако и присилних. Све то утицало је да у биографији овог писца од великог значаја буду путовања мотивисана најразличитијим поводима: политичким, књижевним, економским или другим (Кодина Бас 2000: 97–98; Бас Карбонел 2003: 227; Лара Пејнадо 2005: 870). Овај шпански писац и политичар путовао је по Шпанији, Европи, па чак и око света. Његово богато путничко искуство преточено је у романескни материјал, чланке и у низ путописа, међу којима издвајамо: *У земљи уметности* (*En el país del arte*, 1896), *Париз. Утисци једног емигранта* (*París. Memorias de un emigrado*, 1893), *Аргентина и њене знаменитости* (*Argentina y sus grandezas*,

3 «Un agitador, un artista enamorado de la acción.»

Више о томе како је сам Бласко Ибањес писао о свом животу и последњој деценији 19. века може се прочитати у тексту који интегрално преноси Камиј Питоле у раније наведеној студији.

1910), *Пути око света једног романописца (La vuelta al mundo de un novelista, 1924–1925)*, *Оријент (Oriente, 1907)*.

О РЕЦЕПЦИЈИ ДЕЛА БЛАСКА ИБАЊЕСА

Књижевну славу Висенте Бласко Ибањес остварио је за живота. Међутим, његово дело није наилазило на подједнак пријем ни код савременика ни касније. Дело Висентеа Бласка Ибањеса, како се схвата из студије Салеса Дасија (2009), било је или потпуно одбацивано уз одрицање духовне и интелектуалне вредности аутору или је наилазило на позитиван пријем који је достигао стадијум обожавања.

Бласко Ибањес био је двадесетих година 20. века један од најпопуларнијих романописаца у Шпанији, најпревођенији шпански писац на друге језике и, после Сервантеса, достигао је највећу међународну славу. Леон Рока, један од Ибањесових биографа, у чланку «*La gloria de Vicente Blasco Ibañez*» („Слава Висентеа Бласка Ибањеса”) настоји да разоткрије тајну пишчеве славе, односно разлог за интересовање читалаца и популарност аутора ван Шпаније. Тако тврди да је читава Европа разумела његове романе, па набраја теме, мотиве и идеје Ибањесових дела у којима би делимично могла бити скривена његова тајна успеха: друштвени протест, хуманизам, религија, правда, наклоност сиромашнима, жеља за животом, нада, љубав према животу, либерална и републиканска мисао (Леон Рока 1999: 162).

Ипак, како њему савремена критика тако и новија, наводи Салес Даси (2009: 17–18) у студији написаној 80 година након пишчеве смрти, није подржавала Ибањесов успех. Емилио Салес Даси (2009: 20) тврди да су модернисти и писци Генерације 1898 започели традицију критике која је доводила у питање стил Бласка Ибањеса, конзистентност његових ликова или чврстину тематског универзума које су сматрали површним. Међутим, према речима истог

критичара, и сам писац је тврдио да његова дела нису дела једног интелектуалца нити естетике који се оптерећује питањима с краја века или који у таквом контексту бежи у филозофске и меланхоличне мисли. Бласко Ибањес као писац није могао да се одвоји од непосредног окружења. Сам је признао да верује у моћ инспирације уз директно посматрање стварности, спајајући при томе у делима и читалачко и лично проживљено искуство. Риналдо Фролди (2000: 107) такође се осврће на пишчев однос према савременој Шпанији те наводи став да се Бласко Ибањес од савременика, припадника Генерације 1898, разликује по привржености историјској стварности и по томе што је човек од акције, несклон апстракцијама и утопијским бекствима. Упркос великој слави и светској популарности Висенте Бласко Ибањес пао је у заборав, како констатује Рафаел Конте (1967) приликом стогодишњице пишчевог рођења 1967. године.

У нашој средини преводи дела овог шпанског писца имају традицију дугу готово читав век. Како наводи Владимир Карановић (2020: 584) у студији о рецепцији дела Бласка Ибањеса у Србији, након првог интегралног превода Сервантесовог романа *Дон Кихот* на српски 1895–1896. године (превод Ђорђа Поповића Даничара), један од малобројних шпанских писаца који је побудио интересовање југословенске публике био је Висенте Бласко Ибањес. Први преводи његових дела постали су доступни југословенској публици током двадесетих година и објављени су у загребачким издавачким кућама, а касније и у Београду. Како даље тумачи Карановић, интересовање за овог аутора у Југославији јавило се након његовог успеха у САД-у, затим и постигнуте светске славе. Прва преведена Ибањесова дела била су идеолошке и авантуристичке садржине, док су преводи урађени преко француског језика. Француски утицај био је веома важан у српској преводној култури и књижевности, а случај Бласка Ибањеса сведочи о томе да је пут превода, али и сусрета између Шпаније и Југославије добрим делом био индиректан, односно заснован на

културним везама Француске и Југославије (Карановић 2020: 594). Кринка Видаковић Петров (2017: 39) бележи податак да упркос томе што су дела Бласка Ибањеса била доста превођена код нас, дела о Првом светском рату, али и дела у којима се јављају српске теме, *Оријент*, *Историја Евројског раиша 1914* и „Српска ноћ”, „измакла су пажњи југословенских преводилаца и издавача”.

Иако се Бласко Ибањес може сматрати једним од најпревођенијих шпанских писаца код нас, књижевни опус овог значајног шпанског приповедача чини се да није довољно присутан у историји рецепције. У новије време, нарочито од стогодишњице од Првог светског рата, рађа се ново интересовање за превођење, анализу и упоредно проучавање дела Бласка Ибањеса, а значајан корак у том смислу представља и објављивање превода збирке путописа *Оријент* 2018. године у едицији под називом *Bibliotheca Hispania* издавачке куће Партенон из Београда.

О КОНСТИТУИСАЊУ СЛИКЕ СРБИЈЕ У ДЕЛИМА БЛАСКА ИБАЊЕСА

Треће „књижевно” путовање, што је термин који је формулисала критика, Висенте Бласко Ибањес започео је у августу 1907. године (Секулић 2019: 177–178). Гаско Контел, његов биограф, наводи да је писац провео неко време у Француској и да је имао жељу да путује. На препоруку лекара одлучио је да посети чувену бању Виши, међутим, ово место, иако космополитско и луксузно, шпанском путнику није пружило искуство какво је желео. Из тог разлога одабрао је да отпутује у Женеву, а одатле је, без претходних планова, отпутовао у Берн, затим Цирих, Минхен, итд. Гаско Контел (2012: 103) тако утврђује да се итинерер Бласка Ибањеса развијао спонтано и хировито. Такође наводи да је шпански писац следио своје жеље уживајући у друштву Елене Ортусар и Булнес,

тадашње љубавнице, те је путовање започето у Француској наставио по европским градовима и завршио у Турској. Емилио Естевес (2017) такође бележи да је итинерер Бласка Ибањеса организован тако да се подудари са путовањем Елене Ортусар. Исти аутор наводи и да је Ибањесов боравак у Истанбулу мотивисан новцем, односно писац је учествовао у турској престоници као посредник у парници поводом железничке мреже уз обећање велике новчане накнаде.

Путовање на Оријент је трајало четири месеца, а утиске и запажања Бласко Ибањес објављивао је у листовима *Ел Либерал* (*El Liberal*) из Мадрида, *Ла Насјон* (*La Nación*) из Буенос Ајреса и *Ел Импарсијал* (*El Imparcial*) из Мексика. Након путовања аутор је сакупио те текстове и објавио их у издавачкој кући Франсиска Сампера (Francisco Sempere) у Валенсији као путописну књигу насловљену *Оријенџи*.

Полазна тачка итинерера била је француски градић Виши, познат по термалним изворима још од 17. века, када га је Маркиза де Севињ једном похвалом учинила славним лечилиштем за више класе. Након путовања кроз одабрана места Швајцарске, Немачке, Аустрије, Мађарске, Србије и Бугарске, Бласко Ибањес стигао је до турске престонице. У својим путописним текстовима оставио је занимљиве описе посећених места и значајна запажања о народима земаља кроз које је путовао (Секулић и Карановић 2020: 626). Путописна књига *Оријенџи*, попут других путописа овог шпанског аутора, сведочи о његовом развијеном авантуристичком духу, као и потреби да из одређене и оригиналне перспективе посматра земље и пределе кроз које путује (Салес Даси 2017: 17). Бласко Ибањес заузима троструку перспективу: посматрача, тумача и учесника догађаја. Таква позиција често допушта мултиперспективност, „али и присуство бинарних елемената на удаљеним половима идеолошког, политичког, друштвеног и естетичког спектра, кроз које се сагледава Други и вреднују елементи стране културе и цивилизације” (Секулић и Карановић 2020: 626).

Иако се путовање Бласка Ибањеса по Европи одвијало без претходних планова, сама структура путописне књиге *Оријент* подељена на два дела: „На путу за Оријент” («Camino de Oriente») и „На Оријенту” («En Oriente») несумњиво одражава маршруту путника и „показује идеолошке ставове свог аутора о путовању, географским и културолошким границама између истока и запада” (Секулић 2022: 308). Премда наслов књиге и два поднаслова основну тему путовања и путописа јасно препознају као Оријент, треба истаћи да су подједнако важна запажања и ставови шпанског путника исказани у текстовима који се не односе на ово одредиште путовања, већ су уобличени током путовања ка Истанбулу. Записи о различитим местима кроз која пролази у Европи и народима које сусреће на путовању неоспорна су основа за тумачење како Балкана тако и оријенталног питања касније.

Салес Даси (2009: 32–34) наводи да је Бласко Ибањес пуно читао и припремао се за писање својих дела, иако се не ради о систематском и ригорозном истраживању. Препознајемо исти поступак приликом путовања у Истанбул, односно у путописним текстовима *Оријент*, које је градио на темељима читалачког искуства и истраживања. Као путник, Бласко Ибањес је у потрази за референцама историјског, књижевног или фолклорног порекла којима употпуњује своја путничка искуства. С друге стране, на самим путовањима, па и у Истанбулу, показује интересовање и жељу да, мотивисан сусретима и спознајама, започне романескну транспозицију истих. Путничка искуства сусрета са Другим Ибањесу су често служила као материјал за писање романа и приповедака.

За српску читалачку публику и академску и културну средину путопис *Оријент* посебно је важан због описа које шпански путник оставља током боравка у Србији. Слика српског народа уско је скопчана са представама које Бласко Ибањес има о Европи, а затим и на Оријенту, односно

у Турској, те чијим се суочавањем разоткривају културолошке и идеолошке подлоге за ауторово сагледавање и формулацију идеја о Србији.

Као што смо раније напоменули, говорећи о рецепцији дела Бласка Ибањеса, мали је број научних и истраживачких радова који се баве овом темом. У српској академској средини радови Кринке Видаковић Петров „Српска тема у делу Висентеа Бласка Ибањеса” (2009) и „Висенте Бласко Ибањес: Српска ноћ” (2017) пионирски су подухвати у којима ауторка даје драгоцене увиде у Ибањесова дела са српским темама и представљају темељ за сва будућа проучавања, као и за ову монографију.

Прва наведена студија мотивисала је превођење приче „Српска ноћ” 2014. године, затим превођење путописа *Оријент* који је објављен 2018. године, уз даље ишчитавање и истраживање дела Бласка Ибањеса. Ови преводи дали су додатни подстицај и надахнули су писање више истраживачких радова и ове монографије о Србији у делу Бласка Ибањеса.

Сходно значају ове теме и потенцијалу за шире истраживање, у овој студији слику Србије коју је шпански писац саставио 1907. године у путопису *Оријент* сагледавамо као прву представу, а затим изучавамо њен дијахронијски развој, односно анализом *Историје Европског рата* и приче „Српска ноћ” насталих током Првог светског рата разматрамо како се представа Србије у књижевним и историјским делима Висентеа Бласка Ибањеса мења у наредном периоду и под каквим околностима.

II

ИБАЊЕСОВИ ФРАГМЕНТИ О ЕВРОПИ

Путописна књижевност открива и описује искуство путопишчевог сусрета с Другим, „на темељу стварног путовања као 'трага' у времену, простору и друштвеној хијерархији” (Гвозден 2011: 18). Путописна књижевност темељи се на стварном путовању и описује искуство путничког сусрета с Другим успостављајући и представљајући алтеритет и свој однос према њему. Према дефиницији Драгише Живковића (2001: 669), путописи нам казују „како се посматрају људи”. Њихов значај зато је препознат у контексту проучавања како се уобличава и шири извесна слика Другог (Гвозден 2011: 18). Стога путопис као жанр сведочења који конструише слике и исказује стереотипе о другом народу показује потенцијал за имаголошку анализу (Гвозден 2001: 219). Софија Карисо Руеда (2008: 22–23) такође наводи да се анализом представа Другог могу осветлити теме и питања која се у тексту понављају или континуирано скривају, што се показује од посебне важности за имаголошка проучавања путописа. Овом анализом такође се установљавају принципи или путописни поступци који постају типични за поезију једног аутора.

Иако је путопис жанр који спаја књижевно са документарно-историјским, његова документарност заснована на чињеници да бележи значајне информације о посећеним

народима и местима обележена је субјективношћу. Овај жанр претендује на референцијалност, али имплицира репродуковање стварности у складу са перцепцијом путника. Све чињенице које путописац уноси у текст провучене су кроз филтер његовог доживљаја, претходних знања и предрасуда. Аутентично искуство путника посредовано је у тексту књижевним и идеолошким елементима, односно представа Другог конструисана је у језичком дискурсу и условљена перцепцијом посматрача који приписује значење оном што запажа и одабира за бележење. Стога, проучавањем начина конструисања слике Другог може се боље разумети сам поглед, тј. идентитет из чије перспективе се посматра алтеритет (Марти Монтерде 2016: 241). Имајући у виду да „националне представе више се не схватају као миметичке репрезентације емпиријске стварности већ као дискурзивне форме” (Секулић 2019а: 11), у анализи се мора тумачити како се дискурзивно изграђује слика другог народа и на којим идеолошким основама. Путописе неминовно морамо схватати као изразе или одразе личне, па и колективне идеологије.

У том смислу, будући да уобичајен путописни поступак представља изражавање репрезентативних и истакнутих особина једног народа, као значајно се издваја тумачење националне карактеризације којим се у путопису ствара тзв. ефекат типичности (Лерсен 2009в: 114–115; Лерсен 2007: 450–451). Културни стереотипи, подсећа Лерсен (2009г: 15), не изучавају се само као начин представљања унутар датог дискурзивног контекста већ као оперативна сила у успостављању перципираних колективних идентитета и објашњавању перципираних културних разлика. Путопис можемо посматрати и као културну праксу која шири одређену слику Другог, како наводи француски имаголог Данијел-Анри Пажо (2007: 68). У њему се могу идентификовати они елементи које путописац издваја као значајне за конструисање слика народа, што их чини важним за студије

националних идентитета и алтеритета (Нусера 2002: 245–246). Стога их и Владимир Гвозден (2006: 189) сматра драгоценим за проучавање „свеобухватног кружења информација међу културама”.

Од првог текста у путопису *Оријенџи* приметно је да већ сами наслови упућују на онај аспект културне стварности посећеног места који путописац жели да истакне у односу на остале. Аутор узима одређене елементе стране културе као репрезентативне и истакнуте и преко њих дефинише одређено место или народ.

У првом тексту насловљеном „Космополитско ходочашће” Бласко Ибањес описује свој боравак у бањи Виши и указује на смер својих будућих путописних текстова. Нагласак је мање на путописном „ја” и доживљајима самог шпанског путника а знатно више на запажањима о културном амбијенту и народима које виђа или сусреће на путовању. Аутор полази од општег места да Париз представља најкосмополитскији град, а у поређењу са њим Виши у коме се могу видети хиљаде странаца, мешавине свих народа и језика одаје светски изглед (Бласко Ибањес 2018: 12). Даље појашњава да се у бањи сусреће мноштво народа, док на крају ова слика градацијски кулминира суперлативом: „[...] сусрећу се и мешају сви народи и сви језици”⁴ (Бласко Ибањес 2018: 8). Сам наслов текста одражава предмет интересовања овог шпанског путника. Од самог почетка он успоставља дискурс који се може уочити и у наредним поглављима путописа *Оријенџи*. Бласко Ибањес „представља бању и разноликост народа и националности које је у њој сусрео, а њихове одлике и различитости наставиће да уобличава у наредним текстовима уз постепено истицање разлика између запада и истока” (Секулић 2022а: 309). Услед свега тога препознаје се одлика путописа да утиче на формирање свести о људској различитости (Секулић 2019а: 65).

4 «[...] se tropiezan y confunden todos los pueblos y todas las lenguas» (Бласко Ибањес 1919: 12).

У поменутом тексту јављају се зачеци представа европских, али и неевропских народа, које путописац набраја и описује у сажетим и ефектним путописним сликама. На почетку износи наизглед једноставну, али значењски богату констатацију: „Људи из Европе, на први поглед исти и једнолични, показују по засвођеним шеталиштима парка бесконачну разноврсност ношњи, понашања и држања.”⁵ (Бласко Ибањес 2018: 8) Прва оцена о истости европских народа убрзо се деконструираше уз пишчев осврт на унутрашње разлике међу народима које у Вишију увиђа као европске представнике:

Дефилију Енглези, равнодушних лица испод малених капа, [...] пролазе Немци с тиролским шеширићима с уздигнутим пером; Шпанци и Американци упадљивих кравата и гласно разговарајући; Италијани који с претераном сервилношћу копирају британску моду.⁶ (Бласко Ибањес 2018: 8)

Читањем путописа *Оријент* као важно се намеће пишчево настојање да на визуелно ефектан начин представи оно са чим се суочавао на путовању, а највише физички изглед људи с којима се сусретао. Ови фрагменти варирају од детаљних дескрипција физичких одлика народа до метонимијских представа у којима се истичу специфичне одлике њихове ношње. Тако се из наведеног примера закључује да се, посматрајући представнике различитих народности окупљене у Вишију, Бласко Ибањес усредсређује на њихову ношњу која задобија сигнално значење (Секулић и Карановић 2020: 627) за раскривање њиховог идентитета. Иако у овим првим текстовима путописа *Оријент* изостаје

5 «La gente europea, igual y monótona al primer golpe de vista, muestra su infinita variedad de trajes, gestos y actitudes bajo los paseos cubiertos del Parque.» (Бласко Ибањес 1919: 12)

6 «desfilan los ingleses con la cara impasible bajo su pequeña gorra [...]; pasan los alemanes con sombrerillos tiroleses rematados por enhiestas plumas; los españoles y americanos, de corbatas vistosas y conversación á gritos; los italianos, que copian con exagerado servilismo las modas británicas» (Бласко Ибањес 1919: 12–13).

директно поређење народа и култура, „оне су поређане једна поред друге и јасно одражавају перспективу посматрача који с дистанце наводи по који детаљ којим дефинише идентитет сваке од посматраних култура” (Секулић 2023а: 339).

Но, треба се вратити на раније наведени цитат о исто-сти и једноличности Европљана. Ови атрибути упућују на схватање европског идентитета као једног и јединственог, без разликовања народа који га чине и представља уобичајено евроцентрично уверење којим се сви Европљани изједначавају пред народима с других континената. Упркос указивању на привид таквог уверења, а затим и на разлике међу европским народима, Бласко Ибањес наставља текст посредним поређењем народа с азијског или афричког континента с неком нултом референтном тачком која се неминовно схвата као јединствени европски идентитет. Спрам њега, народи с других континената протумачени су преко појмова егзотичности, необичности и сл. О њиховој издвојености у односу на Европљане говори и начин на који шпански писац уводи њихово присуство на простору бање Виши – они су „умешани у ову масу једноличних тонова”, што у исто време имплицира да они разбијају ту монотонију својом особеношћу:

Умешани у ову масу једноличних тонова, пролазе Египћани и Турци у светлим жакетима и с високим фесовима, Кинези у плавим туникама и црним шеширима са црвеним дугметом преко плетенице. [...] Персијанци, иако обучени попут Европљана, бркато лице су прекрили шубаром од астрагана; [...] А поред ових необичних људи ту су и егзотични Французи, војници пристигли из далеких француских колонија, [...] морнари и припадници колонија у белим оделима и с лаганим шлемом од платна и плуте.⁷ (Бласко Ибањес 2018: 8-9)

7 «[...] Confundidos en esta avalancha de tonos uniformes, pasan los egipcios y turcos, de levita clara y elevado fez; los chinos, de túnica azul y bonete negro con rojo botón sobre el trenzado [...]; los persas, vestidos a la europea, pero coronando su bigotuda cara con un gorro de astrakán; [...] Y juntos con estas gentes extrañas se muestran los franceses exóticos, los militares venidos de lejanas Francias, los oficiales del ejército

У овом поступку постројавања европског и неевропског путописац се изнова враћа идеји „једноличности” европских народа и сада је контекстуализује, те тиме и појашњава једнакост свих Европљана у односу на Друге, дошле изда лека. Међу тим Другима он издваја Египћане, Турке, Кинезе, Персијанце, али и егзотичне Французе из колонија. Тако се од првог текста путописа *Оријени* најављује тема егзотичности, односно другости, као европске другости, што ће посебно бити у фокусу приликом описа боравка шпанског путника на Балкану и касније Оријенту. Такође, у овом пасажу виде се и зачеци Ибањесовог размишљања о националним сличностима које тумачи као привиде и који народе, Друге, само додатно удаљују од Европе. Персијанци, на пример, могу бити одевени као Европљани, али ова сличност неће их приближити европском. Путник убрзо налази оно што је типично за овај народ и што их без сумње идентификује као разлику и другост.

Оваквим представљањем праве микроисторије коју запажа на једном простору шпански путник преко фрагмената са истакнутим обележјима појединих народа гради слику космополитског амбијента. Исти је, према тумачењу Пабла Мартина Асуера (2004: 95), очекивао да пронађе и у турској престоници, крајњем одредишту свог путовања.

Кроз даље редове путописа шешири, капе, фесови, турбани и шлемови наставиће да обележавају своје носиоце, а неретко ће попримати идеологизоване улоге од већег значаја (Секулић и Карановић 2020: 628): „Тек када се на сцени појави шпански шал с ресама за фламенко и преко пунђе с каранфилима андалузијски шешир широког обода, шира публика сети се да постоји Шпанија.”⁸ (Бласко Ибањес 2018:

colonial, [...] marinos y coloniales con traje blanco y casco ligero de lienzo y corcho.» (Бласко Ибањес 1919: 12–13)

8 «Sólo cuando aparece en la escena un mantón con flecos y un pavero ladeado sobre un moño con claveles se acuerda el gran público de que existe España.» (Бласко Ибањес 1919: 21)

14) Висенте Бласко Ибањес признаје постојање стереотипа у погледу једног народа на други, али указује и на редукционистички карактер стереотипа о Другом – Шпанија се познаје само по фламенку, веселим тоновима музичких нумера „хенеро Ђико” и кориди. Овим примером потврђује се став да слика неког народа представља скуп идеја о њему, иза којих се скрива одређена идеологија (Пажо 1994: 103–104, 120), јер, како нас исти аутор подсећа, не може свака слика постати референтна културна представа која има смисао за рецепцију исте, већ само поједине. Коментар о препознатљивости шпанског народа преко елемената фламенко ношње упућује на романтичарску традицију сагледавања шпанског идентитета кроз фламенко плесачице. Како наводи Нуњес Флоренсио (2007: 23), мит о Шпанији као аутентичној и као земљи страсти везује се за 19. век, те током романтизма ова земља почиње да привлачи стране путнике. Истовремено, романтичарски поглед показује и искривљеност слике Шпаније, тврди Вега (2004: 117), па се међу стереотипним елементима шпанског јавља фламенко као наставак мита о Кармен.

Како пише Штајнгрес (2005: 248) у *Социологији фламенко пјевања (Sociología del cante flamenco)*, његова популаризација не може се одвојити од идеолошке и пропагандне улоге која му је инхерентна. Ради се о романтичарској конструкцији која занемарује изворну форму протеста из фламенко песама, која се касније комерцијализује у туристичке сврхе утишавајући првобитни тон отпора маргинализованих слојева шпанског друштва. Уместо тога, страни посетиоци рецепирају ову уметност повезујући је са слободом, страшћу и тајанственошћу (Секулић 2016: 1173). У том контексту рашчитава се и фиксираност странаца на шал са ресама и шешир широког обода као спољашње знаке фламенко идентитета. Фламенко „постаје део политике идентитета не само због погледа странаца који преко фламенка конструишу слику Шпаније, него и због самих шпанских

структура које су утицале да се фламенко промовише као типичан израз андалузијских Цигана, а затим и Андалузије уопште. Фламенко тако постаје знак идентитета тек уз спољну интервенцију политичког или идеолошког карактера” (Секулић 2019: 196).

Висенте Бласко Ибањес не одбацује знаке по којима је нека култура препознатљива ван својих граница, чак када се ради о елементима културе или делима који немају високе вредности. Наиме, бранећи шпанску уметност од критика да јој недостаје опера, он наводи да Шпанија већ има своју музику, која је њен типичан израз. Затим додаје да сви народи треба да прихвате оно што је њихов спонтани израз „и да то славе увек када носи изразит лични печат”⁹ (Бласко Ибањес 2018: 13). Штавише, овај шпански писац брани став да аутентични аспекти неке земље јесу вредност по себи, јер како каже: „Свака земља треба да се радује због оног што има [...], јер најгоре је немати ништа и не будити пажњу изван граница.”¹⁰ (Бласко Ибањес 2018: 14) И управо у овим речима Бласко Ибањес разоткрива политику свог путописа *Оријенти*. Будући да је у питању било импровизовано путовање које је започео у Вишију, шпански путник је спонтано одлучивао о следећој тачки итинерера према ономе што неко место има да пружи. На свом путовању трагао је за оним што једну земљу или град разликује од других, по чему је посебна или препознатљива. Стога ће, на пример, Цирих бити град који овај писац посећује, али који нема привлачних аспеката да понуди путнику, што ће резултирати изостанком описа боравка у њему.

У путописним текстовима првог дела књиге *Оријенти*, насловљеним „На путу за Оријент”, овај шпански путник

9 «[...] y celebrarlo, siempre que tenga una individualidad marcada» (Бласко Ибањес 1919: 21).

10 «Cada país debe alegrarse por lo que tiene [...], pues peor es no poseer nada y no despertar la atención más allá de las fronteras.» (Бласко Ибањес 1919: 21)

описује путовање кроз више европских земаља, од Француске до Србије. Првобитна представа јединственог и једноличног идентитета Европе цепа се на фрагменте посећених земаља и пре свега одабраних градова који функционишу као тачке пређеног итинерера. У њима се афирмишу националне посебности, различитости у односу на друге, уз честа међусобна поређења народа и простора. У представљању места кроз која је пролазио на путу ка Оријенту, Бласко Ибањес истиче њихова аутентична и најпознатија обележја, која, према ауторовој перцепцији и схватању, дефинишу њихов идентитет.

У проучавању слике Другог не може се занемарити да се идентитети конструишу у дијалогу и односу према другом, стога се инсистира на појму културних разлика уместо идентитета. Слика Другог заснива се на разликама међу народима, сматра Секеруш (2006: 103), дефинишући је као „књижевни или неки други израз разлике између два реда културних реалности”. Дискурс путописа *Оријент* Бласка Ибањеса управо се одликује истицањем разлика међу народима, показујући примерима да се народи често издвајају или дефинишу према одређеним атрибутима по избору аутора, на шта упућује имаголог Лерсен (2009б: 179).

Док у првим текстовима тематски везаним за боравак у бањи Виши Бласко Ибањес започиње тенденцију сликања разноликости народа, те приказује искуствено перципирано раскршће култура на једном месту, у његовим каснијим текстовима приметно је другачије сагледавање различитих култура, односно путописац врши субјективно и немотивисано укрштање представа других народа. Основа је у посећеној земљи и представама њеног народа који се стављају у однос према другим познатим и пропутованим земљама. Тако су присутна и „шира поређења више народа међусобно, што указује на дубље разматрање друштвених и културних односа међу њима” (Секулић 2023а: 336).

Упркос несумњивом антрополошком, културном и уметничком материјалу у текстовима *Оријенти* Бласко Ибањеса, у тумачењу треба узети у обзир и начин на који се ови подаци представљају читаоцима. Опажено у стварном искуству Ибањесу представља само основу за конструисање слика Другог. Путник полази од непосредног са којим се сусреће, али га саображава према свом схватању страног. Уз мало имагинације засноване на општим местима Бласко Ибањес у појединим текстовима у *Оријенту* изграђује својеврсну „табелу народа”, а све у циљу дефинисања идентитета неког народа (Секулић 2023а: 339). Парадигматичан пример тиче се представљања швајцарског народа: „Ако би се преко ноћи Швајцарци претворили у Французе, један део становништва усмерио би одушевљење према овом или оном пуковнику препознавши на његовом лицу црте једног Бонапарте.”¹¹ (Бласко Ибањес 2018: 30) Ова идеја даље производи одлике народа на основу уверења о његовом великом вођи: војни бубњеви би народу разбудили страсти, поверовали би да су створени за велика дела. Последично, услед одбацивања разноликости били би избрисани кантони. Французи су, према томе, поносни и покретачи ратова.

Бласко Ибањес наставља поређење са шпанским народом: „Да се Швајцарци претворе у Шпанце, и пре него што се наврши месец дана, католици из Фрајбурга [...] прогласили би нечасним за тело и опасним за душу дељење заједничког живота с протестантским кантонима.”¹² (Бласко Ибањес 2018: 30) Путописац као суштински елемент аутостереотипа наводи строг шпански однос према католицизму (Секулић 2023а: 340). Иако Шпанац, он оживљава стереотип о

11 «Si de la noche á la mañana los suizos se convirtiesen en franceses, una parte de la población fijaría su entusiasmo en el coronel Tal ó Cual, viendo en su rostro los rasgos de un Bonaparte.» (Бласко Ибањес 1919: 47)

12 «Que los suizos se convirtiesen en españoles, y antes de un mes los católicos de Friburgo [...], declararían deshonoroso para su cuerpo y peligroso para su alma el hacer vida común con los cantones que son protestantes.» (Бласко Ибањес 1919: 48)

шпанском народу као католичком, фанатичном, спремном да започне насилно убеђивање „неверника” да не живе у греху.

Швајцарски народ затим се пореди са Италијанима: „Кад би Италијани били сви становници слободне Хелвечије, и без предрасуда о томе да ће у својим хотелима привући и опељешити странце, вређали би их с презиром изабраног народа, називајући их *barbari*.”¹³ (Бласко Ибањес 2018: 30) Италијане Бласко Ибањес представља као ксенофобе, уверене у своју културну надмоћ услед које презиру странце, а могу их и опљачкати.

Стереотипи се наводе функционално, управо рачунајући на њихову поједностављеност и раширеност, а ради истицања одлика швајцарског народа. Међутим, иако је циљ ових поређења осликавање швајцарског идентитета, такође сазнајемо какве атрибуте аутор приписује Шпанцима и Италијанима, као и раније Французима. Преко ових сликовитих поређења аутор конструише слике романских народа који су у односу на Швајцарце негативног тона. Њихови карактери су неспособни за мир и уживање у тренутној ситуацији без жеља за променама. Описима и стереотипним представама свих њих Бласко Ибањес наглашава општи утисак о добром животу и карактеру Швајцараца. Такође, уједно се интензивира мирољубив карактер овог народа и потврђује се стереотип наведен и пре оваквих поређења. Како би идентификовао предмете и догађаје који му се указују „пред очима”, тврди Цветан Тодоров (2010: 92), путник неизбежно врши одабир њихових својстава за представљање. Овај поступак зависи од унапред утврђених схема које подразумевају све елементе путопишчевог културног и интелектуалног пртљага. Такође, показује се да је перцепција путника уједно и одређена врста конструкције. Последица оваквог

13 «Que fuesen italianos todos los habitantes de la libre Helvecia, y sin perjuicio de atraer y desvalijar en sus hoteles á los extranjeros, los insultarían con su desprecio de pueblo escogido, llamándolos *barbari*.» (Бласко Ибањес 1919: 48)

карактерисања народа према истакнутим, репрезентативним и типичним особинама јесте редукиционо понављање постојећих атрибута и стварање клишеа (Лерсен 2007: 450–451). Дакле, шпански путописац неретко прибегава стереотипном сагледавању како других тако и свог народа, али у књижевним оквирима на овај начин гради једноставне, упечатљиве и убедљиве слике.

Треба напоменути пак да, иако Бласко Ибањес започиње путовање у Француској, у књижевним репрезентацијама бање Виши приметно је одсуство описа француског народа. Његове представе јављају се тек у каснијим текстовима у међусобним поређењима народа, као што смо видели у претходним примерима. Путописац је суседну земљу већ познавао, будући да је и прво искуство егзила доживео у Паризу, тако да путничко *ја* не осећа дистанцу у овој земљи. Штавише, у многим текстовима речи из француског језика фигурирају као део Ибањесовог дискурса без указивања на велику страност.

Поједини европски градови представљени су преко славних личности чије је рођење неки град угледао или које су у њему провеле свој век и оставиле неизбрисивог трага, али такође и у коме су окончале свој живот. Женева тако постаје град Русоа и Волтера, Салцбург је Моцартов, а Минхен Вагнеров град, док је Констанц град који је донео смрт Јану Хусу и Јерониму из Прага. У свим тим представама иста је основа – није важно да ли историја и биографија неке личности имају негативан или позитиван одјек, важно је да град постаје чувен и препознатљив по њима.

Историја везана за ове славне личности није обавезно у спречи са карактером становника или самог места које су својим делом обележили. У појединим местима прошлост ће бити од суштинског значаја за разумевање савремене друштвене и културне средине, у другим пак биће темељ супротстављања савременом менталитету и свакодневици града. У представама многих европских места које је

посетио Бласко Ибањес истура у први план контрастирање садашњости коју непосредно увиђа и прошлости по којој је то место познато. Тако, на пример, општи утисак о градићу Констанц, насупрот бурне историје обележене Концилом, јесте спорост живота, спокој, недостатак интензивних радости, али и патњи. Ови путнички утисци о граду у коме, како наводи, све подсећа на велику славу и срамоту града, граде се управо из напетости између историјског догађаја који је потресао овај град и његове становнике и садашње свакодневице. У том поређењу савремени спокој и спорост живота задобија посебан интензитет.

Средишна тема писања о Женеви јесте слобода, односно поштовање људске слободе у том граду. Шпански путник изнова кроз осврт на историјске податке образлаже овај закључак – Женева је кроз историју била уточиште побуњеника из других земаља. Сliku Женеви Бласко Ибањес изграђује „преко опозиција са Италијом у политичком смислу, са Шпанијом у религиозном, итд. Женева је представљена као либералан град, азил италијанским, шпанским и другим револуционарима и изгнаницима. Овој позитивној слици швајцарске престонице изграђеној на контрастирању са недостатком слободе у Шпанији, Италији и другим земљама, у садашњици пак супротставља се, према сведочењу шпанског путописца, недостатак високе мисли, уметности, слободног мислилаштва.” (Секулић 2023а: 340) Поново, у путописном осликавању једног места или народа као потпора служе поређења тог народа са другима.

Савремену Женеву у Ибањесовом сагледавању одликују атрибути попут: миран, либералан, милостив град. Но, у овом граду дате идеје постају увод у оно што аутора заиста интересује – контраст између становника града и његове историје. Тамо где се очекују писци, уметници, мислиоци, учене и узвишене мисли, Бласко Ибањес (2018: 20) налази „буржоаски, прост и досадан град у коме [...] не постоји ни

осредњи дух”¹⁴. Слави града допринеле су личности које су у њему нашле своје уточиште – Русо и Волтер, а трагове њиховог постојања у споменицима и палатама, попут Волтеровог замка Ферни, Ибањес сматра обавезном станицом сваког путника у Швајцарској. Ипак, њихови трагови могу се наћи само у тим споменицима, али не и у менталитету становника и свакодневици овог града. У представама карактера Женевљана наилазимо на крајњу редукцију и генерализацију мотивисану разочараним очекивањима шпанског путника који сматра да је Русо био окружен „дебелим трговцима и мирним часовничарима, неспособним да осете друге жудње, осим за добром трпезом и здравом породицом”¹⁵ (Бласко Ибањес 2018: 21–22).

Пажо (1994: 105–106) бележи да слика другог разоткрива односе успостављене између онога ко гради слику Другог, посматрача, и света страног или Другог. Понекад се тај однос заснива на контрастирању појединих културних елемената или националних одлика. Ури и Ларсен (2011: 2) у студији о погледу путника истичу као значајну одлику перцепције то што путник приликом посматрања другог најпре уочава и издваја оно што га разликује од Другог. На пољу имаголошких анализа књижевних дела потребно је идентификовати велике опозиције у тексту – Ја : наратор : култура порекла, насупрот Личности : култура која се представља : Други (Пажо 1994: 115). Стога се намеће закључак да визија посматраног зависи у великој мери од тога у односу на шта се пореди. У путопису *Оријент* Висенте Бласко Ибањес не поставља као окосницу текста континуирано контрастирање ми : други, но елементи указивања на њихове разлике, пре него сличности, свакако провејавају

14 «[...] una población burguesa, llana y monótona, en la que no creo exista una mediana imaginación» (Бласко Ибањес 1919: 31).

15 «[...] obesos comerciantes y tranquilos relojeros, incapaces de sentir otros anhelos que los de una buena mesa y una familia sana» (Бласко Ибањес 1919: 33–34).

текстовима. Примери у којима аутор пореди сопствено и Друго, налазећи и излажући сличности, појављују се у тексту „Плаво језеро”. Током боравка у Швајцарској шпански путник се подсећа историје ове земље, а затим како је она изградила карактер свог народа као мирољубивог и стрпљивог. Бласко Ибањес становнике овог града позитивистички процењује кроз средину у којој живе и пејзаж који их окружује, те бележи да им је карактер благ и спокојан. Ове одлике он истиче у супротности са тежњом да своје мирно постојање учине занимљивијим уводећи у приповест о породици Савоја ужасе који недостају у њиховој историји. Наиме, приликом посете замку Шијон страном путнику и туристи запада за око потреба и инсистирање да се у замак сместе најразличитији ужаси и злочини војвода од Савоје. Шпански аутор пак не верује у такве приповести и приписује их жељи да се направи представа за публику. У овом поступку Бласко Ибањес (2018: 26) препознаје националну потребу да утиче на слику коју други о њој имају и као такву пореди је са напором Шпаније „да покаже да инквизиција и протеривање Јевреја и Мавара нису толико страшни како се говори”¹⁶. Међутим, сличан поступак мотивисан је различитим, па и супротним циљевима. За разлику од швајцарског народа, наводи Ибањес, друге земље настоје да одбаце страхоте своје прошлости, док их у Шијону сликовито приповедају страним посетиоцима.

Бласко Ибањес показује да се разни народи, међу њима Шпанци и Швајцарци, иако на различите начине, одричу своје историје и настоје да измене своју слику ван граница земље. Швајцарци настоје да динамизују свој миран и пацифистички начин живота, док народи бурних историја покушавају да ублаже терет прошлости. Истовремено шпански путник указује на значај који народи придају слици која се о

16 «[...] en demostrar que la Inquisición y las expulsiones de judíos y moriscos no fueron tan terribles como se ha dicho» (Бласко Ибањес 1919: 40).

њима гради или која већ постоји, а није пожељна. Управо су непосредни сусрети представника различитих народа најподеснији за таква преиспитивања сопствених слика и места измене истих. Истовремено, Бласко Ибањес нам открива да је као путник окренут приповестима о језивим догађајима у историји неког народа, што ће бити приметно и у остатку путовања ка Оријенту.

Аутор се у посећеним местима често осврће на детаље преко којих тумачи националне карактере. Током посете Женевском језеру, услед пејзажа који су се отварали пред очима шпанског путника, ствара се и повод за поређење Француске и Швајцарске. Наиме, како језеро излази на француску и швајцарску обалу, путник упоређује њихове пејзаже закључујући да су исти „по спољашњем изгледу” (Бласко Ибањес 2018: 25). И управо ће га те сличности мотивисати да потражи разлике, за које бележи: „Разлике између ове две земље, баш зато што се чине незнатним, веома су значајне.”¹⁷ (Бласко Ибањес 2018: 25) Разлике проналази у култури и идеологији. Ради тога, Бласко Ибањес (2018: 25) осврће се на рекламе које опажа на француској и швајцарској обали, а које стичу сигнална деловања за тумачење две културе:

На једној страни језера истиче се смешна и сићушна француска реклама: даме с деколтеима, великим шеширима и голим ногама, које рекламирају неку изврсну чоколаду или бању. На швајцарској обали плакат масивних боја увек представља девојчицу која музе краву, медведицу која храни медведића на флашицу, или *chalet* на чијим вратима спокојна породица халапљиво пије млеко својих стада. Медведи и млеко – омиљена животиња Швајцараца и симбол њихове земље – јесу два основна уметничка елемента овог народа, који је увек тежак и чврст када одлучи да ’пусти машти на вољу’.¹⁸

17 «Las diferencias entre ambos países, con ser de poca monta, resultan de gran interés.» (Бласко Ибањес 1919: 39)

18 «A un lado del lago campea el anuncio francés, gracioso y ligero; damas escotadas, con grandes sombreros y las piernas al aire, que pregonan las excelencias de un chocolate o unos baños. En la ribera suiza, el cartel de macizos colores representa siempre una niña ordeñando una vaca, una

Иако полази од предмета присутних у реалности, начин њиховог постављања у компарацију, одабир и истицање појединих симболичних детаља, разоткривају ауторово размишљање о односу француског и швајцарског менталитета. И управо у тим фрагментима препознајемо проницљиви и радознали карактер самог путника који се не задржава на „спољашњем” већ трага за дубљим везама међу народима. Поменуте незнатне а значајне разлике почивају на представама жене.

На француској обали, бележи Бласко Ибањес (2018: 25), запажају се лепе и отмене жене, „*cocottes* које поседују неки *chic*, тај дух немогућ за дефинисање и тако загонетан да нико не зна у чему се састоји, свети *tabu* што наводи да дивљаци с отменом слабоумношћу падну на колена”¹⁹. И у својој очараности изгледом француске жене Бласко Ибањес показује недостатак шпанских речи којима би то исказао, наглашавајући да је немогуће дефинисати оно што чини ту жену привлачном осим речима без прецизног значења, те које упућују на загонетност и просторе тајновитог. Насупрот њима, на швајцарској обали језера Бласко Ибањес (2018: 25) жене не посматра у односу на мушкарце, већ наводи да се могу видети саме, „неспутаних покрета и одлучног држања, како иду тамо-вамо, потпуно спокојне и одважне”²⁰. Уместо на привлачност, путописац се концентрише на пристојност Швајцаркиња као истакнуту одлику њиховог држања и препознатљиву за њихов национални карактер. И тако изражава

osa dando el biberón a un osezno, o un chalet a cuya puerta bebe glotonamente la tranquila familia el licor de sus rebaños. La leche y el oso (animal amado de los suizos y símbolo de su país) son los dos principales elementos artísticos de este pueblo, que es siempre pesado y sólido cuando se propone hacer imaginación.» (Бласко Ибањес 1919: 39–40)

- 19 «[...] *cocottes* que poseen el *chic*, ese espíritu indefinible y misterioso que nadie sabe en qué consiste, santo *tabou* que hace caer de rodillas á los salvajes de la imbecilidad elegante» (Бласко Ибањес 1919: 39).
- 20 «[...] de ademanes sueltos y aire decidido, que van de un lado á otro con la más tranquila audacia» (Бласко Ибањес 1919: 39).

своје схватање националних разлика између Француске и Швајцарске. Швајцарска се не одликује привлачношћу, њу не одликује загонетност већ недостатак маште и смирен, спокојан и слободан живот.

Висенте Бласко Ибањес показује нарочито интересовање за карактер швајцарског народа о коме пише у више текстова: „Град-уточиште”, „Плаво језеро”, „Медведи из Берна”, уз кратку забелешку и у тексту „Језеро и сабор”. Прва два текста посвећена су описима Женева, трећи описује Берн, док се у четвртном одбацује писање о Цириху. Цирих се одбацује најпре из разлога што му недостају елементи туристичке привлачности за страног путника, будући да је миран и буржоаски, али и зато што је његова доминантна представа ратнички град преплављен призорима војних униформи. Упркос појашњењу да се униформе јављају у контексту летњих војних маневара, шпански путник у оваквим призорима не налази оно што је привлачно страним путницима. Касније, приликом посете Берну, шпански путник ће изнова истаћи мирнодопски карактер Швајцарске, што илуструје наглашеним детаљима као што је ретко присуство жандарма и војске на улицама, док народ и не познаје име свог председника. Ова запажања изазивају дивљење код аутора, те понавља идеје о слободи и миру швајцарског народа. Мир и ред у земљи тумачи расном условљеношћу:

Швајцарац посматра само садашњост. Његово тромо, тешко и некако успорено размишљање сигурним корацима – што су одлике и његове омиљене животиње – не иде даље од оног што га окружује. Јавни живот му се своди на општину, или евентуално на кантон. Чак се не брине ни за оно што се догађа у Берну. Прихватљиво му је и сасвим довољно то што га окружује да не осећа жељу за новостима.²¹ (Бласко Ибањес 2018: 30)

21 «El suizo sólo contempla lo presente. Su pensamiento tardo, pesado y un tanto espeso, pero de paso seguro – las mismas condiciones del animal favorito—, no va más allá de lo que le rodea. La vida pública se concentra para él en el municipio, ó cuando más, en el cantón. Ni siquiera llega

Представа швајцарског народа показује се од значаја, јер даје увид у то које вредности шпански путописац поштује, како открива одлике народа, те како тумачи да нешто расу чини мирољубивом и сигурном да неће злоупотребити своју слободу.

Међу симболима које Бласко Ибањес подвлачи у погледу на друге народе може се издвојити и пример швајцарског града Берна чији је симбол медвед, према виђењу овог путника. Његова фигура је, тврди путописац, свеприсутна на обележјима овог града – на грбу, споменицима, фасадама, итд. Међутим, однос непосредног путниковог погледа и претходних знања и његових утицаја показује се као веома сложен. Медвед, тврди Бласко Ибањес, премда је можда био несвесни избор оснивача Берна за његов симбол, најбоље осликава садашњу ћуд његових становника. У поменутих текстовима о Швајцарској преовладају атрибути народа попут: уређеност и једноличност живота, недостатак маште, механичко кретање, спорост. Све те одлике показују повезаност са националним занимањем или уметношћу овог народа – часовничарством. Ипак, „један детаљ у женевском ресторану заинтригираће путника одударањем од овог раније перципираног чврстог националног правила и унеће недоумицу да ли су сви становници заиста репрезентативни за неки народ” (Секулић и Карановић 2020: 630):

Часовник, диван предмет који показује време у Паризу, време у централној Европи и сва времена света, никад није радио. Један сат који је стао у Женеви, Саламанки главне опруге, Сорбони назупченог точка... Један Швајцарац ког није брига колико је сати, нити се брине о доброј уређености свог живота!²² (Бласко Ибањес 2018: 31)

á preocuparse de lo que ocurre en Berna. Encuentra aceptable lo que le rodea, y esto basta para que no sienta deseos de novedad.» (Бласко Ибањес 1919: 47)

- 22 «El reloj, una soberbia pieza con la hora de París, la hora de la Europa Central y todas las horas del mundo, estaba siempre parado. ¡Un reloj parado en Ginebra, la Salamanca del muelle real, la Sorbona de la rueda

Висенте Бласко Ибањес се истовремено диви и одбацује народе који имају мирну, буржоаску свакодневицу и трага за интригантним, упечатљивим и узбудљивим амбијентима. Један од таквих препознаће касније у Србији.

Предмет пажње Бласка Ибањеса често су и натписи у различитим облицима, а њима инспирисан започиње расправе о моди, одликама културе и различитостима међу народима, али и евоцира историјске догађаје. Натпис „Queratarus” на гробници аустријске династије мотивише овог путописца да призове у сећање Максимилијана Првог, а како наводи и последњег од Мексика, који је имао жељу да створи америчко царство и трагично скончао. Истовремено аутор показује како функционише његова мисао у датом тренутку и уопште приликом суочавања са страном:

Мисао напушта жалосно подземље да би се раширила по свету, обухватајући небројене надвојводе који лутају по планети земљи, желећи да побегну од овоземаљске славе своје породице, која је исто што и проклетство, и забораве чувено презиме што као да доноси смрт или лудило.²³ (Бласко Ибањес 2018: 59)

Оно што путописац непосредно увиђа мотивише даља размишљања, шира и уопштенија.

Путопис је по дефиницији документарно-историјског карактера, међутим, пружање информација о местима и народима које је путник посетио разоткрива специфичну визију истих (Пажо 2007: 68). Понекад шпански путописац уноси кратке забелешке или анегдоте које служе да се на једноставан начин читаоцу заголица машта пикантним детаљима везаним за биографију неке славне личности. Читање

catalina!... ¡Un suizo a quien no importa saber qué hora es, ni se preocupa del buen orden de su vida!» (Бласко Ибањес 1919: 50)

- 23 «El pensamiento abandona el fúnebre subterráneo para esparcirse por el mundo, y abarca a los innumerables archiduques errantes sobre la tierra, como si quisieran huir de las glorias terrenales de su familia, que equivalen a una maldición, y olvidar un apellido famoso, que parece atraer la muerte o la locura.» (Бласко Ибањес 1919: 94)

исцрпних информација и историјских података о неком месту тако постаје допадљивије, те се задовољава читаочева жеља за разоткривањем скривеног и необичног. Један од теоретичара путописне књижевности, Албукерке (2006: 70), дефинише путопис као жанр документарног карактера, у коме се географске, историјске и културне референце укључују у текст на такав начин да детерминишу и условљавају његово тумачење, уз истовремено наглашавање његовог књижевног карактера. Албукерке такође наводи да путописе од обичног језика и чистих података одваја поступак онеобичавања. Карл Улрих Синдрам (2009: 78) истиче важност књижевних конвенција у представама Другог, појашњавајући да у делу имају естетске функције и стварају емоционални набој. Управо из тог разлога представе Другог, нарочито стереотипи, лакше опстају унутар књижевног дела и преносе се преко њега.

У причи о спаљивању Јана Хуса на ломачи, из озбиљног, достојанственог, узвишеног и патетичног тона Бласко Ибањес лагано скреће ка шаљивом тону. То остварује увођењем анегдоте о старици која је каснила на овај „свечани” догађај, те се забринула за свој допринос – цепаницу – чијим би полагањем на ломачу постала богоугодна. Овај начин приповедања историјских информација које се меша са елементима фикционалног или анегдотског карактера, којима се суочавају озбиљни и шаљиви тон, постаје манир путописања у текстовима *Оријент* Бласка Ибањеса. Такође, како истиче и Мина Апић (2016/17: 13–14), Бласко Ибањес кроз приповест о Јану Хусу упућује критику на рачун „цивилизоване” Европе, која је током више векова уживала у спаљивању људи на ломачама. У Ибањесовом путопису на овај начин спојени су репрезентативна и поетска функција дискурса (Карисо Руеда 1997: 2).

Упркос потрази за типичношћу неког места и различитошћу једног народа од другог, Висенте Бласко Ибањес као путник одликује се тежњом ка разоткривању „истина”

о посећеним просторима. Тако, на пример, пишући о функционисању бање Виши, те откривајући њен прави карактер иза илузија о боравку ради лечења, Бласко Ибањес (2018: 9) бележи:

Овде нема никакве питије која, посађена на треножац изнад извора 'Гран Грија' или 'Селестина', прориче нашу будућност, али дневни листови и проспекти најављују долазак чувених мајсторица гатања картама и магије из Париза у Виши не би ли за двадесет франака по читању загребале мрачне мистерије будућности.²⁴

Истовремено, овај шпански путописац читаоце суптилно преводи од егзотичног и прошлог ка садашњем и свакодневном (Секулић и Карановић 2020: 630). Уметност тако често оконча у прозаичном, а писац ненаметљиво уведе неку тему од упитне етичности. Бележење запажања о недостатку статуа старогрчких хетера у парку монденске бање Виши служи Бласку Ибањесу (2018: 9) да проговори о другом савременом утиску: „[...] али обучене Фрине заиста су бројне, има их на стотине: једне говоре француски, друге шпански, треће руски; правоверне су, кривоверне, Јеврејке или просто безбожнице; има их плавих, смеђокосих, жутих, чак и црних.”²⁵ Може се закључити да „утисак прелази, чини се, не тако далеки пут од уметности до социолошких и економских опсервација о савременим куртизанама које представљају прави предмет интересовања овог путника” (Секулић и Карановић 2020: 630). Тако овај путописац бележи: „Следећи иза затворених врата судбину лепе Атињанке, оне

24 «No hay aquí ninguna pitonisa que, montada en un trípode sobre la fuente de la Grand Grille o de los Celestinos, profetice nuestra vida futura; pero diarios y prospectos anuncian la presencia en Vichy de acreditadas profesoras de cartomancia y magia, venidas de París para rasgar los sombríos misterios de lo futuro, a razón de veinte francos por consulta.» (Бласко Ибањес 1919: 14)

25 «[...] pero las frinés vestidas son legión; se cuentan a centenares: unas hablan francés, otras español, otras ruso; son ortodoxas, heterodoxas, hebreas o simplemente impías; las hay rubias, morenas, amarillas y hasta negras.» (Бласко Ибањес 1919: 14)

штеде за зимски период у Паризу или Марсеју, Алжиру или Мадриду.²⁶ (Бласко Ибањес 2018: 9) Препознавање савремених Фрина, куртизана и кокота, од ових првих текстова о Вишију постају константа у путопису *Оријенти* и аутор ће неретко идентификовати неку од њих у просторима које упознаје на свом путовању.

Многа посећена места Бласко Ибањес представља преко грађевина и предмета који постају њихови симболи – попут музеја, споменика, биста и каријатида. Тако Минхен, описан у тексту чији наслов „Германска Атина” сугерише поистовећивање с грчком престоницом, тумачењем опажене стварности показује се као њена супротност. Због грађевина и званичног поштовања уметности, Минхен по спољашњости наликује Атини, бележи свој утисак Бласко Ибањес. Ипак, по менталитету својих становника удаљава се од ње. Средина, обележена уметношћу, не утиче позитивистички на образовање духа народа, односно не утиче да становници Минхена „образују интелектуалну и префињену демократију као што је атинска”²⁷ (Бласко Ибањес 2018: 38).

На овај начин путописац полако отвара и питање оригиналности немачког града у склопу већ поменуте путничке потраге за типичним, аутентичним и различитим од других. У представљању Минхена Бласко Ибањес полази од податка који овај град чини различитим од других престоница – основан је у модерно доба. Узимајући те околности у обзир, закључује да је Минхен достојан поштовања. Први утисци путника тичу се свеприсутства уметности у овом граду, што аутор, након дубљег разматрања, везује за утицај германских владара, великих покровитеља уметности и заштитника уметника. Њих, према тумачењу шпанског путника,

26 «[...] y repitiendo a puerta cerrada la suerte de la bella ateniense, ahorran para la campaña de invierno en París o Marsella, Argel o Madrid.» (Бласко Ибањес 1919: 14–15)

27 «[...] formen una democracia intelectual y refinada como la ateniense» (Бласко Ибањес 1919: 60).

одликовала је острашћеност и извесна манија, које су довеле до улепшања града за свега један век. Резултат је, у перцепцији Бласка Ибањеса, прилично негативан – набацаност дела и споменика, без оригиналности и склада који настају постепеним утискивањем времена у грађевине.

Оригиналност долази у фокус суочавањем првих утицаја шпанског путника о монументалном изгледу Минхена достојним поштовања са мишљењем формираним након неколико дана уживања у градским призорима. Тада се у анализираном путописном тексту јавља поступак који је уобичајен за дати жанр – непосредна стварност путника асоцира на нешто већ виђено, познато и, према томе, неаутентично (Секулић 2023: 341). У овој прилици шпански писац открива колики утицај на њега има терет познатог на основу богатог знања и културног пртљага, односно виђеног на ранијим путовањима, иако без навођења порекла. У поменутом поступку суочавања разоткривамо како се одвија спознаја код Ибањеса. Њиме, као типичним путником, најпре владају утисци, дивљење опаженом, док му се након пар дана с темељнијим посматрањем и упознавањем уметничких творевина распршава почетна занесеност и он открива „праву” слику ствари (Секулић 2023: 341).

При том, имамо у виду да је Висенте Бласко Ибањес познат као шпански германофил. Утицаји немачке културе присутни су у Шпанији током читавог 19. века, но у последњим деценијама долази до интензивирања с прихватањем филозофије краусизма, тежњама за препород на плану културе и науке, сматра Ортис де Урбина (2007: 194). Од 1900. године, бележи иста ауторка, деловањем штампе шири се интересовање за немачку културу, док се 1906. година сматра врхунцем. Пут на Оријент Висентеа Бласка Ибањеса 1907. године навео је и на посету Немачкој, земљи којој се дивио и о којој је говорио на предавањима, писао у романима и у листу *Ел Пуебло*. Немачка култура и посебно Вагнерова музика присутни су у његовом делу од краја 19. века.

Роман *Међу наранџама* из 1900. године парадигматичан је у том смислу и сматра се да је допринео популаризацији Вагнеровог дела у Шпанији. Немачком композитору Бласко Ибањес ће исказати поштовање и у тексту „Вагнеров фестивал” који произлази из боравка у Минхену. У њему је, полазећи од прилике да присуствује фестивалу у Принц-регент театру, поред детаљних описа представе, британских запажања о атмосфери током извођења и публици, унео и живописну причу о Вагнеру и краљу Лудвигу Другом. Вагнерова музика је неоспорни знак идентитета Минхена и вредност његове уметности Бласко Ибањес у путопису *Оријент* не доводи у питање, за разлику од архитектонских дела у истом граду које строго преиспитује у погледу оригиналности.

Средишњи моменат сваког путовања јесте поређење, будући да аналошки приступ у размишљању о Другом подупире разумевање разлика (Коломби Николија 2006: 18). Путопис се тако конструише на темељима поређења и биномија које обухватају односе ми : други, сопствено : страно, познато : непознато, а преко њих путописци упознају публику са Другим у бројним аспектима: место, језик, култура, начин живота, и др. (Ибара и Баљестер 2011: 129). Непосредна стварност у шпанском путнику буди слике из прошлости и утисак страности или различитости посећеног места од других наједном се руши. Бласко Ибањес (2018: 40) признаје да у сећању избијају „слике прошлости, успомене на путовања по другим земљама”²⁸, иако у први мах не спомиње којим. У наредном фрагменту, у настојању да разоткрије ту праву слику Минхена Бласко Ибањес излива низ асоцијација на Италију: „Поједине цркве подсећају на фирентинске”; „краљевска резиденција је двораци Пити”; „ложа Маршала је копија Ложе Оркања из тосканске престонице, потпорни стубови испред краљевске резиденције потомци су потпорних стубова републике у Венецији, и тако

28 «[...] imágenes del pasado, recuerdos de viajes por otros países» (Бласко Ибањес 1919: 64).

редом.”²⁹ (Бласко Ибањес 2018: 40–41) Иако Бласко Ибањес не наводи податке о свом боравку у Италији, детаљи које износи у представљању Минхена указују на блиско познавање ове земље. У Ибањесовом дискурсу конкретним поређењима Минхен се идентификује са два италијанска града. Немачки град, у његовој путничкој перцепцији, поистовећује се са архитектурним мозаиком који је сачињен од фрагмената Венеције и Фиренце.

Све претходне слике Минхена као града уметности бивају пажљиво и редом деконструисане италијанским оригиналима чинећи немачки град копијом (Секулић 2023: 342). Такође, изнова се афирмише да је германска Атина као Атина неаутентична, иако се у њој огледа уметничка мудрост. Репродукција грчке уметности перципирана је као хладна и одбојна „као тела без душе”, а Бласко Ибањес као путник не допушта неаутентичности. Након оваквог деконструисања оригиналности минхенске уметности, граду се, „у дискурсу обојеном хумором, као оригиналност признају пиво и музика, донекле као утеха за губитак или свргавање са уметничких висина” (Секулић 2023: 342).

Тако у Ибањесовом (2018: 41) тексту читамо: „Чувене *brasseries* у германском стилу, с оштрим забатом који се завршава сложеним ветроказима и фасадама с тешким балконима и штрчећим кулицама, вреде више него сви грчки храмови који испуњавају тргове Минхена.”³⁰ Шпански путник остаје веран свом раније исказаном ставу да свака земља треба да буде поносна на оно што је њен спонтани израз, што носи изразити лични печат, а то је у Немачкој пивница.

29 «Unas iglesias recuerdan las de Florencia»; «tal vivienda real es el palacio Pitti»; «la Loggia de los Mariscales es una copia de la Loggia de Orcagna en la capital toscana; los mástiles enormes, ante la Residencia, son hijos de los mástiles de la República en Venecia, y así todo.» (Бласко Ибањес 1919: 64)

30 «Las famosas *brasseries*, de estilo germánico, con sus frontones agudos rematados por complicadas veletas y sus fachadas de pesados balconajes y torrecillas salientes, valen más que todos los templos griegos que llenan las plazas de Munich.» (Бласко Ибањес 1919: 65)

Павле Секеруш (2001: 51) слику Другог дефинише као производ културе везан за културну историју једног народа, али и као субјективну и аутобиографску, прожету личним сећањем аутора. У том смислу имамо у виду да у путопису Бласка Ибањеса Италија, и нарочито италијанска уметност, постају важне интертекстуалне референце, те у поређењу са италијанским откривамо многе градове и карактере других народа, као што је случај са Минхеном. Пажњу нам при том привлачи чињеница да шпанског путника итинерер путовања 1907. године није навео на пут кроз Италију и да у самој збирци путописа *Оријент* аутор ни на једном месту не открива да ли је некада заиста посетио Италију или је познаје посредно. Ипак, Бласко Ибањес јесте познавао Италију кроз непосредно искуство, будући да је 1896. године током политичког егзила боравио три месеца у Италији. Штавише, током тог боравка у Италији шпански писац је саставио путописне репортаже објављене у његовом листу *Ел Пуебло*, а касније обједињене у збирку путописа *У земљи уметности* (1896). За овај путопис Карановић (2018: 358) наводи да представља „сведочанство о пишчевим спознајама историјских, књижевних и културних садржаја”. Управо ти аспекти италијанског, пре свега културни и уметнички, постају основа за тумачење других народа током путовања 1907. године.

Италијанско постаје посреднички елемент у сусрету култура, често испред или уместо очекиваног шпанског „ми” у опозицији са Другим. Тиме се разоткрива да се представе Других не развијају без утицаја претходних слика. Бласко Ибањес се открива као велики познавалац италијанске уметности који често у описима других земаља, као што смо видели на примерима, користи италијанске референце „како би направио поређење и приближио својим читаоцима стране просторе преко онога што сматра познатим и блиским публици” (Секулић 2023: 337). Продор италијанске културе у Шпанију нарочито је приметан почетком 20. века, чему су допринели часописи као *Ла Еспања Модерна* (*La*

España Moderna), *Ла Ревиста де Еспања* (*La Revista de España*), *Ел Либерал* (*El Liberal*), *Ел Импарсијал* и други (Рубио Кремадес 2010: 28). У том периоду препознат је утицај италијанских песника, нарочито Д'Анунција, на шпанске, а објављен је и велики број превода са италијанског. Имајући у виду такву културну атмосферу у Шпанији, „текстови Бласка Ибањеса који се умногоме ослањају на елементе италијанске уметности и културе при описима других европских земаља могу се протумачити као спонтана рецепција утицаја у једној културној средини” (Секулић 2023: 337).

Тумачећи збирку *У земљи уметности*, Риналдо Фролди (2000: 108–109) доноси закључке „да су типичне путописне одлике Ибањесових текстова: минуциозни описи, с пуно сугестивних детаља, историјске евокације с мало конкретних података који показују богату употребу маште, радозналост услед које путописац посматра различите менталитете и обичаје”. Исте смо препознавали и у тумачењу путописа *Оријент*, што сведочи да су постали део Ибањесове путописне поетике.

III

ДУНАВОМ ОД ЕВРОПЕ ДО НЕ-ЕВРОПЕ³¹

Део путовања Висентеа Бласка Ибањеса на Оријент пратио је реку Дунав, која се од пуке трасе путовања претвара у значењски импрегниран основ за идеолошка сагледавања посећених земаља и градова.

Први текст у коме аутор посвећује пажњу овој теми носи наслов „На лепом плавом Дунаву”. У тумачењу датог текста полазимо од становишта да се, имаголошки, слика Другог одређује као књижевна конструкција, израз субјективитета, одраз непосредне перцепције и истовременог тумачења виђеног кроз филтер претходних знања, стереотипа и општих места. Како наводи Цветан Тодоров (2010: 92), ради представљања онога што перципирају путници праве селекцију својстава у складу са неким унапред постојећим схемама, односно својим културним пртљагом. Може се рећи да књижевна слика није верна копија реалног, односно да је сваки поглед посредован неким ранијим искуством

31 Ово поглавље делимично је проистекло из рада М. Секулић, Градови на обалама Дунава: од Европе као Оријенту са Бласком Ибањесом, у: Бошковић, Драган (ур.), *Роман и град: 50 година Романа о Лондону, 100 година Уликса (Српски језик, књижевности, уметности)*, Крагујевац: ФИЛУМ, 2022, 307–316. Допуњено је новим истраживањима и прилагођено поглављу у овој монографији.

или другим писаним или усменим текстом, било књижев-
ног, историјског, политичког или другог карактера. „Један од
парадигматичних примера који собом носи питање интер-
текстуалности и хоризонта очекивања путника и писца,
јесте плава боја Дунава.” (Секулић и Карановић 2020: 627)
Први сусрет Бласка Ибањеса са Дунавом одвија се у Бечу
када одлучи да на пут ка Будимпешти крене бродом, упр-
кос, како тврди, спорости таквог вида путовања. Тај први
сусрет и почетни утисак обележени су путниковим пред-
знањем и општим местом из уметности чију потврду он
тражи у непосредном искуству. Истовремено се открива и
асоцијативност путописног жанра – Дунав аутора неизбе-
жно наводи да текст наслови „На лепом плавом Дунаву”. Но,
упркос признању лепоте ове реке, Бласко Ибањес се осврће
на „истинитост” наслова који је Штраус дао свом валцеру.
Путописци, као што видимо, често у текстовима полазе од
постојећих и познатих слика да би из сопствене перспективе
потврдили исте или извршили њихово превредновање. Ова-
кав вид интертекстуалности нарочито има значај у поле-
мици са ставовима који су временом постали опште место
или стекли статус културних стереотипа, а „њихов значај
је утолико већи када су у питању романтичне и поетичне
слике опште прихваћене кроз уметност” (Секулић и Кар-
ановић 2020: 627). Први негативни утисак о недостатку плаве
боје, ипак, мења се током самог путовања показујући како се
путопишчева перспектива мења стицањем нових искустава.
Како наводи, ипак „јесте импресивна та чувена река, вели-
чанствене, огромне и помало дивље лепоте, да заслужије
стихове и јецаје виолина посвећене њеној слави”³² (Бласко
Ибањес 2018: 61). Јасно се увиђа потреба путника да потврди
своја знања и очекивања у искуству, али и да сам пређени
пут може утицати на промену и сазревање схватања било

32 «Pero hermoso sí que lo es el célebre río, de una belleza majestuosa, imponente y algo salvaje, que bien merece los versos y los suspiros de violín dedicados a su gloria.» (Бласко Ибањес 1919: 113)

ка негативном било позитивном утиску. Интертекстуални потенцијал путописног текста показатељ је и знања Бласка Ибањеса, односно сведочи о преплитању искуства и перцепције са културним и интелектуалним пртљагом аутора. Такође, показује резултат оптерећености знањем, односно да знање понекад „закаже” и уступи место непосредном утиску као правом начину спознаје.

Брод као избор превозног средства за ово путовање отвара другу димензију идеолошких и културолошких запажања током проласка кроз више земаља и градова. Истицање превозних средстава и расправа о њиховом одабиру и погодностима честа је одлика путописних текстова, јер од превозних средстава зависи перцепција путника, тј. на њима се путник сусреће с другим путницима и грађанима посећене земље што омогућава размену утисака о путовању и стицање нових знања (Секулић 2018: 207). Утисак Бласка Ибањеса (2018: 61) јесте да: „Дунавски пароброд је Нојева барка по мешавини људи, животиња и језика.”³³ И у овом, као и у многим другим текстовима, Бласко Ибањес наглашава сусрете култура и своје дивљење због мешавине разноликих ношњи и држања на једном простору. Њему такође пажњу привлачи језичка шареноликост коју опажа на броду, но у том утиску концентрише се нарочито на питање познавања његовог матерњег или њему сродних језика: „Свака група говори други језик, па ипак, с краја на крај брода нема никога ко разуме иједну реч француског, а камоли шпанског.”³⁴ (Бласко Ибањес 2018: 61) Упркос позитивном општем утиску, путописац издваја једно питање које ремети тај доживљај. Он проговара из перспективе путника који настоји да оствари комуникацију са другим сапутницима, но на тој Нојевој барци не успева да пронађе никога ко

33 «El vapor danubiano es un arca de Noé por el amontonamiento de personas, animales y lenguajes.» (Бласко Ибањес 1919: 97)

34 «Cada grupo habla diferente idioma, y, sin embargo, de la proa a la popa no hay quien entienda una palabra de francés, ni menos de español.» (Бласко Ибањес 1919: 7)

говори ни реч француског, а још мање шпанског. У присутној скупини народа он издваја капетана надајући се његовом познавању сада већ не француског или шпанског већ било ког романског језика. И онда бележи да капетан „зна да на свету постоји неки италијански народ и неодређено познаје чак пет-шест речи његовог језика: то је све”³⁵ (Бласко Ибањес 2018: 61). Аутор помиње италијански језик тек услед блискости са шпанским и његов значај, у градацијском излагању, истиче се само у недостатку познавања других романских језика (Секулић 2023а: 345).

Ова почетна оцена даље ће се развити у низ проницљивих белешки о разним народима које сусреће, односно ово путовање бродом упркос језичкој баријери даје могућност путнику да спонтано представи националне разноликости онако како их визуелно опажа. Река Дунав и места кроз која путник пролази на њеном току биће обележени утисцима о идентитетима народа и градова које ова река повезује како проласком кроз њих тако и онима који њом плове.

СЛИКА БЕЧА

Прва забелешка о Бечу, као полазној тачки на путовању Дунавом, доноси дефиницију овог града као „домовини Штрауса и Зупеа”³⁶ (Бласко Ибањес 2018: 52), у складу са којом је и утисак путника да је читав амбијент града прожет или „беживотним и отменим” валцером или војном музиком. Музиком се испуњавају и катедрале и цркве током мисе праћене оргуљама и хорским певањем присутних лица. Музика је, како тумачи наш путник, први знак бечког идентитета. Она представља „нешто национално, понос

35 «sabe que existe en el mundo un pueblo italiano, y conoce vagamente de su lengua hasta media docena de palabras: esto es todo» (Бласко Ибањес 1919: 7).

36 «la patria de Strauss y de Supré» (Бласко Ибањес 1919: 83).

народа³⁷ (Бласко Ибањес 2018: 53), који је у својој прошлости био сведок рођења многих славних уметничких дела.

У Бечу се отвара и питање националних разлика, међутим, у текстовима се не јављају поређења ми : други, типична за путописни жанр, већ се аутор осврће на своја предзнања и утиске о просторима на које је раније путовао и на основу којих врши нова поређења. Беч се представља из наглашене перспективе путника који долази из Немачке и Минхена како кроз негирање културних граница између Баварске и Аустрије услед истицања сличности двају народа – воле песму и музику, буше уши и украшавају шешир пером или цвећем – тако и уз бележење да „кад дођете из Немачке, Беч се показује као чаробни град, сажетак читавог низа лепота и отмености“³⁸ (Бласко Ибањес 2018: 53).

Урбани простор Беча донекле је обликован дискурсом о моди кроз који се уводи поређење неколико народа. Бласко Ибањес ће привући пажњу својим читаоцима неочекиваним коментарима истичући да се у излозима радњи налазе „Модел из Беча“, те да овај народ настоји да скрајне са својих простора париску моду која диктира трендове свим женама у свету, како он тумачи. Аутор наглашава настојања германског царства да се реваншира Паризу на пољу модних тенденција и представља оквире у којима ова тврдња у тексту постаје могућа и аутентична. Наиме, он признаје да би Беч изгубио у поређењу с Паризом уколико би се поставили један крај другог. Међутим, како се до Беча путује кроз немачке градове у којима се не хаје пуно за моду, раскошно одевање и физички изглед, елеганција у аустријској престоници „изазива много јачи утисак од оне која се примети у

37 «[...] algo nacional, que constituye el orgullo del pueblo» (Бласко Ибањес 1919: 83–84).

38 «Viniendo de Alemania, se presenta Viena como una ciudad encantadora, resumen de toda clase de bellezas y elegancias.» (Бласко Ибањес 1919: 84)

Паризу када се у њега стигне из Шпаније и Италије³⁹ (Бласко Ибањес 2018: 53). Поставља се питање да ли је онда овакво поређење Беча и Париза ефективно или постаје могуће тек посредовано сликама немачких жена у односу на које се Бечлијке истичу по елеганцији. Свакако, модно ривалство Беча и Париза бива потврђено, а аутор се, из привилеговане позиције путничког непосредног сусрета, лично уверава и преноси читаоцима да су бечке жене исправно описане као надмоћније по лепоти од Парижанки. Путописно поређење са сопственим одлаже се за потцртавање разлика између Шпаније и Париза уз додатну констатацију о надмоћи шпанске жене по лепоти и врлини, односно по квалитетима, у односу на Бечлијку, но истичући да аустријска престоница надилази шпанску лепоту по бројности лепих жена. Истовремено, аутор указује и на идеолошку или политичку позадину немачког игнорисања париске и подржавања бечке моде. Тиме, сматра Бласко Ибањес, смишљено желе да отежају трговину Француској, што указује на дубљи став писца о односу Немачке и Француске.

Након расправе о моди и градацији националних лепота жене, аутор се осврће на питање културног диверзитета у Бечу, што је тема о којој дискутује током читавог пута ка Оријенту као и током боравка у Истанбулу. Разматрајући аустријску историју, он корене бечке разноликости налази у укрштању разних народа и племена којима су створени необични типови лепоте на тлу ове земље: „У овој земљи догодио се последњи судар Истока и Запада⁴⁰, записује Бласко Ибањес (2018: 54). Писац подсећа читаоце да је најезда турских или азијских освајача, како их назива, допрла до бечких зидина, па је стога Аустрија у његовом схватању „права

39 «[...] causa mayor impresión, desde el primer momento, que la que se siente en París cuando se llega á éste procedente de España ó de Italia» (Бласко Ибањес 1919: 85).

40 «En esta tierra ha ocurrido el último choque de Oriente y Occidente.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

граница централне Европе... и 'Европе'⁴¹ (Бласко Ибањес 2018: 54). Оно што је изван Аустрије Бласко Ибањес назива Европом, али, судећи по тону дискурса и наводницима, сама садржина онога изван не одговара том именовању.

У тексту насловљеном „Отмени Беч” аутор први пут расправља о овоме, али питање граница и тзв. праве Европе постаје опште место путописне књиге *Оријенти* и путописац ће се у више наврата осврнути на то где се завршава Европа, односно где почиње Оријент. У описаном контексту Бласко Ибањес исказује и путописно *ја* које се идентификује са европским: „Надаље, према истоку, утаборена су насеља која, иако по изгледу слична нашем, азијског су порекла, смештена на месту које су заузела у таласу освајања.”⁴² (Бласко Ибањес 2018: 54) „Ми” из односа *ми vs. други* проширује се са шпанског на европско. Но, још је важније размишљање путописца о насељима ван Аустрије. Она изгледају као „наша”, али то нису, слична су али не могу бити идентична и једнака. Њихово порекло детерминише њихову различитост коју Бласко Ибањес не жели да пренебрегне. Однос путника према Другом је тиме дефинисан – може бити сличан „нама” – европском, али остаје Други, што је унапред условљено историјом.

Тумачење граница уједно постаје и расправа о мешавини раса и култура, чије резултате аутор позитивно сагледава: „једни плави попут севернијих Германа, други тамнопути или жути, попут племена из унутрашњости Азије – укрштањима су створили необичне типове лепоте”⁴³ (Бласко

41 «Austria es la verdadera frontera de la Europa central... y europea.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

42 «Más allá, hacia el Oriente, están acampados pueblos que, aunque de aspecto semejante al nuestro, son de origen asiático y han sido depositados en el lugar que ocupan por el oleaje de las invasiones.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

43 «[...] unos rubios como los germanos más septentrionales, otros oscuros ó amarillentos, cual las tribus del interior de Asia, han producido con sus cruzamientos extraños tipos de belleza» (Бласко Ибањес 1919: 85).

Ибањес 2018: 54). Ову, како наводи, карневалску разноврсност боја, језика, ношњи и обичаја, Бласко Ибањес поштује те не критикује турска освајања у Европи. Штавише, он ће касније и оправдати поступке Турске аргументујући да су сви народи заправо освајачки, те да је Европа тако и настала. Разноликост за Бласка Ибањеса представља вредност, као што је то сусрет различитих култура и мешање на истом простору, које ће тумачити као одлике космополитизма.

Поменути судар Истока и Запада нарочито ће се одразити на бечке жене, како размишља шпански путник: „Скуп хиљаду карактера, страних њеној раси, јесте бечка жена. Њен изглед је онда неизвештан.”⁴⁴ (Бласко Ибањес 2018: 54) Затим појашњава тај свој утисак о страним елементима у карактеру бечке жене – може бити плава, црнка, побожна попут Шпањолке, весела као Италијанка, неусиљена као Парижанка, бледа али сензуалне крви, и увек дотерана, елегантна, отмена. Бечлијка је беле пути попут народа са севера, додаје, али поседује топлу крв одалиске уместо хладне пасивности. Стога, поред побројаних веза карактера бечке жене с другим народима, у овом опису препознајемо и стереотипе о топлој јужњачкој и хладној крви северних народа. Присутан је изнова и аутостереотип о нужној религиозности шпанског народа. Међутим, италијанска црта у карактеру Бечлијке ублажава ту пословичну шпанску побожност и упућује на стереотип о медитеранском веселом темпераменту, који донекле уноси упитност у њену религиозност чинећи њен карактер необичним и аутентичним спојем одлика различитих народа (Секулић 2023: 343).

Као највећу страст бечке жене Бласко Ибањес издваја раскош. Карактер мушких припадника овог народа аутор не описује посебно, додајући једино уз опис жена да се и мушкарци лепо облаче и да ни у једној европској престоници народ није тако дотеран. Карактер бечке жене дефинисан је

44 «Conjunto de mil caracteres extraños á su raza, es la mujer vienesa. Su color resulta incierto.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

преко фрагмената стереотипа о карактеру жена из Италије, Шпаније и Француске, а исте земље постављају се у однос према поседовању елеганције и постају потпора за разматрање утисака о бечкој моди.

Данијел-Анри Пажо (1994: 117) подсећа нас да се путописи обично узимају за документ или сведочанство о страном због тога што у текстове укључују елементе система вредности и културне антропологије Другог, као што је музика, религија, мода и др. Бласко Ибањес уноси у путопис *Оријент* многе културолошке и антрополошке елементе посећених земаља, а често их и представља стављањем у међусобне односе. У његовом путопису елементи у поређењу често нису Шпанија наспрам Другог већ се у односе постављају различити народи као што ћемо видети на примеру бечке елеганције и моде.

С тим у вези, треба имати у виду и Лерсеново (2016: 18) разматрање опозиција као честом одликом етнотипа, у коме истиче да њихово мапирање у одређеном националном контексту јесте нестабилно и може трпети промене. То објашњава чињеницом да је перцепција условљена референтном тачком посматрача: нешто може бити северно у односу на референтну тачку на југу, а у исто време може бити периферно у односу на неки центар. У Ибањесовом тексту „Отмени Беч” налазимо управо овакве примере. Како би описао утисак који Беч оставља на плану одевања, путописац указује на важност правца из ког се путује у Беч. Уколико је референтна тачка посматрања Париз, Беч ће у поређењу са њим пуно изгубити. Уколико се у Беч долази из Немачке, услед призора недостатка отмености немачких жена – перципираних као дебелих, сиромашно одевених жена поносних на материнство услед чега не носе корсете – аустријска престоница у погледу путника постаје простор испуњен елеганцијом. Штавише, тако опажена елеганција у Бечу оставља већи утисак него када се у Париз дође из Шпаније или Италије, додаје Бласко Ибањес. Шпанија и Италија

само су елементи који подупиру утисак о Паризу, односно Бечу, али приметно је да, као и у описима швајцарског народа, књижевник за национална поређења не узима само сопствено, шпанско, путописно „ми” већ се њему прикључују италијанско и француско као потпора и елементи који поређењем употпуњују слике о Другом.

СЛИКА БРАТИСЛАВЕ

Иако пароброд из Беча пролази кроз престоницу данашње Словачке, Братислава представља једини град на Дунаву кроз који је Бласко Ибањес прошао, али који није посетио. Ипак, оставио је пар забелешки о својим утисцима и издвојио неке културолошке елементе преко којих саображава идентитет Братиславе. Представљање овог града започиње објашњењем топонима, односно појашњењем да је у питању мађарски град Презбург, на немачком, односно Пожун како га Мађари називају. Белешке се ограничавају на запажања из луке током паузе коју је пароброд направио, док у путописном маниру аутор одабира детаље који на најбољи начин откривају његово виђење Другог. У Братислави, граду са пуно историје, Бласку Ибањесу пажњу првенствено привлачи музика, оркестар „црних и рашчупаних Цигана” на доковима, истих виолиниста који, како примећује, свирају у отменим париским ресторанима, но које у Братислави види у природном издању. Као и у кратком опису у Бечу, Ибањес ће рећи да су то боџи који лутају по Европи и за које није имао негативних коментара. Овог путника заправо привлачи њихово држање, ауторитет који исказују ставом, али и осећања која испољавају док свирају, а у којима аутор препознаје телесну насладу. На тим стварносним и искуственим основама затим развија причу о љубави једног Циганина и принцезе, а с циљем наглашавања страственог карактера познатих музиканата. Призор

држања ових свирача стога буди асоцијативно присећање на виолинисту Рига Јанчија који је „залудео и нешто више од ума принцезе Караман Шиме, госпе узавреле крви”⁴⁵ (Бласко Ибањес 2018: 64). Дакле, уместо осврта на историјске догађаје и споменике, Ибањес се посвећује приповедању скандала типичног за жуту штампу – причу о Клари Ворд која се удала за принца Караман-Шиме, а онда га оставила због виолинисте Рига Јанчија.

У студији о стереотипној слици Мађарске у делу Бласка Ибањеса Бојничанова и Алварадо (2022: 204) критикују овог писца зато што у текст уноси тако пролазну вест уместо вечних и „релевантнијих” тема које се очекују у путопису. Ипак, мишљења смо да у делу преовладавају утисци и асоцијације типични за путописне текстове. Бласко Ибањес се често концентрише на хумане пејзаже, који су у случају проласка кроз Братиславу оставили највећи утисак на путника. Цигански оркестар у Братислави асоцира га на виолинисту који је постао славан након бекства с милионерком која је напустила аристократског мужа због кафанског свирача. Вест је, претпостављамо, имала широку публику због своје необичности и несвакидашњости у оно време, те је путник као неку врсту куриозитета уноси у свој текст. Имамо у виду да је путопис писан за шпанске савременике на које је аутор мислио током одабира информација. Осим тога, Бласко Ибањес у *Оријенту* показује се као путник и писац који воли да унесе понеку анегдоту за своје читаоце и тако учини читање пријатнијим. Ибањес није тип просвећеног путника који дистанциран од предмета описивања уноси строго проверене чињенице, свеобухватне и дидактичног карактера. Његови текстови пак наликују често на приче које имају стварносну основу, али које допуштају уплив маште, надоградње фикционалног или анегдотског карактера, показују луцидност погледа и проницљивост у приповедању. Аутор

45 «[...] trastornó algo más que el seso á la inflamable princesa de Caramán-Chimay» (Бласко Ибањес 1919: 101).

често изневерава уобичајена путописна очекивања просвећене публике задржавајући се на ономе што посећено место разликује од истих, односно дајући своје виђење познатог, скрећући пажњу рецепције и у неким другим смеровима, често неочекиваним.

Иако је у питању веома сведени опис, Братислава ће остати у слици метежа на пристаништу, катедрале која кулом пара плаветнило неба и оркестра који свира чардаш „ђаволског и лудог ритма”, као основним особеностима које запажа Шпанац.

СЛИКА БУДИМПЕШТЕ

Улазак у Будимпешту, односно појава обала овог града након што се хоризонт отворио проласком поред једног острва, донео је Бласку Ибањесу пријатно изненађење након умора од низања, како наводи, једноличних обала. Први утисак била је потврда ранијих оцена путника и водича да је Будимпешта најлепши европски град. Раскривање њених лепота заснива се на бележењу непосредних запажања, али и претходних знања из историје и културе Аустроугарске. Бласко Ибањес не упућује на цитат одређеног аутора већ на општеприхваћено мишљење, но ипак настоји да се уклопи у књижевну традицију и у њој пронађе подршку за своје ставове.

Путописац структурира текст о Будимпешти водећи рачуна о њеној просторној организацији, а подела на Будим и Пешту представља основу за даље културолошке и идеолошке раздвојености. Будим је стари град, са историјским успоменама које Бласко Ибањес редом оживљава за своје читаоце, наспрам модерне и ноћу импресивно осветљене Пеште. У њој путописац описује разне грађевине, истичући Парламент, али, темељећи своје закључке на личном сведочењу, одриче му сличност са Алхамбром која му је у

Мађарској приписивана. Исто тако, држећи се непосредних увида, негира и лепоту Мађара каква је представљена преко слика војника. Уместо тога, аутор повезује овај народ са Хунима и Атилом, те као њихову истакнуту одлику издваја бес који се може јавити према власти.

Будући да путује на Оријент, што је основни циљ његовог путовања и први предмет његовог интересовања, Бласко Ибањес посвећује пажњу свему што и на територији Европе показује његово приближавање циљу. Стога, на обронцима уз реку Дунав, стижући бродом у Будимпешту, путник издваја призор беспрекорно очуване џамије и споменик Гил Баби, кога назива турским свецем. У студији о слици Мађарске у Ибањесовом делу Бојничанова и Алварадо (2022: 206) издвајају управо овај моменат у путопису појашњавајући да је Гил Баба био турски дервиш и песник који је преминуо у Будиму 1541. године. Сматра се да је био миљеник Сулејмана Првог Величанственог и да се њему дугује почетак гајења ружа у Мађарској, будући да се његово име преводи с турског језика као „отац ружа”. Исти аутори истичу интересантну чињеницу да је Бласко Ибањес записао име овог славног песника онако како се пише у модерној транскрипцији, а која је утемељена Ататурковом реформом више од двадесет година након објављивања *Оријентиа* (Бојничанова и Алварадо 2022: 206).

Као важан елемент у Ибањесовом путопису истиче га и Мартин Асуеро (2004: 96), но у овој студији недостаје тумачење његовог значаја за путопис *Оријентиа*. Наиме, управо у путопишчевој пажњи коју придаје турској гробници и њеној изненађујућој очуваности можемо препознати Ибањесово интересовање за турско питање и однос према турском у Европи, што је тема коју ће аутор даље развијати током путовања ка Турској, као и током боравка у њеној престоници (Секулић и Карановић 2020: 631). Овај споменик путник сагледава као напомену да се налази на прагу Источног царства, ка коме се и запутио. Сигнал за препознавање близине

Оријента Бласку Ибањесу представља и опажање лубенице по ресторанима Будимпеште: „Лубеница, готово непозната у народима централне Европе, овде се појављује пријатељски се осмехујући ружичастим и округлим устима најављујући да је Оријент близу.”⁴⁶ (Бласко Ибањес 2018: 65) Путописац жељно ишчекује ступање на тло Оријента и последње станице итинерара претварају се у тумачење оних аспеката културе, уметности и историје који указују на однос европско : неевропско, односно оријентално.

У начину приступања и одабиру елемената стране стварности који ће бити део путописних текстова приметно је да је овај путник „само у пролазу”, односно, он бележи оно што успут види и нема продубљивања и задирања у свакодневицу и културу посећеног народа. Стога се у текстовима могу видети набрајања споменика које посматра с брода, значајних грађевина, пејзажа, уз понеки детаљ који издваја као анегдоту или идентификацијски моменат.

ГРАНИЦЕ

Сви посећени градови на Дунаву, треба подсетити, само су успутне станице на путовању ка Истанбулу и аутор ће се често освртати на постепено приближавање свом циљу путовања – Оријенту. Путовање Дунавом одвија се од Беча, преко Братиславе до Будимпеште, док одатле писац пут наставља возом до Београда, последњег посећеног града на овој реци. Управо тај поступак постепеног приближавања Оријенту и трагања за знацима оријенталног у окружењу, а затим и тумачење историјског контекста за исте, препознаје се као важан у Ибањесовом делу. У тумачењу схватања

46 «La sandía, casi desconocida en los pueblos del centro de Europa, se muestra aquí y parece sonreír amigablemente con su purpúrea y redonda boca, anunciando que el Oriente está cerca.» (Бласко Ибањес 1919: 105)

оријенталног показују се значајним и границе које аутор исцртава према различитим критеријумима. Границе су заправо кључне за разумевање његовог схватања идентитета других народа, јер за путописе који описују сусрете двеју култура посебно је важно у ком контексту се јавља потреба за промишљањем о идентитету и границама (Секулић 2019а: 66).

Иако се границе данас посматрају као флуидне, кроз историју су се показале корисним за дефинисање простора и његово разумевање (Секулић 2018: 207). У Ибањесовим путописима може се препознати одраз бурне европске политичке историје, односно разних сукоба који су утицали на промену граница, пре свега између Европе и других, односно Оријента. На многим местима постаје јасно да су путници често трагали за присуством трагова историје, а затим и односа Истока и Запада у непосредној стварности. У Аустрији Бласко Ибањес (2018: 54) бележи да је та земља „права граница централне Европе... и 'Европе'”⁴⁷. Не може се пренебрегнути ауторова станка код именовања онога што је изван Аустрије, односно централне Европе, а што након паузе назива Европом под наводницима. Овај детаљ, на коме се аутор не задржава, вредан је за разумевање његове слике европског простора. Шпанском путнику недостају речи да дефинише оно што остаје ван централне Европе, те наводницима указује на њену другост упркос европском називу. Границу он поставља на овом месту на темељима историјске чињенице да је турска најезда заустављена пред зидинама Беча. Резултат такве прошлости јесте Ибањесово запажање да су насеља источно од Беча азијског порекла, упркос сличности са европским, као и да сведоче о таласу освајања (Бласко Ибањес 2018: 54).

Писац јасно исцртава границе и истиче разлике они : ми, док у овој опозицији под „ми” подразумева Европљане

47 «[...] la verdadera frontera de la Europa central... y *europa*.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

уопште наспрам народа азијског порекла. Но, последице судара различитих цивилизација у његовом тумачењу немају негативних конотација већ доносе лепоту укрштања раса и обичаја:

Двеста и нешто насеља која данас сачињавају аустријско царство, са својом карневалском разноврсношћу боја, језика, ношњи и обичаја, једни плави попут севернијих Германа, други тамнопути или жути, попут племена из унутрашњости Азије, створили су својим укрштањима необичне типове лепоте.⁴⁸ (Бласко Ибањес 2018: 54)

Судари народа у Ибањесовом схватању допринели су стварању људских разноликости.

Висенте Бласко Ибањес кроз своје текстове исцртава границе на основу утицаја култура и цивилизација, пре свега турске цивилизације, не концентришући се пуно на савремене политичке границе између земаља. Зато су ове границе невидљиве, али шпански путник их идеолошки препознаје и исцртава уз додатна појашњења. Границе су, како смо већ навели, променљиве, те се и у Ибањесовим текстовима померају од Аустрије ка Будимпешти где трагови турске владавине подсећају да је путник „на вратима Источног царства”⁴⁹ (Бласко Ибањес 2018: 65). Границе се, заправо, померају по простору некадашњег Аустријског царства и њихово исцртавање на појединим тачкама на мапи Европе доприноси ефикаснијем дефинисању простора и разумевању историје.

48 «Los doscientos y pico de pueblos que constituyen hoy el imperio austriaco, con su carnavalesca variedad de colores, lenguas, trajes y costumbres, unos rubios, como los germanos más septentrionales, otros oscuros ó amarillentos, cual las tribus del interior de Asia, han producido con sus cruzamientos extraños tipos de belleza.» (Бласко Ибањес 1919: 85)

49 «[...] en las puertas del imperio de Oriente» (Бласко Ибањес 1919: 103).

БЕОГРАД

Проласком кроз капију Источног царства Висенте Бласко Ибањес возом долази до Београда о коме пише у тексту насловљеном „Балкан”. Истовремено, овим текстом отвара се други део текстова путописне књиге *Оријент* који је обједињен називом „На Оријенту”. Београд је дефинисан као почетак Оријента, а ово исцртавање граница не можемо сматрати само путописним маниром структурирања текста већ и раскривањем идеолошке позиције аутора. После Будимпеште аутор бележи да излази из Европе и да почиње оно што се сматра европским Другим, односно простор који географски припада Европи, али који није „права” Европа.

Градови на Дунаву у путопису *Оријент* откривају Ибањесово виђење сусрета Запада и Истока, као нестабилност и флуидност њихових граница у идеолошкој перспективи једног Шпанца почетком 20. века. Описи подунавских градова кроз које је писац одабрао да прође, клизе и лагано прелазе границу између две велике путописне целине „На путу ка Оријенту” и „На Оријенту” показујући да Дунав истовремено спаја градове и људе који путују, али их и раздваја, односно указује на дистанце међу њима.

Бласко Ибањес идући низ Дунав осликава разлике између Беча, Будимпеште и Београда конструишући при томе јасну градацију у степену цивилизације међу њима. Беч је отмен, обележен пре свега музиком, а затим и лепим модерним женама, те се по моди може мерити с Паризом. Будимпешта је на први поглед најлепши град у Европи, који ноћу услед богатог осветљења изгледа као град из снова за разлику од Београда за који ће писати да има лоше улично осветљење. Београд постаје наличје Запада и претходница Оријента. Но, ово питање представа Балкана и Србије у путопису *Оријент* захтева подробнију анализу којој ћемо посветити посебно поглавље.

IV

СЛИКА СРБИЈЕ У ПУТОПИСУ *ОРИЈЕНТ*

ПРВИ СУСРЕТ СА СРПСКИМ ПРОСТОРОМ

Други део путописних текстова *Оријент* обједињен насловом „На Оријенту” отвара се текстом „Балкан” у коме Висенте Бласко Ибањес описује свој дводневни боравак у Србији, односно у Београду, уз посету Теле кули у Нишу. У разматрању путописних слика које аутор саставља о Србији и српском народу најпре се треба осврнути на прве забелешке о доласку у Београд, јер за тумачење слике Другог од неизмерног су значаја први сусрет и опис ступања на страни простор који се настоји представити. Први утисци путника могу бити фиксирани до краја путовања или ревидирани и измењени у складу са стицањем дубљих сазнања или зближавањем са страним (Секулић 2019а: 255).

Као што смо већ назначили у претходном поглављу, Бласко Ибањес инсистира на постепеном приближавању Оријенту као свом циљу и стога лагано помера границе Оријента по простору некадашњег Аустријског царства. Након помена последњих станица воза, односно градова овог царства Кишкереша и Карловаца, показатељ да су

путници напустили праву Европу била је појава захтева за константним давањем пасоша на увид и одговарањем на питања полицајаца (Секулић и Карановић 2020: 631) „ког нити ви разумете нит он разуме вас”⁵⁰ (Бласко Ибањес 2018: 71). Као најаву уласка војног капетана и жандарма ради прегледања пасоша Бласко Ибањес наводи звук сабљи. Иако се путопис више концентрише на визуелне утиске путника, напомена о овом звуку, која делује спонтано унета у текст и без већег значаја, показатељ се индикативном за изградњу српског идентитета у даљем току текста. Први додир шпанског писца са Србијом обележен је звуком оружја и сусретом са униформисаним представницима власти, испитивањем путника и отежаним или немогућим споразумевањем, што ће условити његове даље утиске и белешке о овој земљи. Стога, можемо рећи да се управо у таквим моментима уочава како и они који припадају једном друштву, али и они који долазе споља учествују у производњи идентитетске слике народа (Секулић 2019а: 67). Услед њихове интеракције Београд се овом путнику отвара утисцима о неповерењу према странцима, потреби за појачаном безбедности, итд. На овај начин Бласко Ибањес представљајући потешкоће и препреке које путник мора савладати како би ступио на тло другости, такође конституише простор стварних и симболичних граница између Запада и Истока или Балкана, па и зидова који одвајају Европу од „Европе” или Балкана.

Први сусрет Бласка Ибањеса као Шпанца са српским простором одиграо се у возу, а настављен је на железничкој станици у Београду. Иако је то место проласка и незадржавања, за Ибањесов путописни текст стиче вредност као простор на коме путник формира неке од важних почетних утисака о страности. Ако се осврнемо на теорије Марка Ожеа (*Non-places, Introduction to an anthropology of supermodernity*, 1995) о неместима, управо железничка станица јесте једно

50 «[...] a quien no entendéis y que no os entiende» (Бласко Ибањес 1919: 114).

од парадигматичних неместа, простора анонимности у којима се тек на кратко и случајно сретну погледи особа које се више неће сусрести. Овај теоретичар наводи да је за неместа типично да појединац покаже своју карту и да треба да докаже свој идентитет личним документом (Оже 1995: 101). Но, уместо да након доказивања идентитета наступи анонимност, шпански путник је управо тада губи. Он постаје видљив и препознатљив као странац који долази у Србију.

У возу и на железничкој станици се формирају прва запажања о страниј земљи на основу пар њених представника, али се развијају и одређени односи који ће имати утицаја на сагледавање идентитета Другог – како српског из перспективе шпанског путника тако и шпанског протумаченог кроз однос и поглед представника српског народа. На овом неместу долази до преиспитивања идентитета и представа које имамо о другима. Полицајац на граници није само лице коме се показује лични документ већ представник народа кроз ког се учитава значење, односно српске националне карактеристике поступком типизације.

Висенте Бласко Ибањес спаја перципирано са унутрашњим доживљајем заснованим на утиску и предзнањима, ако не и предубеђењима о Другом. Тако на железничкој станици у Београду успева да ухвати погледе других и протумачи њихово значење. У њима чита или учитава изненађење, реакцију на несвакидашње збивање, као што ће касније на улицама у пролазницима читати неповерење и подозривост. Путописни текстови откривају не само како путник види посећене земље и народе већ врло често и како они виде њега, што ће изазвати повратну реакцију код путника. Стога, „детал као што је 'ишчуђавање' других путника који путују у Истанбул, као и самих српских представника на станици због његове одлуке да посети Београд, аутору служи као потпора за даље развијање размишљања о односу српског и других народа” (Секулић и Карановић 2020: 631). Србија није била популарно место за путовања, осим за

дипломате, новинаре или понеког авантуристу и странац није био честа појава у Београду. Бласко Ибањес бележи утисак са железничке станице да се не очекује да неко скрене с пута и посети Србију, интегришући се тиме у традицију метафоричких представа Балкана као места које није предодређено да се неко на њему задржи. Балкан се схвата као мост између Запада и Истока, међутим, у тумачењу Бласка Ибањеса сходно функцији моста, на Балкану нема заустављања. То њему говоре и погледи српских полицајаца и људи на железничкој станици, али и погледи путника који остају у возу и настављају путовање ка Оријенту.

СРПСКИ НАРОД ПРЕКО ПРЕДСТАВНИКА У БЕОГРАДУ

Путописи се темеље на опису сусрета путника с људима страних земаља и ти сусрети сматрају се повлашћеним местом путописног жанра (Нусера 2002: 243). Међутим, дистанца која се успоставља још на српској граници задржава се и током даљег Ибањесовог боравка у Београду. Путник заузима позицију удаљеног посматрача који ниже опише упечатљивих сцена и, у његовом схватању, репрезентативних ликова српског друштва. К. Видаковић Петров (2009: 43; 2017: 43) наводи да Бласко Ибањес „описује два типа културног пејзажа. Један је градски пејзаж, који чине улице, здања, трговачке локације. Други је људски пејзаж, који чине углавном безимене жене и мушкарци, припадници разних професија и сталежа (официри, црквени људи, трговци, сељаци)”. Затим додаје да је људски пејзаж аналоган урбаном. Висенте Бласко Ибањес успоставља један тон којим проговара о свом искуству другости у Србији и тај тон подједнако обухвата све аспекте српске стварности у његовом путопису.

Ако се осврнемо на студију Георга Зимела о позицији странца, налазимо да је он физички близу док је културно

или духовно одвојен од људи који га окружују (Зимел 2002: 59–61). Сходно тој дистанци, он може посматрати свет око себе с периферије или маргина, те поседовати интелектуалну независност која ће му донети богатије увиде (Секулић 2019а: 112). То ипак не значи и да ће бити непристрасан или објективан – Ибањесова перцепција условљена је различитим критеријумима селективности и, напоследку, фрагментарна је. Слика Београда пропуштена је кроз филтер његовог погледа и доживљаја, те овај путник истовремено одражава, тумачи и изнова конструише виђено у Београду. Висенте Бласко Ибањес одабира пар парадигматичних простора у којима заузима улогу посматрача и бележи запажања о српском народу. На првом месту налази се хотел Балкан, затим пијаца и београдске улице, као места сусрета с великим потенцијалом за посматрање и упознавање другог народа у његовој свакодневици. У забележеним сликама тих места има пуно детаља, али призори су пажљиво одабрани, без свеобухватности. У тексту се идентификују селективност, репрезентативност и стварање ефекта типичности, као одлике путописа. Лица присутна у хотелу Балкан, на улицама Београда и пијаци постају узорак на основу ког се интерпретира карактер целокупног српског народа. Београд је слика Србије – метонимијски – представници народа опажени у Београду чине типичне и репрезентативне представнике српског народа.

Ибањесови путописи о европским градовима не садрже много описа свакодневице. Одсуство оваквих описа у западноевропским градовима може се објаснити путниковом усмереношћу на културне споменике и њиховом мноштву које му привлачи пажњу. Присуство таквих описа у представи Србије може се тумачити и његовом знатижељом да изблиза осмотри и представи шпанској читалачкој публици мање познате и удаљене народе као што је српски. У хотелу Балкан путописац себе позиционира на маргину сале одакле преузима улогу пажљивог посматрача коме је на овај начин

допуштено опажање спонтаног држања и поступака присутних лица, претендујући тако на изградњу слика које ће се сматрати типичним за београдску свакодневицу. Сазнање о присуству једног Шпанца прекида владајућу атмосферу и тада поједина лица „наједном оживе”. Из пасивног посматрача Бласко Ибањес ступа у интеракцију само са сефардским Јеврејима. У њиховом дијалогу разоткрива се да „реакција у сусрету са страним не јавља се само код путника већ се и у простору и код становника посећених места може приметити да им је присуством странца нарушен мир” (Секулић 2019а: 111). Бласко Ибањес такође показује да није присуство страности оно што највише утиче на присутне већ блискост, те препознатљивост свог сопственог у тој страности. Сефардски Јевреји у Бласку Ибањесу налазе лице с којим су повезани својом историјом. С обзиром на значај овог сусрета и реакције сефардских Јевреја на присуство једног Шпанца у Београду посветићемо посебно поглавље његовом тумачењу.

Као типични путник, Висенте Бласко Ибањес трага за живописношћу и различитошћу Другог. Стога, одлази зором на београдску пијацу и потврђује да на том месту „може да се процени сликовита природа која се очувала у српском народу”⁵¹ (Бласко Ибањес 2018: 74). Он наглашава чињеницу да се сликовитост одржала у овом народу, али упућује и на тумачење да ова одлика народа припада прошлости, те да није обавезно присутна у савременом тренутку. А у чему је Бласко Ибањес проналази? Као живописан и упечатљив слој српског народа за Бласка Ибањеса издваја се сељаштво. Сељаци су носиоци исконског карактера и традиције, у њима је очувана типичност и посебност препозната у спољашњем изгледу и ношњи:

Људи дивљих очију и мачјих бркова носе националну капу, капу од кадифе, а испод шареног прслука падају бели скути

51 «[...] puede apreciarse el carácter pintoresco que aún guarda el pueblo servio» (Бласко Ибањес 1919: 117).

који скривају широке панталоне остављајући да се виде доколенице од овчије коже, причвршћене каишевима заштићених сандала.⁵² (Бласко Ибањес 2018: 74)

У наведеном опису Бласко Ибањес разоткрива шта препознаје као српско национално обележје. Као што то чини од самог почетка путовања од бање Виши, овај путник се концентрише на одећу и преко ње тражи различитост националности. Истовремено се уочава његова потешкоћа да именује српску народну ношњу. Шајкачу је тако идентификовао као српску националну капу од кадифе коју је према облику, као високу капу, у недостатку прецизнијег назива упоредио с папинском тијаром. Јелек постаје шарени прслук, бели скути су од кошуље, док се чакшире називају шпанском речју за широке панталоне, уз напомену да откривају доколенице или гамашне од овчије коже. Опанци, такође сагледани према свом облику и материјалу од ког су сачињени, постају «abarcas» – шпанска обућа од коже, уз наглашавања атрибута „заштићене” којима се ова обућа разликује од шпанских сандала. У тренутку када описује обичаје, флору, фауну, друштвене и економске елементе друге земље, путник прави одлуке традуктолошког типа, иако није свестан тога, наводи Де Луксан Ернандес (2021: 136). Тако, за појмове из стране културе који су непостојећи у култури и језику путника постоје три могућности: употреба речи из сопственог језика, стварање нових термина и употреба страних речи.

Услед недостатка интеракције и споразумевања путника са људима у Београду, нема ни покушаја да се српске културе назову оригиналним именом. Иако Бласко Ибањес у путопису *Оријент* повремено користи стране речи без превођења, у тексту о посети Србији не прибегава употреби оригиналних назива, те су одсутни елементи пострањивања

52 «Los hombres, de ojos salvajes y bigotes felinos, llevan el gorro nacional, una tiara de felpa, y por debajo de su chaleco de colores caen unas faldillas blancas que ocultan los bombachos y dejan al descubierto unas polainas de piel de cordero ceñidas por las correas de puntiagudas abarcas.» (Бласко Ибањес 1919: 117)

у његовом тексту. Уместо тога, јавља се тзв. доместикација елемената стране културе, па се они називају шпанским именима или преводе на шпанску културну стварност. Према наводима Де Луксан Ернандес (2021: 138–139; 2012: 219–224), када је циљ путника, посматраног као преводиоца културних појмова, да код својих читалаца умањи или избрише nelaгодност приликом читања о непознатој култури, јавља се инструментални приступ, усмереност на разумевање пренете поруке, а стога и изостанак страних речи и израза. Истовремено, упућује иста ауторка, на овај начин читаоци су ускраћени за усвајање нових појмова специфичних за дату страну културу. Водећи се принципом тумачења непознатог преко познатог, поредећи по сличности облик и изглед српске народне ношње са шпанским одевним предметима, Бласко Ибањес приближава Другог и страног својим читаоцима. Он ствара упечатљиве слике с пуно детаља помоћу којих тумачи и појашњава виђено у Београду. Такође, детаљним описом позива читаоце на буђење маште и замишљање те необичне одежде у Срба.

Сликање одевних предмета и белешке о моди били су неизбежни моменти у Ибањесовим путописним текстовима о европским градовима и земљама. Као путник нарочито се освртао на присуство или одсуство отмености и лепоте жена различитих националности, које је постављао и у неколике компарације. Стога као део његових путописних поступака можемо тумачити и укључивање описа одеће српске жене у живописни призор на београдском пијачном тргу. Тако он бележи:

Жене прекривају плетенице марамама намештеним на источњачки начин, попрсје утежу у округлу јакну са широким рукавима, а преко доњег веша сумњиве белине носе омотан, попут сукње, комад грубе тканине широких пруга у разним бојама, сличан комаду ћилима.⁵³ (Бласко Ибањес 2018: 74)

53 «Las mujeres tapan sus trenzas con pañuelos puestos á la oriental, encierran el busto en una chaqueta redonda de amplias mangas, y sobre la ropa interior, de dudosa blancura, llevan arrollada, á guisa de falda, una

За разлику од типичног процењивања европских жена, у овом опису недостаје вредновање о елеганцији или утиску који српска жена оставља на самог путника. Женска ношња у Србији скопчана је уско са изражавањем њеног културног идентитета. У женском одевању, односно везивању мараме, Бласко Ибањес тако препознаје оријентални културни утицај на Балкану. Навођење оријенталног трага у савременој ношњи српске жене, приметно је, не укључује додатне конотације нити вредновања који иначе преовладавају у Ибањесовом оријенталистичком дискурсу. Остатак одевних предмета слично опису мушке народне ношње представља по аналогiji с најближим шпанским еквивалентом – антерија је описана као округла јакна, а изглед сукње дефинише се преко начина производње, односно ткања, по чему подсећа на „комад ћилима”.

Како се наводи у *Етнoлoшкo-антpoпoлoшкoм пoјмoвнoм ику српске културе* Етнографског института,

Српска народна ношња заузима истакнуто место у култури и традицији српског народа. [...] она у својим типским одликама, али и у погледу обликовања појединих делова одеће и накита, носи елементе минулих епоха, у којима су се смењивали разни културни слојеви, урастајући једни у друге. Најизразитији су елементи старобалканске пресловенске и словенске културе, византијског и српског средњевековног слоја, турско-оријенталног наноса и струјања из европских земаља, која припадају релативно новијем времену. (Радојичић 2016)

Народна ношња била је симбол етничког идентитета не само за шпанског путописца већ је општи став и наших етнолога да се у ношњи препознају различити културни слојеви из минулих епоха. Ипак, приметно је и да Бласко Ибањес од свих слојева који се могу препознати у култури српског народа препознаје само оријентални, будући да Оријент представља основну сферу његовог интересовања.

pieza de tela gruesa de anchas fajas de colores, semejante á un pedazo de alfombra.» (Бласко Ибањес 1919: 117)

Слична тенденција путниковог концентрисања на истакнуту одећу уочава се у даљим запажањима о присуству униформи на улицама Београда – како жандарма и војника тако и српских свештеника. Унутар слике Београда, која је обележена недостатком пролазника на улицама и што путника наводи да закључи да је Београд ноћу замро, Бласко Ибањес (2018: 72) умеће коментар: „На сваких сто корака угледам жандарма, непомичног под неком стрехом или доворотком.”⁵⁴ Ствара се напетост између одсуства цивила и појачаног присуства униформи и та напетост постаје јаснија ако се имају у виду претходне назнаке страха нових владара и опреза због могућности да се понови смена на власти новим превратом.

Упркос кратком одавању поште жандарму: „Српски жандарм даје узвишену идеју о земљи надменим држањем доброг намештеника и тамноплавом униформом с поставом боје коже, дубоким чизмама и шајкачом”⁵⁵ (Бласко Ибањес 2018: 73), у први план се истура перцепција његовог држања и карактера. Бласко Ибањес (2018: 73) став жандарма тумачи као надмен, а карактер као наглашено храбар и тврд: „Дрског израза храбрости у тврдом погледу.”⁵⁶ Држање жандарма допуњено је у овим Ибањесовим сликама предметом који га обележава, његовим оружјем: „револвер за појасом српског жандарма делује способно и живо унутар корица жељан да искочи и сам оспе паљбу”⁵⁷ (Бласко Ибањес 2018: 73).

Униформисана лица, официри, привлаче пажњу путнику и у хотелу Балкан. Изнова се као истакнута одлика

54 «Cada cien pasos, inmóvil bajo un cobertizo ó en el quicio de una puerta, veo un gendarme.» (Бласко Ибањес 1919: 115)

55 «El gendarme servio da una alta idea del país, con su aire arrogante de funcionario bien mantenido y su uniforme azul obscuro con vueltas encarnadas, altas botas y gorra de plato.» (Бласко Ибањес 1919: 115)

56 «[...] con una expresión insolente de bravura en sus duros ojos» (Бласко Ибањес 1919: 115).

57 «[...] el revólver que llevan al cinto los gendarmes servios parece suelto y vivo dentro de su funda, con deseos de saltar y hacer fuego por sí solo» (Бласко Ибањес 1919: 115).

наводи њихова младост, а затим пажња скреће ка њиховом оружју: „с неком слашћу померају сабље и мрдају ногама да се чују мамузе, као да уживају у свемоћи своје снаге која им допушта да након вечере замене краља”⁵⁸ (Бласко Ибањес 2018: 73). У оба наведена случаја карактер униформисаних лица неодвојив је од спољашњих обележја – револвера, сабље – који постају његова допуна и у Ибањесовом погледу стичу нарочите конотације. Он упућује не на основни карактер заштите коју треба да пружи, већ на слободу и самовољу жандарма и официра.

Тако у дискурзивно конституисаној слици о Београду простор испуњавају жандарми и друга униформисана лица. Овакво Ибањесово сагледавање Србије фрагментарно је и парцијално виђење ограничено на пар сцена обликованих полазећи од конкретних призора, али уз богату допуну имагинацијом. Зато можемо с Гиљеном (2007: 99, 110) поставити питање колико путописци заиста верно репродукују сегмент стварности или да ли у писању придају већи удео својим чулним утисцима, па и осећањима. Гиљен закључује да Други у тексту поседује само оно значење које му поглед посматрача надене. У студији „Балкан као европска унутрашња другост” Часлава Копривице налазимо да је перцепција Балкана у целисти резултат конструкције. Код Бласка Ибањеса постоје елементи директне перцепције – присутност униформисаних лица –, али и необузdana имагинација – свеprisутност униформи, те револвер постаје жива личност с могућношћу да сама одлучи о паљби –, о којој пише Копривица (2013: 233). Српским просторима влада инстинкт, нагон, који је, према Ибањесу, својство и живих бића и неживих предмета, па револвер може инстинктивно и сâм да опали. Ибањес меша *images* и *mirages* у Диссеринковој терминологији – он осликава свакодневицу у којој су

58 «[...] mueven sables y hacen sonar espuelas con cierta delectación, como saboreando la omnipotencia de su fuerza, que les permite cambiar de monarca al final de una cena» (Бласко Ибањес 1919: 116).

присутни наоружани припадници војске и полиције, али се упушта и у замишљање, те гради слике предмета који преузимају одлике својих господара. Од претеране сумњичавости у погледу аутора, поједини предмети у београдском простору оживљавају и стичу људске особине. Тако, на пример, револвер за појасом жандарма делује слободно и живо, жељан да искочи и оспе паљбу, не гледајући према коме. И тај детаљ Бласку Ибањесу не говори пуно само о садашњости већ указује на будућност Србије.

У *Оријенту* призори војника и других униформисаних лица на улицама Београда, препознавање њиховог значаја за историју и судбину народа, изазивају негативне реакције. Сличан је био и путников доживљај Цириха, о коме није желео да остави путописне забелешке уз напомену да је у питању град „који су летњи војни маневри претворили у ратнички град, с улицама пуним швајцарских униформи које вуку сабље”⁵⁹ (Бласко Ибањес 2018: 32). У Берну је, насупрот томе, сведочио о ретком присуству жандарма и униформи на улици, што је изазивало његово дивљење. Ред и мир у земљи тумачио је расним одликама швајцарског народа. И у свим овим одликама препознаје се супротност онога што пише о Србији.

Од првих редова које је шпански путописац записао о Србији нагласак је на сусрету са жандармима, полицајцима, комесарима, официрима, како на железничкој станици тако и на улицама, у ресторану. Кохеренција тих слика, чак и када су опсене, придаје им привид веродостојности. Сви ти сегменти изграђују заједно представу маскулиног Балкана у коме се у први план истиче снага и тело мушкарца. Затим преко држања тог тела аутор доноси тумачења о менталном склопу људи који насељавају овај простор.

59 «[...] la tranquila, burguesa y antipática [...], convertida, por las maniobras militares de verano, en una ciudad belicosa, con las calles llenas de suizos uniformados arrastrando el sable» (Бласко Ибањес 1919: 51–52).

У анализи семантичког поља које доминантно осликава карактер српског народа писац укључује речи: рат, ратничко, пркосно, храбро, смело, итд. Али поред ратничког карактера, описи физичког изгледа носе и друге додатне конотације. Тако се за војнике два пута везују изрази: профили птице грабљивице (Бласко Ибањес 2018: 72, 73), сељаци су људи дивљих очију (Бласко Ибањес 2018: 74), а свештеници дивљег израза (Бласко Ибањес 2018: 73). Војници су храбри, смели (Бласко Ибањес 2018: 75), надменог држања, дрског израза, униформисани су снагатори (Бласко Ибањес 2018: 74), имају став јуначина (Бласко Ибањес 2018: 75), уживају у свемоћи своје снаге и могућности да одлуче о политичкој судбини земље (Бласко Ибањес 2018: 73).

Ратнички карактер скопчан је и са другим приписаним одликама српском народу. Бласко Ибањес тврди да: „сви имају нешто узнемирујуће, нешто просто, оријентално и насилно”⁶⁰ (Бласко Ибањес 2018: 75). У потпуном генерализовању Бласко Ибањес редукује њихов карактер на пар атрибута који ће бити увод за закључак о њиховом варварском карактеру: „Претпостављам да је довољно да се њихова модерна спољашњост благо загребе па да се покаже варварин, Србин ратник из других времена, најнеумољивији од свих ратника”⁶¹ (Бласко Ибањес 2018: 75). Истински, аутентични карактер свих Срба, како наводи, јесте ратнички, али и варварски.

Чак посматрајући српско сељаштво на београдској пијаци, Бласко Ибањес (2018: 74) записује: „Српски народ је ништа до једно ратничко племе које обрађује земљу.”⁶² У наведеном цитату препознаје се интертекстуални дуг

60 «[...] todos tienen algo de inquietante, de rudo, de oriental y violento» (Бласко Ибањес 1919: 118).

61 «[...] adivinándose que una ligera raspadura en su moderno exterior basta para dejar al descubierto al bárbaro, al servio belicoso de otros tiempos, que fué el más implacable de los guerreros» (Бласко Ибањес 1919: 118).

62 «El pueblo servio no es mas que una tribu belicosa que cultiva la tierra.» (Бласко Ибањес 1919: 119)

Ламартиновим текстовима у којима српски народ дефинише као пастирско племе. Ипак, Бласко Ибањес ревидира овај став тврдећи да се ради о ратничком племену. У путопису *Оријент* Висенте Бласко Ибањес указује на обрађивање земље као важном сегменту српског идентитета, који се јавља и у другим, каснијим, списима о Србији, међутим, 1907. године тај аспект бива превладан присуством оружаних припадника војних снага на улицама Београда што чини да превагне утисак ратничког карактера српског народа. Чак и свештеници, које аутор такође више пута помиње као истакнуте и поштоване представнике српског народа, имају дивљи израз у његовом виђењу (Бласко Ибањес 2018: 73).

Марија Тодорова (1999: 34) у студији *Имагинарни Балкан* наводи да Балкан има „мушки имиџ”, односно, са њим се повезују храброст, слобода, завере, итд. Бласко Ибањес, градећи слике српског народа, на прво место поставља фигуру ратника, оличену у војнику или жандарму, мушку снагу и спремност на борбу и оружје; војнике који кују заверу против власти, итд. У Ибањесовим представама преовладава идеја маскулинитета, ратничког, али не и јуначког карактера. За јуначко је потребан племенити циљ, који Бласко Ибањес српским ратницима у овим околностима путовања 1907. године одриче. Српски војник окарактерисан је као непредвидљив – може да штити, али и да започне побуну и свргне новог краља са власти. А из позиције западног путника то непредвидљиво понашање војника је очекивано, представља сигурно знање. Стога, Ибањесово истицање жеље да посети двор у коме се 1903. године догодио мајски преврат, те навођење да је то једини мотив за посету Србији, указује нам на схватање Србије као простора интересовања, али и страха, о коме пише Лазаревић Радак (2013: 142).

У одабиру предмета описа – униформе – изнова се огледа путописна парцијалност, фрагментарност и субјективност путопишчеве перцепције Другог. У потрази за аутентичним, међу слојевима српског друштва Бласко Ибањес издваја

сељаштво, свештенство, војску и полицију као типичне представнике, док грађански слој, изузев јеврејских трговаца, занемарује због њихове имитације западне моде. Та слика Другог сачињена од одабраних репрезентата страног друштва говори о сопству које посматра и пише. Присуство војске и полиције на улицама Београда мотивише шпанског путника на размишљање о страху, опрезу и изолацији Србије од Европе, али истовремено показује неповерење с којим је западна Европа посматрала Србију (Секулић 2022а: 314).

КОНАК И ИСТОРИЈА КАО ПРЕДМЕТ ИБАЊЕСОВОГ ИНТЕРЕСОВАЊА

Космополитски карактер Вишија, који ће Висенте Бласко Ибањес истаћи још у првом путописном тексту збирке *Оријенти*, критеријум је за тумачење свих каснијих посећених места. Стога је и пароброд којим путује од Беча до Будимпеште место сусрета људске разноликости, док ће се Београд показати као шаролик, али на унутарњем плану подозрив и затворен за странце и туристе.

Већ смо поменули да у многим европским земљама Бласко Ибањес контрастира тешке и трагичне историјске догађаје мирној садашњици и, сходно томе, савременом националном карактеру. Међутим, у опису Србије трагичан атентат на краља Александра из блиске прошлости не даје темеље сличним контрастима. Штавише, у визури Бласка Ибањеса овај догађај условиће доживљај савременог тренутка у Београду, односно из историјског догађаја произићи ће слика савремене ситуације. Убиство краља индикативно је по више основа за карактер српског народа и идентитет Србије. Детаљи на које аутор обраћа пажњу у приповести о мајском преврату разоткривају предрасуде шпанског путника, општа места Запада о Балкану и српском народу.

У тексту о Београду у путопису *Оријент* овај путник за личност краља Александра не показује пуно интересовања, осим у контексту династијских сукоба између Обреновића и Карађорђевића и ситуације након краљевског убиства. У савременом тренутку Бласко Ибањес препознаје атмосферу страха, опреза и изолације, те указује на несигурност позиције и самог краља Петра. Будући да му је, како наводи, војска неочекивано донела круну док је живео у немаштини у Женеви, аутор је мишљења да ове чињенице не дају мира новом краљу, свесном да у било ком тренутку нека нова група увређених официра може поновити догађаје из 1903. године. Штавише, Ибањесов (2018: 74) коментар на „трагедију у Конаку” јесте да српском народу „мора да [...] је деловала као најприроднији догађај на свету”⁶³. Такође песимистично закључује да краљ Александар зацело неће бити ни последњи убијени владар у Србији. Аутор тако алудира на недостатак демократске свести у Србији, одсуство толеранције, склоност насиљу и деструкцији, друштвеној нестабилности. Писање Бласка Ибањеса тумачи се у складу са његовим знањем које је о овом догађају засновано на западноевропској штампи, а која је подржавала аустријске интересе, наводи Видаковић Петров (2009: 44).

Ово убиство, за које пише да је „свакидашњи чин”, такође упућује на Ибањесов став о владавини нагонског и варварског у народу који убиство краља сматра решењем политичког проблема. Тематски, нарација о овом убиству уклапа се у целокупну представу Србије као земље униформисаних лица спремних на оружану реакцију. Истицање стравичног злочина уклапа се у наратив о варварском, нецивилизованом понашању на Балкану. На том простору влада несвесно, што се не може контролисати, па захтева присуство снага реда и ауторитета на улицама. Став према војсци је амбивалентан – нови владар, краљ Петар, ослања се на војску која му је подарила круну. Истовремено, он је свестан

63 «[...] es un hecho vulgarísimo en Servia» (Бласко Ибањес 1919: 118).

да једне ноћи група „увређених официра” може ући у Конак са исуканим сабљама као неколико година раније.

Више од краља Петра и краља Александра шпанског писца привукла је личност краљице Драге. Док о њеном супругу не бележи готово ништа, Бласко Ибањес започиње писање о краљици наводећи атрибуте по којима је означавана – пустоловка и месалина⁶⁴ – напомињући да је српски народ није волео. Присећајући се наводног инвентара њених ствари након смрти, за које не наводи извор информација, он гради краљичин портрет. Имамо у виду да су након убиства ствари покрадене, а поједине се нашле на иностраним аукцијама, што не допушта размишљање о некаквом комплетираном инвентару ствари. Међутим, управо у овим оквирима наш писац сагледава садржај краљичиног ормара који му се учинио „оскуднијим од оног у неке осредње *cocotte*”⁶⁵ (Бласко Ибањес 2018: 75). Као што смо већ навели, Бласко Ибањес ће још од првих путописних текстова у збирци *Оријенти* препознавати Фрине, куртизане и кокоте и преко њихових обележја индиректно портретисати савремене личности, очувајући при том књижевни дискурс. Отменост краљице своди се на пет-шест хаљина, како тврди, а њену спаваћу собу украшавале су тричарије које се виђају у сиромашних госпођица. Независно од извора информација, приметно је да их он не сматра упитним и с потпуним поверењем користи у осликовању слике Србије које постаје парцијално, субјективно и тенденциозно. Том закључку доприноси сагледавање свих детаља унетих у текст у вези са убиством у Конаку.

У Ибањесовом тексту о Србији запада за око белешка: „Моја радозналост доводи ме пред Конак, палату ништа

64 Према жени римског цара Клаудија реч добија значење бестидне, дрске и сладострасне особе.

65 «[...] más insignificante que el de una mediana *cocotte*» (Бласко Ибањес 1919: 119).

већу од било ког хотела у улици Пасео де ла Кастељана.”⁶⁶ (Бласко Ибањес 2018: 75) Ако се осврнемо на историјске и биографске чињенице, Висенте Бласко Ибањес је боравио у Србији 1907. године, док је Конак у коме се догодио мајски преврат срушен три године раније, 1904. године. Путописац, коме је овај догађај једини мотив да посети Србију, не износи податке о томе да је Конак срушен, штавише, настоји да га представи својим читаоцима преко кратког поређења. Да ли је Бласко Ибањес услед отежаног споразумевања у Србији, о коме је говорио раније, погрешно идентификовао зграду двора или је намерно прећутао њено непостојање како не би изневерио очекивања читалаца, остаје под знаком питања. Може бити да је уместо Конака грешком описао приземну зграду која се налазила иза њега, а која ће постати Маршалат, као што је могуће да је говорио о згради Старог двора. Свакако, за имаголошку анализу представа Србије у путопису *Оријент*, није релевантно премеравање путописних представа према стварности. Како наводи Лерсен (2009b: 85–87), уместо стварним постојањем треба се бавити перцепцијом и представама. Важна је дискурзивна логика репрезентације Другог, док се поређење наводног Конака са мадридским хотелима или вилама може сврстати било у квазиемпиријску изјаву или у забуну и погрешку шпанског путника приликом идентификације зграде Конака у Београду.

У имаголошкој анализи стога се треба концентрисати на сложене односе стварности и њене перцепције, имагинације и пројекције у националним представама, те расправљати о процесима конструкције и деконструкције слика Другог (Секулић 2019: 28). Уместо процене аутентичности, важније је проучити услове у којима слика постаје аутентична и прихвата се као таква. Сви ови елементи које Бласко Ибањес наводи у вези са убиством у Конаку понашају се као да поседују референцијалност, стварају ефекат стварног,

66 «Mi curiosidad me lleva ante el Konak, un palacio no más grande que cualquier hotel de la Castellana.» (Бласко Ибањес 1919: 118)

али, када се њихови темељи контекстуализују и преиспитају (упитни извори информација, сећања, а стога парцијална, субјективна, непотпуна), дају парцијалну, селективну и идеолошки обојену слику коју је образовао путописац. Стога, сви детаљи у вези са убиством и портретом краљице Драге морају се читати као дискурзивна средства у изградњи представе Србије. И сви заједно упућују на разочарана очекивања шпанског путника утиском недостатка раскоши.

Опис Конака као палате која се може упоредити с било којим хотелом у Мадриду показује да је део Ибањесове реторике путописног жанра усвајање стране стварности путем аналогија (Гвозден 2011: 18). Ово поређење страног са шпанским доприноси бољем разумевању или замишљању српског двора, али упућује и на умањивање његове величине. Конаку недостају димензије краљевске палате, а путнику се распршавају размере очекиваних утисака. Као што нема физичких величина у призорима Конака или краљичиног ормара, тако ни на дискурзивном плану нема узвишености при њиховом опису. У Ибањесовом дискурсу о историјској трагедији нема патетичног нити достојанственог тона. Уместо тога, путописац се фокусира на ситнице, детаље, преко којих изграђује општу слику Србије. Убрзо прелази на изградњу анегдоте о оскудном ормару српске краљице и јединој француској књизи у Београду. Такав манир осликавања Другог био је присутан и у текстовима о појединим посећеним местима пре Србије, с тим што сада задобија већи интензитет указивања на назадност једне земље. Озбиљност у тону препознаје се само при указивању на претње или неизвесности у вези са будућом политичком ситуацијом у Србији услед атмосфере подозрења на улицама, али и држања војске која путнику не улива поверење.

СРБИЈА И КУЛТУРА

Ибањесовој луцидној перцепцији или конструкцији наведеног инвентара краљице Драге није побегао још један детаљ у вези са краљицом. Како наводи, након преврата на ноћном сточићу нађена је књига Анатола Франса, која писцу отвара многа размишљања. Но, уместо да је тумачи у контексту приватног живота и образовања краљице, он књигу истура у први план размишљањем о ширем београдском културном амбијенту, односно недостатком културе у овом граду: „Ово мора да је једина француска књига која постоји у Београду.”⁶⁷ (Бласко Ибањес 2018: 75) Док свакодневни предмети по правилу разоткривају лични идентитет, у Ибањесовим текстовима могу указивати и на колективни па и национални, као што је у овом случају. Његова путописна проза испуњена је бројним знаковима помоћу којих он гради слике националних идентитета, а при томе се запажа да они често јесу само потврда унапред формиране визије страних земаља (Секулић и Карановић 2020: 634).

За разлику од европских градова које је у путопису *Оријени* представио као центре уметности и културе испуњене грађевинама и споменицима који то доказују, у описима српског простора или Београда није нагласак на институцијама што имплицитно повлачи закључак о њиховом непостојању – изузев „јединог” позоришта, како бележи. Иако није директно у вези са Србијом, али јесте са Балканом, издваја се и коментар путописца током проласка кроз Софију: „Две најбоље зграде у Софији су Медицинска школа и Национална штампарија, из које излазе важна издања. У једној земљи на Балкану то има велики значај.”⁶⁸ (Бласко Ибањес

67 «Seguramente que este volumen era el único libro francés que existía en Belgrado.» (Бласко Ибањес 1919: 119)

68 «Los dos mejores edificios de Sofía son la Escuela de Medicina y la Imprenta Nacional, de donde salen importantes publicaciones. Esto,

2018: 77) Када се ово запажање придода на већ формирану слику Србије као балканске земље, доприноси већ чврсто изграђеној слици Балкана као простора упитне културе.

Све у свему, Балкан остаје комплексан, како показује Бласко Ибањес. Остаје и непрецизиран географски у његовим текстовима (помиње се у контексту Србије и Бугарске што је условљено путниковим итинерером ка Турској), док се културолошки консолидује једна слика заосталости и напора за цивилизовањем и напретком ка Западу.

Уместо споменика културе које је шпански путник оби-лазио по другим европским градовима, у Србији је нагласак на споменицима варварства – Конак као простор где су мучки убијени краљ и краљица, Теле кула, па и могућност да се војска поново окрене против владара и изврши поновни атентат. Одсуство културе уз нецивилизовано понашање њених истакнутих представника – војници без образовања који држе земљу у шапи, попови који се опијају у кафанама, док, како пише, „становници Београда сматрају за велику част када улицама иду поред неког официра или попа”⁶⁹ (Бласко Ибањес 2018: 74) – јесте оно што чини Србију европским Другим.

СРБИЈА И ЕВРОПА

Иако поглед на Другог јесте одлучујући у уобличавању слике о њему, та иста слика не може бити у целости објашњена пуком перцепцијом путника. Његов поглед увек је друштвено или културно уоквирен или детерминисан (Ури и Ларсен 2011: 2; Тодоров 2010: 92). Непосредна перцепција београдских призора Бласку Ибањесу само је потпора

en un país como el de los Balkanes, significa algo notable.» (Бласко Ибањес 1919: 118)

69 «Los vecinos de Belgrado aprecian como un gran honor el ir por las calles al lado de un oficial ó de un pope.» (Бласко Ибањес 1919: 118)

за развијање и сликовито представљање претходно постојећих идеја са којима, чини се, посећује Србију. Стварност у Београду онда постаје саображена према формираним обрасцима размишљања који укључују изражену свест о припадности – шпанском, западноевропском или уопште европском идентитету у смислу о коме смо већ говорили да је типичан за размишљање овог аутора. Западноевропске норме постављају се као стандарди према којима се премерава и процењује Други, односно српски простор и народ.

Београд је у путопису Бласка Ибањеса дефинисан као капија Османског царства, а ово исцртавање граница не можемо сматрати само путописним маниром структурирања текста већ и осветљавањем идеолошке позиције аутора. После Будимпеште аутор бележи да излази из Европе и да почиње оно што се сматра европским Другим, односно простор који географски припада Европи, али који није „права” Европа (Секулић 2022а: 313). Док се слика Другог обично конституише у поређењу, у путописном тексту о Србији оно изостаје у очекиваном облику Шпанија : Србија. Опозиција и основа поређења ми : други у овом тексту преноси се на уопштенији план опонирања Европа : Балкан. Шпанско се у опису Београда јавља само у релацији са сефардским.

У описима Београда путописно ја Бласко Ибањес зазима позицију западног човека који према себи одмерава све што перципира. Ја/Запад је обележено културном надмоћношћу, као носилац цивилизације и напретка. Из те перспективе у Београду аутор ће, полазећи од идеје да је изашао из Европе, преиспитивати знаке модерности и цивилизације. Присуство модерног у Србији Бласко Ибањес сматра усиљеним и услед историјских и политичких околности. Он полази од чињенице да монархија постоји свега четрдесет година, што условљава обавезу да брзо или успут „осмисли све услуге модерног живота”⁷⁰ (Бласко Ибањес 2018: 75). У

70 «[...] improvisar todos los servicios de la vida moderna» (Бласко Ибањес 1919: 119).

таквим оквирима треба тумачити представе које овај шпански аутор уобличава о Србији у односу на Европу.

Парадигматичан је пример осликавања ноћне атмосфере на београдским улицама. У десет увече, како пише Висенте Бласко Ибањес, град је замро и нема пролазника на улицама, док су једина присутна лица жандарми скривени под надстрешницама зграда. У том простору, иако су приметни елементи „европске цивилизације”, путник их из своје западне перспективе одбацује као неаутентичне и приписује их обесмишљеној имитацији. Светлост и тама београдских улица постају симболи цивилизације и онога што је далеко од ње, односно, уличне светиљке у Београду, наводи критички Бласко Ибањес, само су покушај да се створи утисак западне цивилизације. Њихова замућена светлост, ипак, чини таму још опипљивијом, односно оприсутњује различитост од западног модела коме тежи.

Иако се не ради о колонијалном контексту, услед јасне супериорне, западне перспективе у дискурсу Бласка Ибањеса можемо се у тумачењу његове представе о Србији као имитацији Запада осврнути и преко појма мимикрије Хомија Бабе („Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse”, 1984). Бласко Ибањес све знаке присуства западне културе и цивилизације у Србији посматра као поступак имитације или мимикрије с циљем да се постигне приближавање европским тековинама. Међутим, као што и теоретичари постколонијалних студија закључују (в. Баба 1984), узалудно је опонашање. Присутним и перципираним светиљкама у Београду путописац не признаје статус елемената западне цивилизације. Њима, сматра, „као да настоје да одају утисак да се ради о западној цивилизацији”⁷¹ (Бласко Ибањес 2018: 72), али у питању је претварање, које из позиције путописца, представника те Западне Европе, јесте препознатљиво као неаутентично. Мимикријом никад не може да се оствари идентитет

71 «[...] como para fingir una civilización occidental» (Бласко Ибањес 1919: 115).

у потпуности, штавише, овом тежњом оприсутњује се различитост и удаљеност Другог од европских модела. Подређени, у колонијалном дискурсу Хомија Бабе, никада не може бити исти као надређени, може постићи само сличност, али не и једнакост. У балканистичком дискурсу Бласко Ибањеса, српско као инфериорно у односу на претпостављени Запад може покушати само да ода утисак западног. Негацијом европског тумаче се и улице које су лоше поплочане, куће које су ниске, пустошна атмосфера ноћу.

У образовању представа репрезентативних и истакнутих слојева српског народа Бласко Ибањес се осврће на начин одевања и расправља о моди, као што је то чинио и у писању о другим европским народима. Ипак, тон којим описује моду у Београду открива став супериорности. Док у тексту о Бечу Бласко Ибањес расправља о надмоћи бечких или париских модела, те о утиску елеганције на бечким улицама, у Београду препознавање истих на дамама своди се на копије европских модних центара и упућује на неаутентичност у представи српске жене. Стереотип о бечкој и париској моди задобија нове конотације и тумачења у новом контексту. Присутност моде у Београду своди се на извештачену и пренаглашену неаутентичност одевања не признајући усвајање западног: „даме [...] копирају новотарије из Беча и Париза”⁷² (Бласко Ибањес 2018: 75). Имитацијом, како је схвата Ибањес, не може се постићи уклапање у европску средину, стога се покушај приближавања Западу оцењује негативно и постаје карикатура.

Србија остаје заостали простор у настојању да се покаже као европски. Одевање и прихватање западне моде овај шпански писац сматра имитирањем „с претеривањем својственим граду из провинције”⁷³ (Бласко Ибањес

72 «[...] las damas [...] copian las novedades de Viena y París» (Бласко Ибањес 1919: 118).

73 «[...] con la exageración propia de una ciudad de provincias» (Бласко Ибањес 1919: 118).

2018: 75). Све што указује на постојање западних манира или усвајање западних обичаја Бласко Ибањес тумачи као неприродно, спољашње или површно, односно неаутентично. Покушај ближења западном само још више, према њему, удаљава српски народ од истински напредног Запада. Београду се одриче и својство престонице те се идентификује с неком провинцијском вароши, док се на другом месту пореди са мањим шпанским градом или бискупским насељем. Том приликом у тексту се јавља једно од ретких поређења шпанско : српско:

Престоница Србије ноћу има нешто што подсећа на шпански град; нешто попут грађанске власти петог реда, или неког од епископских насеља којима једини живот пружају палата прелата и Семениште. Овде бискуп који даје важност граду јесте један краљ.⁷⁴ (Бласко Ибањес 2018: 72)

Приликом посете Конаку привлачи пажњу поређење његове величине са било којим хотелом у мадридској улици Пасео де ла Кастељана. Све се у Ибањесовом дискурсу о Београду умањује и све је инфериорније у односу на претпостављене западне моделе. Књига Анатола Франса, за коју бележи да је припадала краљици Драги, постаје једина француска књига у Београду. Можемо рећи да „служећи се метонимијом, генерализацијом и редукционизмом, он српску културну и образовну слику почетком 20. века унижава готово до непостојања. Београд тако постаје парадигма заосталости упркос тежњи да се приближи западу.” (Секулић и Карановић 2020: 632)

Продавнице, часописи, трамваји, осветљење, једино позориште, мода на дамама – за Бласка Ибањеса представљају покушаје да се постигне изглед западне цивилизације. Овај писац чак не каже да је то покушај да се достигне

74 «La capital de Servia tiene por la noche cierto aspecto de ciudad española; algo así como un gobierno civil de quinta clase, ó una de esas poblaciones episcopales sin otra vida que la que le proporcionan el palacio del prelado y el Seminario. Aquí, el obispo que da importancia á la ciudad es un rey.» (Бласко Ибањес 1919: 115)

западна цивилизација већ да се постигне њен привид. Унапред је одбачена могућност напретка и развоја и допушта се само покушај постизања сличности, изгледа, али не и суштине. Узалудни су напори да се постигне изглед западне цивилизације, сматра Бласко Ибањес. Оно што је суштински аутентично у Србији јесте ратничко племе које обрађује земљу. Истовремено, негира се могућност напретка у смислу развоја технологије и знакова модернитета. Предрасуде о Балкану искрсавају спонтано и аутор их редом потврђује у свом искуству другости. У Ибањесовом дискурсу присутна је потпуна генерализација и редукција: „Али сви Срби, како год да се обуку – и они који имитирају западну моду, [...] сви имају нешто узнемирујуће, нешто просто, оријентално и насилно.”⁷⁵ (Бласко Ибањес 2018: 75) Испод маске западног крије се унутрашњи оријентални карактер српског народа.

Иако су територијално блиски Европи, Балкан и Србија сматрани су културно туђим и далеким, што је становиште иницирано након поделе османског царства, како појашњава Сања Лазаревић Радак (2013: 45). Услед своје историје Србија је у погледу путника била укаљана оријенталном другошћу те не може бити западна или европска, наводи В. Голдсворти (2000: 4). Бласко Ибањес управо на тим основама одбацује елементе западне културе у Србији као неаутентичне. Како закључује Кринка Видаковић Петров (2009: 43) у студији посвећеној српским темама у делу Бласка Ибањеса, Србија је „негација, имитација или симулација Европе”, без обзира на „знаке” цивилизације.

Бласко Ибањес трага за различитошћу овог алтеритета, али у том подвлачењу разлика балканско и српско представљени су као инфериорни у односу на западно, што указује на односе моћи и дискурзивно насиље над Другим. Књижевни или књижевно-документарни текст попут путописа

75 «Pero todos los servicios, vistan como vistan, lo mismo los que imitan las modas occidentales, [...] todos tienen algo de inquietante, de rudo, de oriental y violento.» (Бласко Ибањес 1919: 118)

само оснажује овакве дискурсе, јер их читаоци спонтаније усвајају. Дискурс Бласка Ибањеса, имајући у виду све наведено, можемо сврстати у балканистички. Балканизам као дискурс моћи подразумева наметање идентитета створеног у опозицији са западним. Мерило за процењивање балканског и српског јесте европско и западноевропско, коме је унапред додељена позитивна конотација напредног и цивилизације. Негативна слика српског као Другог проистиче онда из стереотипне слике себе као западног *ја* у којој је наглашена сопствена супериорност у политичком, културном или цивилизацијском смислу. Балканистички дискурс је и псеудоколонијалан, сматра Копривица (2013: 224), и у његовом функционисању препознаје колонизовање балканског идентитета значењима који га потчињавају. Западни дискурс у који можемо сврстати Ибањесов текст пројектује на Балкан стереотипе попут заосталости, размирице малих и пркосних народа, борбе за слободу и бунтовништва, политичке нестабилности, итд. Белешке о престоници Србије одговарају типичном балканистичком дискурсу који почива на предрасудама о Балкану као претходници Оријента, а самим тим и назадном простору.

Последњи поглед на улице Београда Бласку Ибањесу доноси запажање о датуму истакнутом на згради позоришта, односно о још једној различитости Србије од Европе. Будући да је у време Ибањесове посете Србији још увек у званичној употреби био јулијански календар, овај путник шаливо завршава свој текст речима да му календар православне цркве поклања „тринаест дана живота током проласка кроз једну балканску земљу”⁷⁶ (Бласко Ибањес 2018: 76). Поглед на Србију и Балкан постаје и ироничан осврт на њихову културу.

76 «El calendario de la religión ortodoxa griega me regala trece días más de vida al pasar por el país de los Balkanes.» (Бласко Ибањес 1919: 120)

СРБИЈА И ОРИЈЕНТ

У првим редовима текста насловљеног „Балкан”, Висенте Бласко Ибањес (2018: 71) наводи да на месту у ком се налази, у Београду, „почиње Оријент, коме као претходница служи Балкан са својим малим и пркосним државама”⁷⁷. Назив Балкан, како појашњава Весна Голдсворти (2000: 4), који је наденуо немачки географ Јохан Аугуст Цојне 1808. године, био је део његовог „покушаја да подели Европу на девет засебних географских подручја”, а прихваћен је седамдесетих и осамдесетих година 19. века услед потребе да се некако означе нове земље проистекле на простору који се раније познавао као европска Турска. О тим државама пише и Бласко Ибањес називајући их малим и пркосним, а независност који су ови народи извојевали од Османског царства у његовом делу *Оријент* нема позитивне конотације. Услед љубави према Турској писац исказује сету због њених губитака.

Голдсворти такође назначавала да нема коначног споразума око простора који Балкан обухвата, те да се он по потреби шири или сужава. Разлоге за недостатак сагласности у погледу овог питања она препознаје у томе што не постоје географске одлике „као линије раздвајања између полуострва и остатка Европе” (Голдсворти 2004: 4), али велики утицај имају и непожељна симболична значења назива Балкан. У том смислу о Балкану, као простору који чини део Европе, али је од ње одвојен, говори и Бласко Ибањес, такође не прецизирајући његове границе. Управо због пропусности својих граница и неодређености територије простирања Балкан „најпре функционише као дискурс, метафора, симбол, репрезентација, а тек потом као географско подручје”, појашњава Сања Лазаревић Радак (2013: 33). Балкан је флуидни али значењима оптерећен простор.

77 «Empieza el Oriente, al que sirven de avanzada los Balkanes» (Бласко Ибањес 1919: 113).

Шпански путник чак бира да одседне у хотелу Балкан, сматрајући му име парадигматичним, док му истог тренутка одриче величину наводећи да је раван „некој врсти гостинице упркос његовом претенциозном имену”⁷⁸ (Бласко Ибањес 2018: 73).

Иако путописац, стигавши у Београд, пише како ту почиње Оријент, затим га донекле и одлаже појашњењем да је Балкан његова претходница. Србија, дакле, јесте Балкан, а и јесте и није Оријент. За разлику од Оријента који је својим како позитивним тако и негативним представама привлачио радозналост странаца, те се развила мода путовања на Оријент, за Балкан који се повезује са Истоком обично се тврди да не поседује ту егзотичност. Како наводи Копривица (2013: 228), из перспективе Европе Балкан није довољно различит да би му се признало право на ту различитост. Иако је у Србији провео свега два дана, Бласко Ибањес (2018: 75) тврди да је боравак у њој потпуно досадан: „Читав дан проводим у потпуно досадној Србији [...] Када је ослабио први утисак новог, Београд ми делује као неко досадно село из провинције.”⁷⁹ Путник открива да је мотивација за путовањем спознаја новог, другачијег, чијим се распршавањем губи путничка заинтересованост. Тумачећи идеје о Оријенту и Балкану, Марија Тодорова (1999: 33) закључује да се оба термина повезују са слободом, но да балкански простори не поседују егзотичност. Балкан за разлику од владајућих слика Оријента – округлост, пожуда, харем, богатство –, не призива машту и није нарочито занимљив. Тако и шпански путник доживљава разочарање, јер не налази раскошни и егзотични Оријент спрам којег Србија стиче доминантан атрибут досадног и у коме сви призори у перцепцији овог

78 «especie de posada, á pesar de su pretencioso título» (Бласко Ибањес 1919: 116).

79 «Paso un día entero aburridísimo en la capital de Servia [...]. Amortiguada la primera impresión de novedad, Belgrado me parece una odiosa población de provincias.» (Бласко Ибањес 1919: 119)

Шпанца постају умањени или унижени у односу на очекивано или у односу на неко постављено мерило према коме се сагледава. Незанимљивост може имати корена и у недостатку сензуалног и еротичног са којим се повезује Оријент. Како тумачи Кринка Видаковић Петров (2009: 42), Београд, а самим тим и Србија, представља „мрачно наличје оног романтичног и легендарног Истока који је блистао у царском Истанбулу”.

Почетком 20. века путописом је овладало интересовање за политику на Балкану, па је егзотичност пренета на политички план. Радозналост је довела Бласка Ибањеса у Србију због догађаја који се одиграо 1903. године и он наводи да је разлог његовог доласка у Београд управо замисао да изблиза види место злочина над краљицом Драгом и краљем Александром, а да је одлазак у Ниш мотивисан жељом да посети Ђеле кулу. Стога, сам аутор наводи да му је жеља да непосредно спозна места опхрвана политичким значењима и просторе злочина и страховитих догађаја. Самим тим чини се да је његова унапред конципирана идеја обележена предрасудама о Србији као позорници истих.

Текст Бласка Ибањеса о Србији наликује упозорењу путницима на несигуран простор који се не препоручује за посету, али истовремено сама одлука овог путника презентује елементе значајне неусаглашености – он указује на привлачност тог простора као другости цивилизоване Европе. У његовом дискурсу и исказаним намерама разоткрива се амбивалентност западног човека којег такве сцене истовремено привлаче и ужасавају. Од овог Балкана се зазире, али се и прижељкује његова спознаја изблиза, јер може донети узбуђење праћено страхом и грозом, како наводи Сања Лазаревић Радак (2013: 154) у студији *Откривање Балкана*. Иста ауторка такође појашњава да су деветнаестовековни читаоци и љубитељи готике и хорора наводили путописце да наглашавају елементе ужаса на Балкану с циљем успешније продаје и конзумације Балкана и балканистичког дискурса.

Бласко Ибањес током боравка у Србији не бележи да је перципирао пуно оријенталних елемената у култури, осим забелешки о народној ношњи код српских жена, српском сељаку који носи слојеве прошле турске владавине и, најзад, изгледу српског народа: „сви имају нешто узнемирујуће, нешто просто, оријентално и насилно”⁸⁰ (Бласко Ибањес 2018: 75). Оријентално се у овом контексту поставља као опозиција западном или подражавању западног, односно генерализовани утисак о спољашњем ставу код Срба јесте да упркос окренутости Западу или својој традицији разоткрива нешто оријентално. Тај атрибут, који није прецизиран и коме недостаје некаква допуна у значењу, повезује се са негативним импликацијама осталих приписаних одлика те стиче негативне конотације. На овом месту атрибут се повезује са суровошћу која се приписивала одликама оријенталног карактера (Саид 2008: 12). Аутор *Оријентизма* не разоткрива оријенталне елементе у српској култури, али, као што напомиње Лазаревић Радак (2013: 118), утицај османске културе био је најизраженији у изградњи српског карактера.

Будући да Бласко Ибањес од Оријента одваја Балкан као његову претходницу, за његово писање о Србији може се говорити као о балканистичком дискурсу. Ипак, можемо се сложити са Милицом Бакић Хејден (2006: 20) да „реторика балканизма [...] не стоји сама за себе, издвојена од оријенталистичке реторике и феноменологије; она се са њом прожима и преклапа”. Бакић-Хејден (2006: 22) исправно бележи да је Саидов оријентализам „далеко прерастао оквире у којима га је Саид првобитно анализирао и да је његова логика постала препознатљива и у другим контекстима, укључујући и балкански”. Балканистички дискурс у овом смислу присутан је у Ибањесовом сагледавању српске културе и српског народа када путописно *ја* проговара из перспективе западне Европе, која се подразумева прогресивном, модерном и

80 «[...] todos tienen algo de inquietante, de rudo, de oriental y violento» (Бласко Ибањес 1919: 118).

рационалном, а у односу на коју је српско процењено као назадно, ирационално или нагонско, уз одбијање могућности напретка и модернизације. Овај образац размишљања присутан је и у оријенталистичком дискурсу, како га је тумачио Едвард Саид.

Опет, Балкану, у Ибањесовом погледу, недостаје привлачност, раскош, величина Оријента. Зато се Оријент у његовом дискурсу одлаже за иза балканских земаља које му служе као претходнице и у којима тек понеки елемент из негативне представе Оријента може да се пронађе у карактеру народа.

ЂЕЛЕ КУЛА

Једино место које је Висенте Бласко Ибањес поред Београда посетио у Србији, према тексту путописа, била је Ђеле кула. Исти споменик привукао је пажњу Алфонса де Ламартина током посете Србији неких седамдесетак година раније (1833). Тада је забележио да је ускраћен за појашњење о томе „какав је то варварски споменик” (Ламартин 2006: 24), док је устанике против Турске француски писац назвао „племенитим”: „поздравих погледом и срцем земне остатке тих јунака чије су одрубљене главе постале међа независности њихове отаџбине” (Ламартин 2006: 25). Ламартин је, како наводи Дејан Ристић (2006: 136) у поговору за превод Ламартинових текстова о Србији, „био опчињен и једном архаичном формом идеализма окренутог слободи коју је уочио пре свих код Срба, али и код других балканских народа”. Захваљујући популарности као песника, Ламартин је својом надахнутом прозом и отвореним исказивањем ставова о Источном питању допринео да се јавно мњење у Француској окрене „против званичне спољне политике Париза која се заснивала на очувању интегритета Отоманског царства. Употребивши све популарне крилатице свога времена, попут

слободе, разума, цивилизације и напретка, он је постао најистакнутији заговорник националне независности балканских народа”, закључује Ристић (2006: 138).

Ламартинови текстови били су велика инспирација Бласку Ибањесу који их је добро познавао и следио у многим ставовима о Оријенту. Међутим, писац у *Оријенту* изражава жал због турских губитака територија у Европи сматрајући противнике Турске пркосним и упорним у борбама. Стога, не може се рећи да је подржавао све Ламартинове ставове. Шпански путник током путовања на Оријент бележи да му је намера да посети „чувену Ђеле-кулу”, чију историју сажето резимира следећим речима:

Турци, не би ли улили страх синовима ове земље јер су им досађивали непрекидним герилским борбама, подигли су кулу чије су зидове од темеља до врхова прекрили лобањама Срба. Данас су лобање сахрањене услед родољубивог поштовања, али кула и даље стоји, откривајући у малтеру многобројне шупљине које су садржале лобање.⁸¹ (Бласко Ибањес 2018: 76)

Преовладавајући утисак о одсуству занимљивости у Београду одвео је овог путника до Ђеле куле за коју показује интересовање на основу пређашњег знања о српској историји. Ипак, доминантан осећај досаде допринео је да и посета Ђеле кули, од које је имао очекивања, заслужи само ову кратку забелешку, концизну, али без даље разраде.

У наведеном цитату нема Ламартинове осуде споменика као варварског, као што нема ни позитивних атрибута које је он приписивао српском народу. Ламартинови текстови послужили су шпанском путнику само као извор сазнања и мотивације да посети овај историјски споменик.

81 «Los turcos, para intimidar á los belicosos hijos del país, que les molestaban con una incesante lucha de guerrillas, elevaron la torre, cubriendo sus paredes con cráneos de servios desde los cimientos á las almenas. Hoy, los cráneos han sido enterrados por la veneración patriótica, pero la torre sigue en pie, mostrando en su argamasa los innumerables alvéolos que contenían las calaveras.» (Бласко Ибањес 1919: 120)

Бласко Ибањес као да има на уму текст француског писца, те додаје податак који у њему недостаје – у кули коју је посетио шупљине подсећају на недостајуће лобање које су сахрањене услед поштовања. Такође, насупрот интертекстуалном предлошку, српски народ представљен је критички као онај који досађује „непрекидним герилским борбама”, чиме писац као да оправдава турску одмазду и изградњу куле од лобања (Секулић 2018: 210).

Висенте Бласко Ибањес у овом фрагменту о Ђеле кули отвара питање односа Србије и Турске, док истовремено разоткрива свој став не само о њиховом односу већ и о Оријенталном питању. У овом пасажу аутор показује проблематичан став према питању освајања и колонизације. Они се оправдавају из турске перспективе коју Бласко Ибањес присваја у погледу на српски народ и историју. Из те позиције српска одбрана од освајача постаје досађивање герилским борбама. У фрагменту се понавља идеја ратоборних, ратнички настројених Срба, али њиховој борби се не приписује званичан или оправдан карактер. Штавише, Бласко Ибањес њихову борбу за слободу назива герилском. *Речник Шпанске краљевске академије* герилу дефинише или као лагану чету или „групу цивила, обично невелику, која под командом једног вође и са мало или нимало повезаности с припадницима војске, узнемирава и досађује непријатељу”⁸². Према *Лексикону страних речи и израза* гериле су „наоружане чете сељака и пастира у Шпанији које су, приликом непријатељских упада или унутрашњих борби, ратовале на своју руку; партизани” (Вујаклија 1980: 171). Дакле, борбе против Турака писац *Оријентиа* пореди са герилским, неформалним, независним од војске. Герилска стратегија, треба приметити, обично је присутна код инфериорне

82 «Partida de paisanos, por lo común no muy numerosa, que al mando de un jefe particular y con poca o ninguna dependencia de los del Ejército, acosa y molesta al enemigo.» (RAE, <<https://dle.rae.es/guerrilla>>)

стране у сукобу, чиме се појашњава ауторов став да српске чете „досађују” снажној турској владавини. Турска власт је повратила надмоћ и зауставила „досаду” уливањем страха српском народу тако што је изградила Ђеле кулу.

Бласко Ибањес не коментарише начин одмазде, већ је вешто заобилази како не би морао да упути критику поводом варварства, попут свог узора Ламартина. Овакав приступ представи споменика може се растумачити ауторовом наклоношћу према Турској, коју ће у наредном путописном тексту отворено изразити: „Ја сам један од оних који воле Турску.”⁸³ (Бласко Ибањес 2018: 78) Србија је већ представљена као незанимљива, европско друго, неегзотична у односу на Оријент, тако да шпански путник није желео да преиспитивањем турских поступака у Ламартиновом смислу цивилизације и варварства помути позитивно вредновање турског у ишчекивању непосредног сусрета са Оријентом.

Прешавши на тло Османског царства, те ентузијастично ређајући особине турског народа уз одбацивање или оправдавање стереотипа негативног предзнака о турском, Бласко Ибањес (2018: 81) исказује своје саосећање са овом земљом: „Јадна Турска! [...] Када стигне у њу, човек се изненади видевши какве огромне просторе је не тако давно изгубила.”⁸⁴ Ибањесова филија разоткрива неочекиване домете, па он појашњава како је Турска „протерана”⁸⁵ (Бласко Ибањес 2018: 81) из Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Бугарске, Румуније и Румелије. Ипак, он не пише даље против ових земаља које су истерале Турке са својих територија, већ тежиште конфликта преноси на став Западне Европе према Турској и настојање да се Турци протерају на другу

83 «Yo soy de los que aman á Turquía» (Бласко Ибањес 1919: 123).

84 «¡Pobre Turquía! [...] Al llegar á ella, sorpréndese el ánimo viendo los enormes territorios que ha perdido casi recientemente.» (Бласко Ибањес 1919: 127)

85 «[...] ha sido expulsada» (Бласко Ибањес 1919: 127).

страну Босфора, тј. да се уклоне са европског континента. Тиме отвара и велику тему свог путописа – европски империјализам према Турској.

Бласко Ибањес намере Западне Европе тумачи европским ставом према турском пореклу и жељом за осветом због турских освајања. Турци из Османског царства, тврди, кавкаског су порекла, као Европљани. Као илустрацију својих теза осмишљава сцене са улица Цариграда које у поређењу изједначава са мадридским. Дистанцу према турском премошћује или настоји да поништи измаштавањем лица на цариградским улицама која, бележи, неминовно подсећају на неког – неког Шпанца. Једини знак страног идентитета онда је фес: „– Пријатељу Лопес... или пријатељу Фернандес, прекините да се шалите! Скините ту црвену капу, препознао сам вас!”⁸⁶ (Бласко Ибањес 2018: 81) Испод спољашњих националних знакова крије се Европљанин, жели сликовито да дочара својим читаоцима овај писац.

86 «– Amigo López... ó amigo Fernández: ¡basta de bromal ¡Quítese el gorrito rojo, que le he conocido!» (Бласко Ибањес 1919: 128)

V

(СЕФАРДСКИ) ЈЕВРЕЈИ У ПУТОПИСУ *ОРИЈЕНТ*

Током свог краткотрајног боравка у Београду, унутар опште слике српске престонице и репрезентативних или, према Ибањесу, типичних представника српског народа, шпански путописац умеће опис „јеврејских трговаца”, тј. сефардских Јевреја, који завређују посебну критичку пажњу. Будући да Бласко Ибањес ово сведочанство о сусрету са Сефардима оставља 1907. године у јеку кампања о Јеврејима у егзилу важно је промислити начин на који их представља и која питања о њиховом идентитету и карактеру отвара за дискусију.

Будући да је путопис жанр сведочења који се често узима за историјско сведочанство и документ о односима између народа (Лопес Естрада 2003: 11), те да се сматра културном праксом која шири одређену слику Другог (Пажо 2007: 68), треба се осврнути на услове и форме конструисања слике о Јеврејима на тлу Србије. У тумачењу представа Сефарда и Јевреја у путопису *Оријенти* то значи да ваља размотрити Ибањесове ставове исказане у овим и другим текстовима, али имајући у виду идеје о Јеврејима у шпанској културној и књижевној традицији, те узимајући у обзир просемитску кампању Анхела Пулида Фернадеса, која се одвија у време Ибањесовог путовања у Истанбул (Секулић 2022б: 1386).

Путописни текстови, сматрамо, ретко су непристрасни, односно они изражавају идеологију аутора упркос исказаним претензијама ка објективности. Искуство и путописну перцепцију Висентеа Бласка Ибањеса сматрамо детерминисаним националном и културном припадношћу, стога у тумачењу његових ставова морамо поћи од историјске анализе, а затим од културних и идеолошких услова у којима су настали или опстали стереотипи перципирани у Ибањесовом *Оријенту*.

Након прогона Јевреја крајем 15. века у Шпанији је потпуно занемарено њихово постојање у изгнанству, штавише, пала је у заборав и коегзистенција хришћанске, маварске и јеврејске културе која је постојала до тада (Рерман 2007: 207). У студији о шпанском идентитету Нуњес Флоренсио (2004) истиче да од идеологије Католичког краљевског пара у 15. веку шпански идентитет почиње да подразумева чистоту католичког идентитета, сходно чему су Јевреји и Маври прогнани као странци, „други”, па и непријатељи. До поновног разоткривања средњовековне прошлости у којој су три културе опстале на истом простору долази у 19. веку када су романтичари и либерали започели идеализацију тог историјског периода и саживота као суштинског за шпански идентитет (Алварес Ђиљиди 2002; 141-142; Рерман 2007: 209). Тада у Шпанији услед расправа о религиозној нетолеранцији долази у средиште пажње и јеврејско питање. Услед борбе против инквизиције и религијског апсолутизма, сматра Алварес Ђиљиди (2002: 143), јавља се и филосемитизам као њена последица, али која није истовремено подразумевала и напрасни почетак симпатија према Јеврејима. Књижевност која увек одражава друштвена кретања у периоду романтизма развијаће представе Јевреја, али без позитивне слике. Штавише, показује се континуитет клишеа према којима Јеврејин је ружан, љут, има велики орловски нос, осветољубив је и представља отелотворење зла (Рерман 2007: 214). Иако на Иберијском полуострву није било Јевреја након прогона, „у шпанском

народу задржала се јудеофобија са општим местима у карактеризацији јеврејског народа: крив нос, кукавица, лицемер, зеленаш”, односно Јеврејин је постао имагинарни непријатељ за Шпанце (Секулић 2022б: 1381). Његова представа наставаља да постоји у изрекама и традицији, иако се не може говорити о његовом присуству у шпанском друштву (Гојтисоло 2002а). У шпанском дискурсу о Јеврејима може се говорити о јудеофобији или антијудаизму који се разликује од европског антисемитизма (германског порекла) који се нарочито развио крајем 19. века (Гојтисоло 2002: 17). Антијудаизам је традиционално присутан у Шпанији, а одражава га и књижевност ретким представама јеврејског народа или не нарочито наклоњеним ставом шпанских писаца када су писали о њему, како тврди Пол Смит (1973: 282).

У савременом ставу према Јеврејима, како закључује Алварес Ђиљиди (2002: 23) у студији *El antisemitismo en España: la imagen del judío (1812-2002)*, препознаје се утицај француског антисемитизма и традиционалног антијудаизма који одржава католички дискурс о деициду за који су одговорни Јевреји. Балбоа и Херцог (2016: 128) такође се осврћу на ово питање и тврде да у Шпанији постоји јудеофобија која представља предрасуде у основи антисемитизма.

У време када Бласко Ибањес путује на Оријент треба имати у виду актуелне расправе о јеврејском питању. Након открића Сефарда у Африци распламсава се с једне стране филосефардизам либерала (који желе приближавање Сефардима и њихову интеграцију у шпанску културу) и антијудаизам конзервативних слојева. Како наводи Данијеле Розенберг (2010: 71–72), јеврејско питање постаје део расправа о „две Шпаније” – католичкој и модерној. У овом контексту важна је и кампања Анхела Пулида Фернадеса који почетком 20. века започиње промовисање веза Шпаније са Сефардима у Србији, Бугарској, Румунији и Турској (Алварес Ђиљиди 2002: 261), а ту кампању филосефардизма подржао је и Висенте Бласко Ибањес.

Ибањесова позиција у овом контексту ипак није једнозначна. Упркос либералној оријентацији републиканца, у његовим ставовима не препознаје се просемитизам. Штавише, писац се сврстава у мању групу шпанских напредњака и левичара код којих је присутна јудеофобија (Розенберг 2010; Алварес Ћиљиди 2002: 465; Балбоа 2018: 154–155).

У Ибањесовим ранијим текстовима, с краја 19. века, приметан је антисемитизам за који многи истраживачи тврде да престаје након случаја Драјфус, док поједини сматрају да опстаје и након тога. Примера ради, Шрајбман (2000: 71) закључује да су Ибањесови ставови о Јеврејима контрадикторни, те да се не може говорити о њиховом хронолошком развоју и променама. Алварес Ћиљиди (2002: 213) (на основу анализе романа *Мртви заповедају* из 1909. године) тврди да се у његовом односу према Јеврејима након афере Драјфус и Пулидове кампање сједињују традиционални антијудаизам и политички филосемитизам. У путопису *Оријент* из 1907. године аутор унутар представа најразличитијих националности с пар детаља портретише и Јеврејина/Јеврејку, док више пажње посвећује сусрету са сефардским Јеврејима. Док је теми слика Јевреја у Ибањесовим новинским чланцима и романима посвећено више истраживања, нема радова који анализирају јеврејско питање у путопису *Оријент*, изузев радова у српској академској средини (в. Видаковић Петров 2009 и Секулић 20226).

СЕФАРДСКИ ЈЕВРЕЈИ

Висенте Бласко Ибањес се први пут сусреће са сефардским Јеврејима у хотелу Балкан током свог боравка у Београду. Најпре, важно је истаћи да их овај путник не назива Сефардима, већ „јеврејским трговцима”, упућујући на оцену по којој је означитељ њиховог идентитета првенствено њихово занимање. Тај утисак одржава се и даље у тексту те

постаје смерница за посматрање представника овог народа у Београду. Сви други елементи њихове представе биће провучени кроз филтер ове ознаке.

Овом дефинисању претходи њихов краћи опис уклопљен у општу слику атмосфере у српској престоници, такође индикативан за закључна разматрања њиховог карактера у визури шпанског путника: „За другим столовима обични људи у цивилу са женама и кћерима, с понизношћу пуном поштовања, пију и осмехују се када успеју да размене покоју реч са свештеницима и војницима.”⁸⁷ (Бласко Ибањес 2018: 73) Путописац издваја понизност и поштовање према људима у униформи – чврстим стубовима друштва – као основну црту сефардских Јевреја. Та иста одлика функционална је, сматра аутор, и њоме постижу да „Господ благосиља њихов посао чинећи да напредују на рачун сиромашних српских сељака”⁸⁸ (Бласко Ибањес 2018: 73). Бласко Ибањес истовремено указује на успешност Јевреја у својој професији, али, стављајући их у однос са српским сељацима, показује и негативан утицај на њих. Ти утисци показују се као релевантни за разумевање ауторовог става према Јеврејима и уопште развоја слике Јевреја у путопису *Оријент*.

Путописни текстови заснивају се на опису сусрета путника са страном земљом и људима који у њој живе и ти сусрети представљају повлашћено место путописа (Нусера 2002: 243). Ибањесова представа сефардских Јевреја које је сусрео у Србији постаје полазна тачка за отварање бројних културних и идеолошких питања. Наиме, Бласко Ибањес поред описа овог народа и тумачења његовог става наводи и цитат који као да је уметнут како би читаоцима директно показао значај тог случајног сусрета у Београду. Читаоци

87 «En las otras mesas, simples paisanos, acompañados de sus mujeres é hijas, beben con cierto encogimiento respetuoso y sonrien cuando logran cambiar alguna palabra con los sacerdotes y los soldados.» (Бласко Ибањес 1919: 116)

88 «[...] el Señor bendice sus negocios y hace que prosperen á costa de los pobres campesinos servios» (Бласко Ибањес 1919: 116).

тако сами спознају идентитет људи које је путописац сусрео. У том цитату Јевреји се сами откривају и дефинишу као Сефарди пореклом из Шпаније, називајући себе чак Шпанцима: „Ја Шпањолац... Наши оци, оданде... Шпанија земља лепа.”⁸⁹ (Бласко Ибањес 2018: 73)

Осим што у овом цитату спознајемо национално опредељење сефардских Јевреја као Шпанаца, такође препознајемо и ситуацију типичну за путовања, у којој посећени народ показује жељу да се приближи путнику, посебно услед сазнања о пореклу путника: „Многи од њих оживе када чују од ког сам народа.”⁹⁰ (Бласко Ибањес 2018: 73) Бласко Ибањес овакав став подупире тумачењем које се наставља на пређашњу представу према којој ови јеврејски трговци знају како да покажу поштовање и понизност према стубовима друштва ради напретка. Наиме, у њиховим очима препознаје исти израз понизности који га наводи на потрагу за узроцима у наслеђеном страху расе. Поглед Шпанца им и после много векова, тумачи Ибањес (2018: 74), „претњом ломачама и покољем реже тело”⁹¹. Тај страх, чини се, наводи их да „пред сваким ауторитетом или представником моћи (православним попом, српским официром, па и Шпанцем наследником чувених Католичких краљева) заузму став поштовања” (Секулић 2022б: 1392). Овом темом наслеђеног страха Јевреја и његовим узроцима у фанатизму Шпанаца Бласко Ибањес бавио се и у роману *Луна Бенамор* описујући Јевреје на Гибралтару (Салес Даси 2017). У путопису *Оријенти* тај страх Ибањес перципира у разрогаченим очима и показивањем у празно док се присећају јеврејског прогонства из Шпаније. Одушевљење с којим се Сефарди присутни у хотелу Балкан обраћају шпанском

89 «Yo espanyol... Los mayores, de allá... Espanya terra bunita.» (Бласко Ибањес 1919: 116)

90 «Muchos de ellos se animan al conocer mi nacionalidad.» (Бласко Ибањес 1919: 116)

91 «[...] les abriese las carnes con amenazas de hogueras y degollinas» (Бласко Ибањес 1919: 117).

путнику постепено се претвара у поглед страха према представнику шпанског народа, уједно и инквизиције и прогонитеља јеврејског народа.

Такође, истиче се мотив „terra bunita” (лепа земља) којим Сефарди у Београду носталгично сагледавају простор порекла својих предака у Шпанији и који Бласко Ибањес преноси у оригиналном изговору ових Сефарда. Тај мотив повезује се са болом који су њихови преци претрпели због изгнанства из те лепе земље, а који евоцирају „разрогаченим” очима током говора о својој историји. Лепа земља у њиховом виђењу јесте некадашња, средњовековна Шпанија која је дуго опстајала као мултикултурни простор, али која сада постоји само у историјском сећању овог народа.

Сусрет са сефардским Јеврејима у Београду отвара у Ибањесу питања и о сопственом шпанском идентитету, о односу инфериорности Сефарда према супериорним Шпанцима, као ауторитету и претњи. Поглед београдских Сефарда путописац осећа на себи као терет историјске кривице Шпанаца према прогнаним народима. Стога у њихов поглед учитава застрашеност коју су векови покоља узроковали и која сада чини део њиховог менталитета и карактера. У исто време, себе овај путник осећа као претњу у том ставу Јевреја који се понизно приближавају некадашњем прогонитељу. Поглед путника је друштвено и културно условљен, односно оно што он види јесте најпре његов однос према другоме (Ури и Ларсен 2011: 2). Бласко Ибањес као путописац и представља и ствара један свет, тј. представе настају услед његове перцепције, искуства и утисака, при чему често исказују филије и фобије (Секулић 2020: 304).

Но ипак, овај путописац налази начина да не зађе даље у тумачење историјских односа Шпанаца и Јевреја те скреће пажњу на првобитни утисак и предрасуду према овом народу – како наводи, тај страх неће спречити „ове симпатичне *espanyoles* да наредног дана у својим радњама земљаку дају лажни новац, или га натерају да дупло скупле плати

паклицу цигарета или поштанску разгледницу⁹² (Бласко Ибањес 2018: 74). Не знамо да ли је ова оцена проистекла из Ибањесовог личног искуства у Београду или се ради о једном од многих уопштавања заснованих на предрасудама које су, као што смо већ навели, чиниле ауторов културни пртљаг предочен у многим књижевним и некњижевним текстовима. Учинак овог стереотипа лежи у томе што представља опште место које се понавља, док је његова веродостојност од мање важности за текст. Сам атрибут „симпатични” показује се у ироничном руху за контрастирање „правом” карактеру Јевреја, онако како их је Бласко Ибањес осликавао у многим текстовима – љубитељи новца спремни на превару ради зараде. Настојање београдских Сефарда да превазиђу просторну дистанцу указивањем на историјску блискост са Шпанцем завршава се у причи Бласка Ибањеса тумачењем да су покушали да придобију његово поверење како би га опљачкали. Иста представа Јевреја послужила је као допуна њиховој првобитној слици као оних који зарађују на рачун сиромашних српских сељака. У питању је антисемитска реторика која се заснива на истицању лукавости као одлици расе и вештини Јевреја да зараде богатство. Закључује се да у ауторовој визури „њихова предусретљивост и осмеси свим истакнутим слојевима у српском друштву заправо су само још једна од манипулативних форми које ће им донети добит” (Секулић 2022б: 1393).

Поменуте речи Сефарда који се обраћају Шпанцу и које путописац настоји да што верније пренесе у тексту отварају простор за путописна металингвистичка размишљања о језику. Ибањесов коментар на језик којим говоре београдски Јевреји јесте критички и негативан, прожет антисемитизмом или јудеофобијом. Он каже: „проговарају неким измишљеним кастиљанским, мешавином застарелих речи

92 «[...] estos dulces espanyoles que al día siguiente le suelten al compatriota moneda falsa en sus tiendas, ó le hagan pagar doble el paquete de cigarrros ó la tarjeta postal» (Бласко Ибањес 1919: 117).

и оријенталних израза⁹³ (Бласко Ибањес 2018: 73). Истраживања показују да су шпански интелектуалци почетком 20. века делили овакво сагледавање језика сефардских Јевреја иако су вођене кампање за приближавање датом народу. Ивана Вучина Симовић (2016: 238-239) анализом стереотипне лексике у текстовима шпанских интелектуалаца и Сефарда објављених у књизи *Шпанци без домовине и сефардска раса (Españoles sin patria y la raza sefardí, 1905)* Анхела Пулида, долази до закључка да су негативни ставови према јеврејско-шпанском језику били распрострањенији од позитивних. Међу стереотипима везаним за овај језик налазе се оцене да је помешан са другим језицима, искварен, неутемељен граматички, итд. Прва оцена коју Ибањес даје језику Сефарда у Београду јесте да је „измишљени” кастиљански у поређењу са савременим шпанским језиком. Бласко Ибањес дели идеју да се у развоју јеврејско-шпанског језика могу приметити утицаји језика земаља у којима Сефарди живе, што ствара мешавину застарелих речи, из перспективе савременог кастиљанског језика, и оријенталних израза. Истовремено, приметно је да „аутор овај говор своди на мање и неповезане језичке јединице, на лексику пре свега, негирајући постојање језика као система” (Секулић 2022б: 1393).

Крајем 19. и почетком 20. века постепено се откривају елементи лингвистичког феномена сефардских заједница на Оријенту и у Африци (Ромеро 2008: 180-181), но у њиховом сагледавању одбацује се подударност са кастиљанским и истичу се различитости које упућују на сефардски идентитет као „други”. Ово „питање језика којим сефардски Јевреји говоре, као и његовог односа са кастиљанским и језицима земаља у којима су се Сефарди населили, предмет је многих истраживања која укључују историјске, социолошке, психолошке и идеолошке аспекте одабира језика и његовог

93 «[...] hablan un castellano fantástico, mezcla de palabras anticuadas y de voces orientales» (Бласко Ибањес 1919: 116).

одржања” (Секулић 2022б: 1391). Тако на пример, Алварес Ђиљиди (2002: 364) аргументује да се језик Сефарда, изолованих од Шпаније, развио независно од преткласичног кастиљанског услед утицаја хебрејског и позајмица из земаља где су се настанили. Припадници ових заједница неговали су и књижевност на ладину или јеврејско-шпанском. Међутим, како тумачи Алварес Ђиљиди, то задржавање свог језика и културе опстајало је услед верности Сефарда према себи и османског поштовања религиозне и културне аутономије других заједница унутар царства, док је у мањој мери било повезано са љубављу према Шпанији као земљи порекла.

Ивана Вучина Симовић (2016: 246-247) у истраживањима долази до закључка да су млади сефардски интелектуалци у Београду шпански језик сматрали страним а српски матерњим, будући да су патриотизам и идентитет повезивали са језиком земље у којој живе. Бласко Ибањес даје другачију представу Сефарда 1907. године када у Београду сусреће њихове представнике који најпре наглашавају своје шпанско порекло и настоје да се повежу са њиме као са човеком из Шпаније. Аутор путописа не поистовећује ове Јевреје са српским народом, јасно их одваја и ставља у однос према српским представницима које истиче као релевантне за изградњу слике о Србији.

Морамо истаћи да портрет сефардских Јевреја у Београду треба сагледавати као део „шире негативне слике о Србији, односно уклапа се у општи критички тон дискурса о овој земљи у путопису *Оријени*” (Секулић 2022б: 1393).

ЈЕВРЕЈИ У ТУРСКОЈ

Иако Бласко Ибањес не даје пуно простора Јеврејима у својим свакако кратким описима боравка у Србији, поново се враћа на њих у Истанбулу, те умеће пуно утисака и оцена

њиховог карактера, језика и других релевантних момената за сагледавање сефардског питања у свом путопису.

О Сефардима у Турској, како наводи Пабло Мартин Асуеро (1996: 138–140), могу се наћи белешке у текстовима шпанских путника у Турску од краја 18. века. Хосе Морено у делу *Путовање у Константинопољ (Viaje a Constantinopla)* из 1790. године наводи успутну белешку да је шпански брод наишао на човека који говори препознатљивим језиком. Овај запис сведочи о томе да су шпански интелектуалци оног доба познавали ситуацију са прогнаним Јеврејима. Морено је у својим текстовима такође показао традиционално шпанско неповерење према Јеврејима, те навео како треба бити обазрив у трговачким односима са њима. Бележи да се воде лукавствима и да су им сопствени интереси на првом месту.

У другим текстовима из 19. века, сматра Мартин Асуеро (1996: 140), не напомиње се шпанско порекло јеврејских заједница у Истанбулу, што овај истраживач тумачи у политичком и социјалном кључу: сефардски Јевреји могли би затражити шпанско држављанство или се вратити у Шпанију која је и даље имала негативан став према њима. Пола века касније, наводи исти истраживач, дошло је до промене у ставу према Сефардима, па их путници описују као гостољубиве и предусретљиве. Адолфо де Ментабери у делу *Од Мадрида до Константинопоља (De Madrid a Constantinopla, 1873)* повезује Јевреје које је сусрео у Либану са Католичким краљевским паром, чак истиче изненађење јер не осећају огорченост према шпанском народу због прогона, већ настоје да се повежу с прецима и лепо дочекују њихове потомке (према Мартин Асуеро 1996: 141). Висенте Морено де ла Техера у *Дневнику једног путовања на Оријенту* 1871. године истиче утисак да га је један кафеџија преварио за цену кафе, док је Јеврејин као водич наплатио посредовање што је утицало да остави негативну слику о њима. Но, Пабло Мартин Асуеро (1996: 142–143) стаје у одбрану Турчина и Јеврејина те тврди да је принцип пословања на Оријенту

другачији, односно цена производа није фиксирана, а да Техера одржава старе предрасуде према Јеврејима.

У Турској, коју Бласко Ибањес сматра доминантно космополитским простором у коме коегзистирају различити народи, вере и културе, односно деветнаест раса по његовим речима, место проналазе и јеврејске заједнице. Међутим, представе Јевреја у путопису *Оријени* конструишу се пре свега у поређењима или негацији особина и идентитета других народа на овом простору. Јеврејин у верском погледу, на пример, никада неће бити толерантан као Турчин чија је то основна национална одлика (Секулић 2020: 308–309) и који омогућава коегзистенцију различитих народа на својој територији.

Слика Јеврејина посредно се конструише преко фигуре Јерменина, „хришћанина *par excellance*” у Турској, веома омраженог, за ког се говори да „навлачи на себе исти бес народа као Јеврејин у средњем веку”⁹⁴ (Бласко Ибањес 2018: 80) у Шпанији. Дакле, у Ибањесовом сагледавању друштвене ситуације у Турској савремени Јерменин изједначен је по положају у друштву са средњовековним Јеврејином у Шпанији. Положај Јермена Бласко Ибањес представља читаоцима преко њима познатих историјских и културолошких елемената, што је типично за путописни жанр. За Јермене бележи да су „трговци, продавци, зајмодавци, богаташи који мало по мало присвајају све”⁹⁵ (Бласко Ибањес 2018: 80), што су атрибути које аутор приписује и Јеврејима у својим текстовима. Иако Ибањес настоји да одржи објективност у тексту, ауторски став веома је препознатљив у дискурсу према одабиру речи. Јермени, резонује Ибањес (2018: 80), „читав живот смицалицама зеленашења изједају јадног

94 «[...] se atrae las mismas cóleras populares que el judío de la Edad Media» (Бласко Ибањес 1919: 127).

95 «[...] los comerciantes, los tenderos, los prestamistas, los ricos que poco á poco se apoderan de todo» (Бласко Ибањес 1919: 127).

Османлију⁹⁶, откривајући при том своју наклоност према Турској и Турчину. Истовремено, аутор, говорећи о Јерменима, понавља стереотипе који доводе јеврејски идентитет у везу са новцем и зеленашењем.

Висенте Бласко Ибањес (2018: 90) на улицама Истанбула поново среће сефардске Јевреје, али овога пута они се налазе у конкретной улози – мењају новац: „Постоје бројна места у којима новац мењају наши некадашњи земљаци, и даље верни Авраму и Мојсију.”⁹⁷ Приметно је да „као и у Београду, сусрет са њима и ситуација у којој препознају Шпанца утицаће да се покрене питање њиховог порекла и повезаност са Шпанијом, односно, уколико се посумња у исправност замене новца, Јеврејин ће пред шпанским путником, према Ибањесу, посегнути за питањем порекла, којим настоји да јамчи за поштен карактер” (Секулић 2022б: 1395):

Деце ми моје, не варам те, сењорето... Нека узме новчић јер ја сам један добар размењивач новца... Прими га као да је неки драгуљ... У моје старе се кунем, који су раније дошли отуд, као што си ти саде, јер ја, сењорето, такође сам Шпањолац.⁹⁸ (Бласко Ибањес 2018: 91)

Само инсистирање Јевреја на пореклу у Шпанији, што их чини земљацима са путописцем, наводи Ибањеса на дистанцу према њима и неповерење. Аутор отворено изражава сумњу и открива своје предрасуде: „Златник узет од једног Јеврејина варљив је и опасан. Сваки који му прође кроз руке вешто истурпија како би му извукао мало златне

96 «[...] consumiéndose con las artimañas de la usura la vida entera del pobre osmanlí» (Бласко Ибањес 1919: 127).

97 «[...] existen numerosos puestos de cambiadores de moneda, antiguos compatriotas nuestros que siguen fieles á Abraham y Moisés» (Бласко Ибањес 1919: 142).

98 «Que por mis hixos que no te engaño, señoreto... Que toma la pieza, que yo soy un buen trocador de dinero... Que la tomes como si fuese una alaha... Que por mis viejos te lo juro, que antaño vinieron de allá, como tú vienes agora; porque yo, señoreto, también soy espanyol.» (Бласко Ибањес 1919: 144)

прашине, и тако, греб по греб, скупљајући истурпијано, заради дванаест или петнаест 'ванредних' франака."⁹⁹ (Бласко Ибањес 2018: 91)

Питање шпанског у Истанбулу отвара се на више планова у вези са овим сефардским заједницама. Приликом сусрета са истанбулским Јеврејима, Ибањес се изнова враћа на размишљања о њиховом језику. За разлику од оцене да је у питању „измишљени кастиљански” коју је оставио у Београду, језик Сефарда сада описује као „посебни кастиљански”¹⁰⁰ (Бласко Ибањес 2018: 91) или „неки чудни шпански језик”¹⁰¹ (Бласко Ибањес 2018: 89). Истовремено аутор продубљује своја тумачења и знања о овим заједницама, за разлику од првих утисака забележених у Београду. Овај јеврејско-шпански језик који наликује кастиљанском за Сефарде у Истанбулу представља „свети’ језик који се одржава упркос временској и просторној удаљености од Шпаније” (Секулић 2022б: 1396).

У Истанбулу путописац издваја више идентитетских обележја која се повезују са Шпанијом. Цариградска четврт Галата сматра се шпанским крајем, а, „као потврду о њиховој идентификацији са шпанским, Ибањес набраја презимена која преовладавају у овом крају: Салседо, Кобо, Ернандес, Камондо” (Секулић 2022б: 1396). У овим породицама одржава се традиција која упућује на шпанско порекло – на прославама старице певају виљансике, шпанске народне песме, одржавајући континуитет обичаја. Исти моменти, сматра путописац, указују на недовољну интегрисаност ових заједница у турско друштво. Томе доприноси и употреба страног језика унутар Турске, што омогућава умањен надзор над оним што Сефарди говоре, те и спасење од потенцијалних

99 «La moneda de oro tomada de un judío, es pérfida y peligrosa. No pasa por sus manos que no la lime hábilmente para arrancarle un poco de polvo de oro, y así, de rascañón en rascañón, juntando limaduras, se gana doce ó quince francos extraordinarios.» (Бласко Ибањес 1919: 143)

100 «castellano especial» (Бласко Ибањес 1919: 143).

101 «un español extravagante» (Бласко Ибањес 1919: 141).

непријатеља. Ибањес тако поред схватања да се преко јеврејско-шпанског језика одржи веза са земљом порекла издваја и овај други, идеолошки и политички мотив употребе овог језика (Секулић 2022б: 1396).

Као и у Београду, Бласко Ибањес упућује на носталгичан однос сефардских Јевреја према Шпанији из које су њихови преци протерани, а коју је додатно покренуло присуство једног Шпанца. У описима истанбулских Сефарда аутор додаје да њихов однос према простору предака, „Сиону Запада”, осцилира између носталгије и става да се ради о егзотичном простору сличном оном који Европљани препознају у причама из *Хиљаду и једне ноћи*. У питању је „далеки простор, непознат, необичан јер је стран, стога тајновит и предмет жеље” (Секулић 2022б: 1396).

ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ ЈЕВРЕЈСКОГ ИДЕНТИТЕТА

Први портрети Јевреја у *Оријенту* јављају се већ у тексту у коме путописац представља запажања из француске бање Виши, уједно и његове полазне тачке на путу ка Оријенту. У фрагментима идентитета кроз које саставља слику космополитског амбијента бање, Бласко Ибањес (2018: 8) издваја пар детаља који карактеришу Јевреје: „Шкрти Јевреји прекривени су свилом, колико блиставом толико и прљавом.”¹⁰² Упркос приклањању филосефардистичком покрету Анхела Пулида, Бласко Ибањес задржава ставове исказане у новинским чланцима 1896. године, те понавља стереотипна виђења Јевреја које одликује похлепа. Услед жеље за стицањем новца, како инсинуира аутор, овај народ прибегава и мање легалним средствима. Оваква представа Јеврејина детерминисана је културном припадношћу аутора. У шпанској

102 «[...]judíos sórdidos, cubiertos de sedas tan brillantes como sucias» (Бласко Ибањес 1919: 13).

књижевности 19. века чест мотив било је зеленаштво Јевреја (в. Алварес Ђилида 2002; Рерман 2007). Ибањес преузима овакво опште место без преиспитивања, уз ригидну генерализацију у представама. Искуство и перцепцију саображава раније установљеним општим местима у шпанској књижевности и култури.

Традиционално сагледавање Јевреја у вези с новцем и лихварством наводи овог путописца на надоградњу стварности имагинацијом, те стварање слике арапског шеика који у коцкарници настоји да заради новац да би измирио дугове према свом зајмодавцу: „Све што шеик оставља на гомили код банкара представља изгубљену наду да се намири Натан или Самуел, јеврејски зајмодавац, када с наиласком зиме дође у шефов шатор да разговарају о пословима.”¹⁰³ (Бласко Ибањес 2018: 18) Зеленаштво Јевреја било је чест мотив шпанске књижевности у 19. веку док је Јеврејин стереотипно представљан као богати банкар који помоћу злата влада економијом, па и остварује политички утицај (Алварес Ђилида 2002: 164). Код појединих реалистичких писаца Генерације 1868, наводи Рерман (2007: 222), налази се став да је једини грех Јевреја њихово претерано богаћење.

У таквој традицији новина или креативни, али не и субверзивни (према сагледавању Жан-Марка Муре) аспект Ибањесовог обнављања овог стереотипа, јесте прибегавање „личном именовању парадигматичних ликова не би ли додатно интензивирао економски и капиталистички аспект карактера јеврејског народа. Ребека, Миријам, Натан и Самуел само су имена иза којих се крије принцип уопштавања типичан за стереотипе и слике народа у путописним текстовима.” (Секулић 2022б: 1390) Лерсен (2016: 17) нас подсећа да је одређена врста поступања заправо избор а не детерминистички условљена, те неће сви припадници

103 «Todo lo que el jefique deja en el montón del banquero significa la esperanza perdida de aplacar á Nathán ó á Samuel, el prestamista hebreo, cuando, al llegar el invierno, se presenta en la tienda del jefe á hablar de negocios». (Бласко Ибањес 1919: 27)

једног народа изабрати да деле исто понашање нити ће исти облик понашања опстајати током времена или различитим просторима. Но, у перцепцији Бласка Ибањеса присутна је ригидна генерализација без преиспитивања могућности „другачијег” Јеврејина. Орфео Балбоа (2018: 156) овакво виђење Јевреја сматра есенцијалистичким, будући да дискурс Бласка Ибањеса њихову склоност ка лихварству и згртању богатства тумачи као „својствене њиховој раси”.

ИДЕНТИТЕТ ЈЕВРЕЈКЕ

Представа идентитета Јеврејке не везује се за Сефарде, но свакако је вредна пажње и указује на проширење слике о јеврејском народу. Прва алузија на идентитет Јеврејке јавља се унутар представе космополитске бање Виши у Француској. У датом контексту путописац бележи утисак о дефиловању различитих националности кроз бању и описује их преко истакнутих обележја и детаља. Унутар публице присутне у коцкарницама шпански путник усмерава пажњу, између осталог, и на „зреле госпође, нафракане и прекривене наки- том замућеног сјаја; *cocottes* хебрејског типа”¹⁰⁴ (Бласко Ибањес 2018: 15). У само набрајање присутних лица уметнута је идеја о постојању „хебрејског типа” жене, на коме аутор није даље инсистирао и чије одлике није посебно појаснио. Но, необично повезивање са отменом блудницом, кокотом, отвара питања. На одредишту свог путовања, у Истанбулу, Бласко Ибањес се изнова враћа на представу Јеврејки и смешта их у амбијент проституције. Наиме, говорећи о животу модерног и проевропски оријентисаног Турчина, „аутор као алтернативу моногамном браку предочава постојање другог, европског и нетрадиционалног дела Истанбула” (Секулић 2022б: 1387): „[...] и када осете потребу за разноврсношћу,

104 «[...] señoras maduras y pintarrajeadas, cubiertas de joyas de empañado brillo; *cocottes* de perfil hebraico» (Бласко Ибањес 1919: 24).

прелазе мостове и пењу се на Перу, где на улици, на сат, налазе слободни харем, сачињен од Румунки, Италијанки, Аустријанки и Јеврејки.”¹⁰⁵ (Бласко Ибањес 2018: 160)

Иако се у шпанској књижевности често јављао мотив заљубљене, лепе Јеврејке (Алварес Гиљида 2002: 163), у путописним текстовима Бласка Ибањеса долази до подвајања њеног идентитета на „добра Ребеку или Миријам” и кокоту. У последњим описима сцене у којој млада жена чека свог мужа у коцкарници јасно се опажа смер тумачења јеврејског питања у путопису *Оријенти* (Секулић 2022б: 1388):

Њен муж се налази у коцкарској дворани, а добра Ребека или Миријам, утопљена у свом дебелом оклопу, сатима чека виђајући у кратким сањарењима, као анђеле светлости, неке нове новчанице и златне лујеве који ће се припојити капиталу што обоје згрђу с похлепом својственом њиховој раси.¹⁰⁶ (Бласко Ибањес 2018: 18)

Истичући као типичне представнике јеврејске расе управо лепу жену и богатог мушкарца за које наводи да су огрезли у похлепу за новцем, наш путописац разоткрива своје предрасуде и антијудаизам, традиционално присутне у Шпанији: „Било да је добра Ребека или Миријам или пак Јеврејка сумњивог морала, Бласко Ибањес је представља усмерену ка новцу, заради за живот или уживању у умножавању богатства.” (Секулић 2022б: 1388)

105 «[...] y cuando sienten el deseo de la variedad, pasan los puentes y suben á Pera, y allí encuentran en las calles un harem suelto y por horas, de rumanas, italianas, austriacas y judías» (Бласко Ибањес 1919: 254).

106 «Su marido está en la sala de juego, y la buena Rebeca ó Miryam, sumida en su coraza adiposa, aguarda horas y horas, viendo en sus cortos ensueños, como ángeles de luz, algunos nuevos billetes y luises de oro que vengán á unirse al capital que amasan los dos con una avidez de raza.» (Бласко Ибањес 1919: 28)

РИГИДНОСТ СЛИКЕ ЈЕВРЕЈА

Тумачењем Ибањесовог дискурса о Јеврејима уз осврт на историјски и културни контекст, закључујемо да се у Ибањесовим текстовима препознаје детерминизам, па и есенцијализам у погледу на јеврејски карактер. Овај путописац понавља сличне ситуације сусрета са представницима сефардске заједнице у Београду и Истанбулу, даје подударне описе, осврће се на исте теме. Водећи се предрасудама, Бласко Ибањес одабира атрибуте које сматра репрезентативним и приписује их свим Сефардима и Јеврејима које сусреће на путу ка Оријенту. У том поступку приметни су редукционизам и понављање атрибута, али и постизање ефекта типичности без преиспитивања да ли су све издвојене одлике заиста репрезентативне за све представнике јеврејске заједнице (Секулић 2022б: 1396).

Стога, негативне представе Јевреја и сефардских Јевреја откривају се као окамењене током читавог путовања. Може се рећи да „код Бласка Ибањеса постоји отпор према промени ове перцепције, штавише, нова искуства потврђују ранија схватања. Како на Западу, тако и на размеђу између Запада и Истока, а онда и на Истоку, Јеврејин се карактерише пре свега преко свог односа према новцу, односно Бласко Ибањес истиче као његове карактерне особине похлепу, као и изузетну лукавост и сналажљивост приликом стицања богатства.” (Секулић 2022б: 1397)

Једини моменат који може мотивисати испитивање да ли је Ибањесов (2018: 194–195) став према овом народу ипак отворен за даља разматрања јесте напомена да планира да пише о „Зеленој џамији коју су подигли зидари из муслиманске Андалузије”¹⁰⁷, Бруси као турској Гранади и о шпанском крају Цариграда у неком роману (Секулић 2022б: 1397).

107 «[...] la Mezquita Verde, edificada por alarifes de la Andalucía musulmana» (Бласко Ибањес 1919: 308).

VI

ДИЈАХРОНИЈСКИ ОСВРТ НА СЛИКУ СРБИЈЕ У ИБАЊЕСОВИМ ДЕЛИМА

Манфред Фишер (2009: 43) на темељима Дисеринкових идеја о деидеологизацији представа Другог бележи да се не треба задржавати на пописивању различитих националних представа, већ уместо тога ваља испитивати историју њиховог развоја. Стога, задатак имагологије је да постави питање не само синхронијских представа већ и дијахронијског развоја националних стереотипа, те да преиспита до које мере се они могу тумачити као условљени историјским или идеолошким околностима (Секулић 2019а: 39). Таквом анализом може се утврдити како се одређене представе укоренењују или окамењују, затим како и када бивају потврђене у књижевном и другом дискурсу, односно када и како нестају. Од нарочитог су значаја тренуци смене периода у којима се јављају стереотипне представе другог и периода у којима се оне ревидирају, као и мотивација за такве промене (Секулић 2019а: 39).

Полазећи од ставова водећих теоретичара имагологије, представе, слике, предрасуде и стереотипе сматрамо идеологизованим конструкцијама које треба деидеологизовати и демитологизовати (Дисеринк 2003: 6). Стереотип, следећи Пажоа (1994: 108), посматрамо као моносемичан, али истовремено поликонтекстуалан будући да се може користити

у различитим контекстима у односу на које га треба анализирати. Проблематизовањем таквих слика и представа може се постићи њихова деидеологизација. За имагологе, свака слика јесте тумачење и конструкција стварности, но важно је проучити у каквим условима се та слика схвата као аутентична и прихвата као таква (Лерсен 2009а: 174). Овако схваћена слика другог народа разоткрива интеркултурне односе, а из тог разлога потребно ју је анализирати у односу на историјски контекст и политичке интересе на чијим се темељима заснива (Секулић 2023в: 186).

Иако слике, представе, стереотипи или етнотипи, како их једном речју назива Јоеп Лерсен (2016: 18) претендују на непроменљиву истину, не могу се сматрати историјским константама, односно њихова одлика је променљивост услед друштвених, политичких или економских услова. Идеја о дијахронијској перспективи тумачења националних представа потиче још од раних Дисеринскових радова из 1977. године (према Санћес Ромеро 2005: 24). Данијел-Анри Пажо (2007: 60–61) такође сматра да се стереотипи морају критички тумачити из перспективе историзма, јер, важно је када су настали и постали распрострањени, када су доживели промену и преображај, те да ли су нестали замењени новим сликама. Исти имаголог подсећа нас да је стереотип не само производ већ и израз једног периода, па је зато значајно идентификовати те моменте. Лерсен (2009в: 108–109) на сличан начин приступа теми историјског развоја стереотипа указујући на то да поједини стереотипи могу нестати из првог плана на неко време а затим се изнова активирати у новом контексту. У разматрању те актуализације Лерсен закључује да постоји тенденција према поларизацији старе и нове представе, односно стари стереотип се често замењује својим опозитом. Ове промене могу бити нагле или постепене, а тада етнотип временом поприма ново и другачије вредновање (Лерсен 2016: 19). Дорслер (2019) у расправу о националним стереотипима уноси питање постојања

противречних стереотипа за скоро сваку земљу показујући релативност принципа типичности – да ли је типичан представник једног или другог супротног стереотипа? Јер, имајући ово у виду, сваки аутор може да употреби било који од постојећих стереотипа о неком народу.

Жан-Марк Мура (1992: 280) износи схватање да представе других народа треба сагледавати и кроз разликовање две форме стереотипа – продуктивне и репродуктивне. На темељима Рикерових теорија, он прави разлику између стереотипа насталих као креативне творевине једног аутора, односно продуктивних, и оних који се јављају као одраз и понављање постојећих колективних представа, односно репродуктивних стереотипа. Настојањем да се интегрише у постојећу традицију писања о Другом, аутор само репродукује постојеће националне ставове, те се одржава идеолошки карактер стереотипа, док се, уколико постоји, како тумаче Мура (2009: 164), Мендес Коутињо (2000) и Милановић (2012), њихова утопијска и субверзивна улога огледа у доношењу нових увида о карактеру Другог. Аутори књижевних дела могу иницирати нови стереотип у својим делима, али могу употребити и већ постојећи у новој варијанти, што указује на сложене односе између аутора књижевних дела и колективних представа.

Најзад, узимамо у обзир Синдрому (2009: 79) премису да, премда се студије имагологије баве изучавањем стереотипа у односу на контекст у коме се јављају, трају или мењају, а не и њиховом истинитошћу, имаголошким анализама постиже се осветљавање многих историјских, друштвених и политичких момената на чијим се скривеним основама стереотип развија.

Значајан теоретичар имагологије Данијел-Анри Пажо (2007: 60–61) промишља националне стереотипе као производе једног одређеног историјског периода, као и културног и идеолошког контекста. За анализу стереотипа потребно је, сматра, идентификовати историјски моменат у

коме је употребљен. Овоме можемо придодати и речи Сан-ћеса Ромера (2005: 25) који указује на динамичан карактер националних представа. Како тумачи, промене у политичким, економским и друштвеним односима двају народа могу условити развој и измене представљању Другог. Будући да се друштвени и културни контексти мењају, а самим тим и употреба стереотипа, може се пратити његова еволуција и преображај током времена. То значи да можемо препознати, означити и анализирати тренутке и околности у којима су се догодиле промене у Ибањесовом погледу на Србију.

Као што смо већ навели, у путопису *Оријент* из 1907. године Бласко Ибањес даје кратке, али интензивне слике српског народа засноване на дводневном пропутовању кроз Београд и Ниш. Сам мотив за посету Србији путнику је представљала недавна бурна историја ове земље, односно, како је наводио, радозналост да види простор где су убијени краљ Александар и краљица Драга. Под утицајем овог догађаја Ибањес стиче утисак да је Београд најчуванија престоница, где се будно мотри и ради на безбедности, што препознаје на основу присуства великог броја униформисаних лица на београдским улицама. У представи српског народа шпански путник есенцијализује његову ратничку природу из давних времена, те на његова савремена лица учитава немиран и насилни карактер спреман на борбу.

Ова тумачења карактера српског народа можемо сматрати иницијалним националним конструкцијама из 1907. године, основом на којој се касније, у новим друштвено-историјским контекстима, надограђују поједини сегменти у интерпретацији карактера овог народа. Наиме, неколико година касније, са избијањем Првог светског рата, услед животних и политичких околности, Висенте Бласко Ибањес враћа се српским темама. Тада ће, упркос званичној шпанској неутралности, започети писање документарних, историјских, а касније и књижевних текстова у којима открива приврженост Француској и та перспектива условиће поглед

на српско учешће у Првом светском рату, али и на измене пређашњих представа српског народа.

ВИСЕНТЕ БЛАСКО ИБАЊЕС У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ¹⁰⁸

Интелектуалци и писци у Шпанији, упркос званичној одлуци о неутралности, били су подељени на германофиле и присталице Савезника. Међу њима су вођене оштре расправе у штампи, на митинзима и преко манифеста подршке једној или другој зарађеној страни. Рамон Перес де Ајала (Ramón Pérez de Ayala) саставио је *Манифест шпанских интелектуалаца* (*El manifiesto de los intelectuales españoles*, 1915) који су у знак подршке Савезницима као носиоцима идеала праведности потписали многи интелектуалци. Одговор на овај текст био је *Германофилски манифест* (*Manifiesto germanófilo*) Хасинта Бенавентеа (Jacinto Benavente), који је величао немачку културу. Шпанска званична неутралност показала се као знатно сложенија, јер, поред јавних иступања интелектуалаца, несташица папира приморала је многе дневне листове на потражњу субвенција и то код једне или друге зарађене стране. Тако су били у обавези да врше отворену пропаганду ради утицаја на јавно мњење (више о томе: Родригес-Моранта 2016).

Дакле, упркос званичној одлуци о неутралности, у Шпанији се водио рат пропаганде у којој су важну улогу имали савремени интелектуалци. Модерни рат показао је да су основе сукоба у унапред конципираним и стереотипним идејама и сликама о Другом (Лефере 2013: 290–291).

108 Ово поглавље, као и наредна поглавља „Писати о Првом светском рату”, „Европски или Први светски рат (Модерни рат)”, „Рат и цивилизацијски напредак – слика Аустрије и Немачке”, прерађена су поглавља из објављеног рада: Мирјана Секулић, Први светски рат у делу Висентеа Бласка Ибањеса, *Филолог*, 28, Бања Лука, 2023, 393–414.

Међу онима који су стали на страну Савезника нашли су се Мигел де Унамуно (Miguel de Unamuno), Мануел Асања (Manuel Azaña), Антонио Мањадо (Antonio Machado), Хосе Ортега и Гасет (José Ortega y Gasset), Висенте Бласко Ибањес и многи други. Бласко Ибањес се нарочито издваја у овој групи, јер је са почетком рата дошло до значајног заокрета у његовим ставовима према Немачкој. Наиме, овај писац је био велики поштовалац германске културе и заслужан је за њено ширење у Шпанији. Посебно се истиче роман *Међу наранџама* (1900), у коме писац афирмише музику Рихарда Вагнера, али ће немачку културу промовисати и у другим романима, предавањима и говорима, па и путем листа *Ел Пуебло*. Од 1914. године Бласко Ибањес прави заокрет у свом ставовима према Немачкој и постаје један од аутора који ће допринети конструисању негативне слике немачке културе у Шпанији.

Висенте Бласко Ибањес допутовао је из Аргентине у Француску управо почетком рата. Убрзо је схватио димензије овог растућег сукоба те започиње писање новинских репортажа, као и пропагандних текстова у којима се јасно приклања савезницима. Како наводи Родригес Магда (2014/15: 213), његова реакција је трострука: жели да забележи догађаје, да пропагандом допринесе Француској и стекне корист од свега тога. У листу *Ел Пуебло* републиканске оријентације, чији је и оснивач, Бласко Ибањес отпочиње објављивање ратних хроника 1914. године, док му је намера да оствари још већи и амбициознији циљ – да напише *Историју Европског рата*. Тај грандиозан пројекат је и остварио саставивши девет томова текстова о Првом светском рату. Само пар месеци након почетка Првог светског рата Бласко Ибањес започео је објављивање недељних свезака од тридесет и две странице великог формата о ратним збивањима које ће издавачка кућа *Прометееј* (*Prometeo*) из Валенсије у периоду од 1914. до 1919. године објавити у виду *Историје Европског рата* (Гаско Контел 2012: 152).

Родригес Магда (2014/15: 214) појашњава да је жеља за остваривањем оваквог пројекта проистекла из искрене привржености Француској коју је шпански писац јавно исказивао. Тумачећи Ибањесове наводе, поменута ауторка доказује да он Француску изједначава са слободом, владавином права и правдом, неопходним да се укроте дивље звери. Овај аутор, дакле, не заузима неутралан положај, већ показује отворену наклоност према савезницима и учествује у разним пропагандним активностима у корист савезничких земаља. Захваљујући Ибањесовом чувењу по франкофилији, председник Француске Ремон Поенкаре издао му је допуштење за посету фронту у близини Париза како би сакупио грађу и написао роман о рату. Писац радо прихвата позив да посети ратне фронтове и тако постане непосредни сведок збивања и пионир у приповедању о савременом рату (Висијано 2014/15: 65). На тај начин постао је привилеговани сведок ратних збивања.

Историја Евројског раиџа подељена је на девет томова, по одлуци самог издавача, док унутрашња структура одражава Ибањесову тежњу према линеарности и организованости текстова. Међу томовима постоје разлике у тону и мери учешћа самог аутора, будући да не само да је користио стране изворе за своје чланке већ је имао и сараднике који су му помагали у састављању *Историје*. У прва три тома присутан је препознатљив стил аутора, од четвртог до седмог тома укључује велики број војних анализа и новинских чланака преузетих из других извора (претежно листови *Le Temps* и *L'Illustration*), док последња два тома поново показују лични печат Бласка Ибањеса у политичким анализама (Лењадо 2014: 27).

ПИСАТИ О ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

На почетним страницама првог тома *Историје Европског рата* Висенте Бласко Ибањес наводи да му је намера да „приповеда развој и страхоте једног монструозног рата у поређењу са свим другим ратовима, рата који почиње 1914. године и за који нико не зна када ће се завршити”¹⁰⁹. Историју аутор посматра као причу о ратним узроцима, токовима и ужасима, што је позиција коју ће потврдити и писањем више романа и прича са ратном тематиком.

Полазећи од Мишлеовог става да је Историја заправо васкрснуће, Бласко Ибањес коментарише да у писању историје савремених догађаја није потребно васкрсавати чињенице, будући да су аутори истовремено и сведоци догађаја. Овај писац донекле прави метаисторијску белешку на савремену позицију из које настоји да пише *Историју*. Свој положај сматра привилегованим, наводећи да је једноставније писати историју и поткрепити је директним сведочанствима учесника који још могу да проговоре о догађајима. Затим додаје и како су ужаси овог јединственог рата на малој удаљености од посматрача, те њихови текстови представљају сведочанства нечасности, повик огорчености и разочарања (Бласко Ибањес 1920 (I): 12). Истовремено, овим признаје своју субјективност, односно немогућност дистанцирања од самих догађаја. Писање постаје нарација из идеолошке перспективе.

Такође, Први светски рат се одвија пред онима који о њему пишу и о њему сведоче, претварајући писање о рату у хронику. Као хроничар, Бласко Ибањес наводи намеру да буде непристрасан, но уједно исказује схватање да историја упркос настојањима никада није била написана без уплитања

109 «Vamos á relatar el desarrollo y los horrores de una guerra monstruosa entre todas las guerras, que empieza en 1914 y nadie sabe cuándo terminará.» (Бласко Ибањес 1920 (I): 12)

осећања. Аутор има у виду да савременици с тугом посматрају догађаје, односно да не могу остати мирни пред страхотама које се одвијају. Будући да је и сам у тој позицији, односно да му недостаје временска и емотивна дистанца, налази оправдање да му је немогуће остварити објективност у приповедању догађаја. Иако је странац у Француској пореклом из неутралне Шпаније¹¹⁰ и иако приступа извештавању са претензијама ка објективности, препознаје се идеолошка подређеност савезничким идеалима и сâм аутор је не крије.

Ипак, он настоји да сагледа различите стране „велике трагедије” (Бласко Ибањес 1920 (VII): 71). Дистанцираност у односу на текстове гради тако што сакупља разноврсне материјале, фотографије, мапе, планове, цртеже, исечке из новина, преводи интервјуе, текстове војних аналитичара, објаве разних народа, фрагменте из више листова како француских тако и других. Туђи извештаји о напредовању војске и току ратних збивања, како наводи Бласко Ибањес (1920 (I): 233), доприносе детаљнијем представљању догађаја. Иако је употреба оваквог материјала првенствено служила да прида објективност тексту, као допуна и потврда написаног, не сме се заборавити да је у питању ауторски одабир истог. Аутор је минуциозан у описима које поткрепљује, када је могуће, потврдама и доказима, наводећи велики број извора које је користио за своје дело. Упркос томе, његова идеологија је препознатљива и јасна. Избор извора усклађен је са ауторовим идејама – он даје своје мишљење о изворима и коментарише наводе. Стога, треба напоменути да фотографије не само да преносе стварност већ је и конструишу у

110 Иако не наводи директно име Шпаније, Бласко Ибањес се у уводу за *Историју* осврће на питање неутралности земаља током Првог светског рата. За власти у тим земљама каже да су разборите, док за народ каже да, вођен политичком традицијом и ентузијазмом, настоји да победи исту разборитост и из стања инертности уђе у ратне активности. На овај начин делимично оправдава шпанску неутралност током рата и показује да народ не жели да остане по страни судбоносних догађаја, док истовремено настоји да се не замери власти карактеришући стога њене поступке као разборите.

комбинацији са текстом који наводи на одређено тумачење истих фотографија, као и илустрација и мапа. Оне представљају ефективно реторичко средство и имају снажан утицај на публику. Исто тако, историјски и журналистички дискурс Бласка Ибањеса није ослобођен реторичких средстава. Он прикупља чињенице, али их организује и тумачи, дајући значење догађајима које представља.

Бласко Ибањес није имао намеру да постане пуки извештач из рата већ да превазиђе оквире новинских репортажа и зађе у тумачење узрока и последица, опише не само протагонисте у улози војсковођа већ и да проговори о народима и обичним војницима. Његов циљ јесте да започне једну антрополошку, социолошку и политичку студију, како наводи Лењадо (2014: 24). Исти циљ показује се остварен кроз фикционално рекреирање догађаја у романима и причама. Међу њима се, за нашу студију, као посебно важни издвајају роман *Четири јахача Апокалипсе* и прича „Српска ноћ”.

ЕВРОПСКИ ИЛИ ПРВИ СВЕТСКИ РАТ? (МОДЕРНИ РАТ)

У „Уводу” *Историје Европског рата* Бласко Ибањес настоји да дефинише рат са којим се суочава Европа од 1914. године поредећи га са ранијим сукобима и истичући његове новине и размере. Тако тврди: „У историји човечанства не познаје се ниједан рат који би се могао упоредити са садашњим”¹¹¹, а затим, ради илустрације своје тврдње, набраја велике историјске догађаје: галопирајуће нападе Хуна и монголских народа, велике европске ратове као што су *Рат од сто година* и *Рат од тридесет година*, најезде Турака до зидина Беча, кампање шпанских краљева против половине света, те закључује: „сви догађаји

111 «No hay en la historia de la humanidad guerra alguna que pueda compararse con la presente.» (Бласко Ибањес 1920 (I): 9)

из ратне историје човечанства, бледе и умањују се пред ратом из 1914. године”¹¹².

Већ у првом тому *Историје* Бласко Ибањес изражава слутњу да су размере ратних сукоба светске упркос називу који је дао делу. Тако изјављује: „Овај Европски рат већ је светски рат. Велики сукоб раса који се одвија у центру старог света распршио се по читавој планети.”¹¹³ То схватање заснива на чињеници да „приближно половина људског рода у овом тренутку директно или индиректно учествује у рату”¹¹⁴, што затим мотивише питање: „Када је нешто слично виђено у Историји?”¹¹⁵

Разлоге да упркос слутњи светских размера сукоба Ибањес наслови дело *Историја Европског рата* онда можемо тражити у чињеници да су европске силе доминирале у свету, односно остатак света је посматран као европска колонија, њен продужетак и стога њој подређен. Тако је и рат назван ’великим’ европским ратом. Европски колонијализам, односно однос центра : метрополе и периферије : колоније узрок је ’распршивања’ рата по читавом свету.

Висенте Бласко Ибањес врло брзо је постао свестан размера и домета отпочињућег рата. Стога се његово тумачење продубљује и проширује у жељи да пружи свеобухватну анализу сложених догађаја чији је био сведок.

Рат коме сведочи Бласко Ибањес сматра веома сложеним, те тврди да се „радикално разликује од свих осталих ратова у прошлости”¹¹⁶, образлажући затим шта га чини

112 «[...] todos los hechos de la historia belicosa de los hombres, palidecen y se achican frente a la guerra de 1914» (Бласко Ибањес 1920 (I): 9).

113 «Esta guerra europea es ya una guerra mundial. La gran batalla de razas que se desarrolla en el centro del viejo mundo se ha esparcido fragmentaria por todo el planeta.» (Бласко Ибањес 1920 (I): 12)

114 «La mitad aproximadamente del género humano está en guerra en estos momentos directa o indirectamente.» (Бласко Ибањес 1920 (I): 10)

115 «¿Cuándo se conoció esto en la Historia?» (Бласко Ибањес 1920 (I): 10)

116 «[...] difiere en muchas cosas radicalmente de todas las guerras del pasado» (Бласко Ибањес 1920 (I): 588).

„модерним”. Модерни рат, наводи, ангажује све живе снаге народа, односно позива на војну обавезу. То је рат маса, оружаних народа, што захтева простор и средства која би „уплашила старе стратеге”¹¹⁷. Бласко Ибањес полази од тога да је почетак 20. века период великих напредака у науци и цивилизацији уопште, а затим истиче савремене црте рата. Ипак, у појединим текстовима Бласко Ибањес постаје свестан и архаичности овог рата – ратник, како пише, бори се као у давним временима гледајући у очи свог непријатеља и бира бајонет уместо пројектила (према Родригес-Моранта 2016: 82). У *Историји Евројског рата* Бласко Ибањес се концентрише на анализу савременог рата уз поређење са старим техникама, али такође наводи шта се није променило упркос очекивањима. Ратна збивања показала су, сматра аутор, да модерни рат и даље попут старих јесте рат народних маса, упркос употреби топова, напредних пушака и митраљеза (Бласко Ибањес 1920 (I): 591).

РАТ И ЦИВИЛИЗАЦИЈСКИ НАПРЕДАК – СЛИКА АУСТРИЈЕ И НЕМАЧКЕ

У складу са намером да протумачи узроке рата, Бласко Ибањес у *Историји Евројског рата* наводи да је његов зачетак у империјализму¹¹⁸. Поглавље првог тома насловљено „Рат” аутор започиње отвореном изјавом: „Овај скоро светски сукоб несумњиво је дело Вилхелма Другог и пангерманизма”¹¹⁹, а затим појашњава да је тај сукоб узрокован амбицијом и недостатком владарског самопоуздања Вилхелма II. Наиме, стар и жељан славе, сматра Ибањес, немачки

117 «[...] hubiesen asustado á los antiguos estrategas» (Бласко Ибањес 1920 (I): 588).

118 «[...] esta guerra monstruosa, desencadenada por el imperialismo» (Бласко Ибањес 1920 (I): 11).

119 «Este conflicto casi mundial es indiscutiblemente la obra de Guillermo II y del pangermanismo» (Бласко Ибањес 1920 (I): 578).

цар веровао је да не треба да остави велики пројекат свом наследнику, будући да је уверен да је Немачка преплављена пангерманистичким поносом и жељна светске доминације.

Висенте Бласко Ибањес (1920 (I): 565) тврди да је савремени рат мотивисан балканским питањем, за које, опет, сматра да је веома старо. Стога улази у тумачење традиционалних расправа, пре свега Срба и Бугара, уз посебно истицање аустријских империјалистичких претензија – Аустријско царство уз помоћ јаког савезника, како пише, желело је да стекне моћни утицај на Балкану, као компензацију за територије изгубљене током друге половине 19. века. Србија је, како даље наводи (Бласко Ибањес 1920 (I): 568), једина која се успротивила подржавајући панславизам, па отуд мржња с којом је аустријска власт прогонила ову балканску земљу. Та власт, сматра, желела је да казни Србију и Црну Гору због „непоштовања наређења” (Бласко Ибањес 1920 (I): 576), односно бечка дипломатија је од доласка краља Петра Првог на власт тражила пропаст овог малог али храброг народа. Године 1913. Беч је желео да објави рат Србији, али одустаје због негативног одговора Италије. Стога је атентат 1914. године послужио као погодно оправдање за испуњавање аустријских ратних намера, пише Ибањес (1920 (I): 568). Као аргумент да је атентат био само изговор за покретање рата наводи и напомену да „ни немачки ни аустријски цар нису осетили велику тугу због смрти надвојводе”¹²⁰. Заправо, преко француских цитата Бласко Ибањес наводи да се овај рат може приписати жељи империјалне Немачке да постигне хегемонију у Европи, а затим и у свету. Централне снаге, како пише, започеле су најстрашније борбе да би преко леша Србије отвориле пут према Оријенту. Кринка Видаковић Петров (2009: 46) скреће пажњу на чињеницу да Бласко Ибањес у поглављу „Сарајевски атентат” своје

120 «[...] tanto el emperador de Alemania como el de Austria no experimentaron un gran dolor por la muerte del archiduque» (Бласко Ибањес 1920 (I): 581).

Историје „пореди понашање Аустријанаца у Босни и Херцеговини и Немаца у Алзасу и Лорену, подвлачећи аналогију Француска–Србија”. У овој чињеници можемо пронаћи и корен промене Ибањесових ставова према српском народу, што је приметно у *Историји Европског рата*.

Такође се увиђа једна велика разлика у односу на Ибањесово писање у *Оријенту* – док аутор у путопису пише о убиству у Конаку на основу западне штампе, те посредно изражава аустријске интересе које та штампа заступа, у *Историји Европског рата* он исказује критику поступака аустријске империје. Карановић (2020: 592) истиче да овај шпански аутор путем приказа репресије аустроугарске власти настоји да оправда традиционално прихваћено насиље као део српског идентитета. У потрази за узроцима рата Бласко Ибањес најпре тумачи однос Аустрије према Србији, те инсистира да се корени рата налазе у аустријској агресији и освајачким намерама. Разматрајући стање у коме се 1913. године затекла Србија, наводи да је изгубила део својих територија, да је оштећена аустријском политиком, али тврди и да је то земља која је опстајала пред „феудалистичком, полицијском и инквизиторском Аустроугарском”¹²¹. Идентитет Србије се конструише преко истицања негативних особина Аустријанаца, односно гради се из перспективе одбране од непријатеља и непријатељске идеологије. Градећи идентитет Србије преко алтеритета, слика српског народа стиче позитивне одлике. Позитиван став према Србији мотивисан је франкофилијом, а то нарочито долази до изражаја у поређењу са ранијом негативном сликом Србије какву је писац оставио у путописним текстовима под називом *Оријент* (1907).

Немачки империјализам тема је и романа *Четири јахача Апокалипсе*. Чувши да почиње рат, протагониста Хулио Деноаје наводи да презири балканске размирице као сукобе „малих и бедних нација, који су привлачили пажњу

121 «la feudalista, policiaca e inquisitorial Austria-Hungría» (Бласко Ибањес 1920(III): 319).

целог света, одвлачећи их од озбиљних питања¹²² (Бласко Ибањес 2014а: 22). Марија Тодорова (1999: 64–65) наводи да су и немачки националисти и либерално оријентисани мислиоци презирали и одбацивали те мале државе сматрајући их често завађеним целинама. Сања Лазаревић Радак (2013: 169–170) тумачењем визије Балкана у путописним текстовима 19. и 20. века закључује да је ово полуострво представљено као: „нешто попут целине контрадикторних, увек сукобљених елемената; компоненти које су у процесу сталног настајања, преобликовања, супарнички настројене, ратнички расположене”, што је приметно и у Ибањесовим делима, а посебно у *Оријенту* када говори о стварању малих држава након пропасти Османског царства. Ипак, за разлику од поменутог романа, Бласко Ибањес у *Историји Европског рата* улази у тумачење и појашњавање тих тзв. балканских размирица. Тако бележи да је турско освајање с последичним репресијама одржавало балканске народе у тишини, али да 19. век који је донео револуције и буђење националне свести истовремено је разбудио старе патриотске заносе (Бласко Ибањес 1920 (I): 566). С победом над Турцима, оживели су традиционални сукоби на Балкану, пре свега између Срба и Бугара. Аутор у *Историји* показује да се није радило о безначајним сукобима каквим их сматрају поједини ликови из поменутог романа, те открива да су се иза њих налазиле сплетке великих и моћних земаља.

Писање о рату повод је Ибањесу и за отварање расправе о цивилизацији и савременом добу. Наслеђе 19. века, сматра, донело је оптимизам, веру у науку и прогрес, али и идеју да ће свет бити бољи у будућности. Сукоби који ће прерасти у Први светски рат пољуљали су овакве ставове, те доводе до кризе идеологије и преиспитивања суштине напретка. Како наводи лик Маргерит у роману *Четири јахача Апокалипсе*, „ми не живимо у доба дивљаштва”,

122 «[...] de pueblos piojosos que acaparaban la atención del mundo, distraéndolo de empresas más serias» (Бласко Ибањес 1919а: 18).

налазећи потпору за овакав став у некадашњим речима неког старог професора да „ратови нису више могући у овом модерном времену”¹²³ (Бласко Ибањес 2014а: 33). Услед напретка цивилизације нема места за ратне сукобе. Идеја модерног рата незамислива је, јер би рат однео превише живота, стога и мушке радне снаге, што би довело до страдања економије и онемогућило наставак борбе. Сличан став се разумева и читањем путописа *Оријент* у коме се о карактеру српског народа условљеном околностима мајског преврата 1903. године говори у терминима варварства. Стиче се утисак да је такав догађај незамислив и недопустив у савремено доба у европским земљама, па се стога негира припадност Србије Европи. Србија се изопштава из простора сматраних напредним и цивилизацијом, а у њеном представљању инсистира се на питањима изворног и суштинског карактера образованог у прошлости, и који се задржао у савременом тренутку.

За разлику од овог оптимистичног тона у роману, Бласко Ибањес у *Историји* наводи да с почетком рата „за само неколико недеља укинути су векови рада и прогреса”¹²⁴, што затим сликовито појашњава: „Човечанство као да се враћа на период живота у пећинама. Наука, коју је древни варварин заробио и силовао, следи га и помаже му као каква јадна робиња. Зар ће и најплеменитије тежње човечанства умрети као што умиру споменици и људи?”¹²⁵ Но, многа питања Ибањес ће оставити отвореним.

123 «Nuestra época no es de salvajes [...] las guerras ya no son posibles en estos tiempos de adelanto.» (Бласко Ибањес 1919а: 29)

124 «[...] en unas cuantas semanas se han suprimido varios siglos de trabajo y de progreso...» (Бласко Ибањес 1920 (I): 12)

125 «La humanidad parece retroceder á la época de las cavernas. La ciencia, raptada y violada por el antiguo bárbaro, le sigue y le ayuda como una esclava triste. ¿Van á morir también—como mueren los monumentos y los hombres—las más nobles aspiraciones de la humanidad?» (Бласко Ибањес 1920 (I): 12)

Овај рат, сматра Ибањес, започет је „када су људи највише веровали у мир, и вођени науком и уметношћу који, према Гетеу, немају домовине, напредовали су према највећем могућем савршенству, према граду из будућности који је сањао овај песник”¹²⁶. Као велики поштовалац немачке културе, Бласко Ибањес Гетеа сматра великодушним и хуманим песником, и утолико је више погођен поступцима његових наследника који у савременом тренутку „глорификују варварске подухвате милитаризма своје земље као нешто божанско”¹²⁷. Слично питање ће поставити и у роману *Четири јахача Ајокалијсе*: „Ко би рекао да је иста земља створила Канта пацифисту, озбиљног Гетеа, Бетовена...”¹²⁸ (Бласко Ибањес 2014а: 126–127) Ортис де Урбина (2007: 194) наводи да браниоци Немачке њену културну надмоћ препознају управо преко поменутих представника философије, музике и књижевности. Бласко Ибањес као некадашњи велики германофил овим цитатима исказује разочарање управо из те позиције коју у савременим околностима није у могућности да одржи. У роману *Четири јахача Ајокалијсе*, за разлику од писања у *Историји*, аутор ће се оградити и, упркос критици не само немачке политике већ и културе, Вагнера ће на неки начин спасити сврставши га у прошлост, ван гротескних оквира савременог пангерманизма.

Стога Бласко Ибањес настоји да дубље дефинише рат. Наводи да „у рату моментално побеђује снага над правима”¹²⁹. Затим прелази на поређење борби у давним „варварским”

126 «[...] cuando los hombres creían en la paz más que nunca, y guiados por la ciencia y el arte, que, según Goethe, no tienen patria, avanzaban hacia la mayor perfección posible, hacia la ciudad futura soñada por este poeta» (Бласко Ибањес 1920 (I): 12).

127 «[...] glorifican las hazañas bárbaras del militarismo de su país como algo divino!» (Бласко Ибањес 1920 (I): 12)

128 «Quién diría que son de la misma tierra que produjo á Kant el pacifista, al sereno Goethe, á Beethoven...» (Бласко Ибањес 1919а: 121)

129 «La guerra hace triunfar momentáneamente la fuerza sobre el derecho.» (Бласко Ибањес 1920 (I): 595)

временима када није било граница сили и каснијих периода када су се народи цивилизовали, те су разум и хуманост ублажили старе обичаје. На крају закључује да „Немци из савремене Немачке, која се сматра најученијом и најцивилизованијим народом у Историји, имали су тужну част да обнове рат са свим својим ужасима и дивљаштвом старих времена”¹³⁰ Страхови и злочини налик савременима, како пише Ибањес (1920 (III): 354) у *Историји*, могу се наћи само ако се кроз историју вратимо до хунске најезде и Атиле, учитеља и узора данашњих владара једне нације која себе сматра најцивилизованијом, а која својим војницима препоручује убиства, паљевине, толерише силовања... Из кључних речи којима се представљају поступци савремене Немачке закључује се да аутор с тугом и разочарањем констатује уназађивање ове земље под руководством њених владара.

Бласко Ибањес трага за узроцима и налази да овакво стање међу савременим Немцима није необично имајући у виду „неморалност скоро свих правника, историчара, филозофа и државника који су у Немачкој допринели образовању империјалистичког идеала и конституисању пангерманизма”¹³¹. Већ формиран негативан став о овој земљи Бласко Ибањес потврђује овим цитатом филозофа Фујеа (Alfred Fouillée) у настојању да задржи привид објективности и дистанце. Касније у виду закључка цитира неименованог аутора да то значи претварање неправде, репресије и разбојништва у основу људског друштва (Бласко Ибањес 1920 (I): 596). Права су у рукама победника, како сумира писац. У интерпретираном роману један од ликова кроз којег аутор

130 «Los alemanes de la Alemania contemporánea, que se considera el pueblo más culto y civilizado de la Historia, han tenido el triste honor de restaurar la guerra con todos los horrores y el salvajismo de los tiempos pasados.» (Бласко Ибањес 1920 (I): 595)

131 «[...] inmoralidad de casi todos los juriconsultos, historiadores, filósofos y hombres de Estado, que han contribuido en Alemania a la formación del ideal imperialista y á la constitución del pangermanismo» (Бласко Ибањес 1920 (I): 595–596).

износи своје ставове тумачи порекло таквог немачког става у религији. Немачка религиозност, сматра, не признаје равноправност људи и негација је хришћанства: „Она само цени снажне и подржава их да се не суздржавају ни пред чим. Они који су рођени слаби морају да се подвргну тим правилима или да нестану.”¹³² (Бласко Ибањес 2014а: 142) Исти лик појашњава: „Остали хришћански народи, када морају да ратују, осећају противречност која постоји између њиховог понашања и јеванђеља и оправдавају своју окрутност чињеницом да су приморани да се бране. Немачка изјављује да Бог воли рат.”¹³³ (Бласко Ибањес 2014а: 140–141) Немачко божанство је осветољубиво, окрутно, што Чернов тумачи чињеницом да су Немци постали хришћани знатно касније од осталих народа.

Једна од тематских окосница романа *Четири јахача Апокалипсе* јесте сукоб цивилизација. Преко ликова постављених као репрезентативних за немачки народ, али и оних који улазе у расправу са њима, конструише се слика Немачке чије су одлике милитаризам и национализам, тежња ка ауторитету и успостављању хијерархија, понос и осећање надмоћи које води ка расистичком империјализму (Лефере 2013: 292). Слика Немачке и Немаца у роману потпуно је поједностављена, па чак има и елементе карикатуре. Но, то се може донекле оправдати схватањем Немачке као земље у којој преовладавају пангерманизам и империјализам као потпуна претња просвећеној цивилизацији. Лефере (2013: 295–296) овај редукционизам у представама објашњава или оправдава чињеницом да су многи германофилски текстови садржали управо исте елементе које наводи Ибањес у свом роману.

132 «Este sólo aprecia á los fuertes, y los apoya con su influencia para que se atrevan á todo. Los que nacieron débiles deben someterse ó desaparecer.» (Бласко Ибањес 1919а: 137)

133 «Otros pueblos cristianos, cuando tienen que guerrear, sienten la contradicción que existe entre su conducta y el Evangelio, y se excusan alegando la cruel necesidad de defenderse. Alemania declara que la guerra es agradable á Dios.» (Бласко Ибањес 1919а: 135)

Сличан поступак објашњења немачких поступака налази се и у Ибањесовој *Историји*. Полазећи од цитата немачких правника и других аутора, шпански писац критикује конституисање права човека на сили што оправдава наоружање, насиље, мржњу (Бласко Ибањес 1920 (I): 596). Након тога цитира неименованог аутора да су Немци касно стигли на банкет цивилизације и задржали хипнотисаност варварским сјајем силе (Бласко Ибањес 1920 (I): 596). Једна од кључних речи у дефинисању немачког идентитета у текстовима *Историје* јесте „варварски”, чиме се јасно потврђује Ибањесов негативни став према Немцима. Можемо се подсетити речи Цветана Тодорова (2010: 41) у студији *Ситрах од варвара*: „Затварање у себе овде се противставља отварању према другима. Веровање да смо једина истински људска група, одбијање да знамо ишта ван сопственог искуства, да другима ишта понудимо, намерна затвореност у средину из које потичемо, показатељи су варварства.” Тодоров у корену варварства препознаје свесну и намерну затвореност према другима, али и осећање супериорности. Насупрот томе, износи став да цивилизацију чини признавање плуралитета култура и друштава, осећање равноправности према другом услед осећања и признања „заједничке људскости”. И управо у овим речима идентификујемо Ибањесово поимање цивилизације и варварства у коме се варварско приписује германским народима, а цивилизовано Француској пре свега.

Настојећи да појасни савремени преокрет у историји, Бласко Ибањес прибегава поређењу „варварских векова”, који су поштовали архитектонске споменике, док их је уништила Немачка – рука која себе сматра цивилизовано¹³⁴. Аутор ће представити своје нијансиране идеолошке тврдње и кроз фикционални лик Чернова:

134 «[...] los monumentos arquitectónicos que respetaron los siglos bárbaros y acaban de ser suprimidos para siempre por el ojo y la mano de un artillero que se cree civilizado» (Бласко Ибањес 1920 (I): 12).

Цивилизација се не састоји само од велике индустрије, много банака, војске и бројних универзитета који се једино баве науком. То је материјална цивилизација. Друга, супериорнија, која уздиже душу и не дозвољава да људско достојанство трпи без протеста стална понижења.¹³⁵ (Бласко Ибањес 2014а: 136–137)

Цивилизацију аутор романа посматра у терминима пацифизма, напретка науке и уметности, тежње ка савршенству: „Цивилизација је префињеност духа, поштовање ближњег, толеранција према туђем мишљењу, благост обичаја.”¹³⁶ (Бласко Ибањес 2014а: 143) И у овом разлагању различитих дефиниција цивилизације крије се основа Ибањесовог схватања опозиције Немачка : Француска. На плану идеологије, препознатљива је Ибањесова франкофилија¹³⁷, интензивирана с развојем ратних догађаја. Као франкофил истицао је француску превласт на плану хуманистичких наука и у Француској препознавао модеран политички модел либералног и демократског напретка. Немачка је у том смислу представљала смртну претњу по вредности које је симболички оличавала Француска.

Многи критичари Ибањесовог дела, као нпр. Лефере (2013), осуђују идеализацију слике Француске и идеолошко поједностављивање у роману *Четири јахача Ајокалијсе*, но та представа може се посматрати и као контраслика Немачке и резултат жеље да се убедљиво и сугестивно представи њена супротност. Роман је интелектуални и емотивни одговор писца на савремена узнемирујућа збивања.

135 «La civilización [...] no consiste únicamente en una gran industria, en muchos barcos, ejércitos y numerosas universidades que sólo enseñan ciencia. Esa es una civilización material. Hay otra superior que eleva el alma y no permite que la dignidad humana sufra sin protesta continuas humillaciones.» (Бласко Ибањес 1919а: 139)

136 «La civilización es el afinamiento del espíritu, el respeto al semejante, la tolerancia de la opinión ajena, la suavidad de las costumbres.» (Бласко Ибањес 1919а: 138)

137 В. рад: Teresa J. Ángeles Galiano, El exilio en París de Vicente Blasco Ibáñez: la imagen de Francia en su correspondencia, *Colindancias – Revista de la Red de Hispanistas de Europa Central* 12, 2021, 125–137.

Ипак, не можемо занемарити да аутор пренебрегава чињеницу да је и Француска била империјална и колонијална сила. Осим тога, у његовом романескном стваралаштву више пута се помаљао колонијални дискурс. И у путопису *Оријенти* амбивалентне су изјаве о турском империјализму према Европи, нарочито по питању освајања балканских земаља где је потпуно одсуство критике турских поступака.

Анализом књижевних слика Другог често се открива деловање одређене идеологије. Пажо (2007: 60–61) подсећа да је стереотип истовремено и производ и израз једног времена, стога треба узети у обзир да током Првог светског рата, упркос шпанској званичној неутралности, јавност је била подељена. Германофили су у немачком народу видели дисциплину, ред и организацију, дивили су се њиховим научним и философским достигнућима, као и музичкој и књижевној уметности (Ортис де Урбина 2007: 193). Сâм Ибањес пре Првог светског рата био је германофил, док ће се са избијањем ратних сукоба преобратити у германофоба, што се јасно види у *Историји Европског рата* и роману *Четири јахача Ајокалијсе*. Германофоби су у Немцима видели примитиван, конзервативан, насилан и окрутан народ (Ортис де Урбина 2007: 193), а Бласко Ибањес дели њихову позицију и од Првог светског рата постаје типичан представник оваквог става.

Бласко Ибањес се посветио откривању крајности и опасности германске превласти, и пруском војном систему је супротстављао хуманистичке идеале. О рату је писао као о општем злу, али је истовремено подржавао борбу савезника и прихватао неминовност борбе у случају одбране сопствене домовине. На пример, у роману *Четири јахача Ајокалијсе* представља се лик антимилитаристе који с почетком рата донекле мења своје ставове. Како он наводи, и даље мрзи рат, али Француску су напали и она је приморана да се брани (Бласко Ибањес 2014а: 160). Отуд се аутору може замерити што разарање које су починиле Савезничке стране не посматра у негативном светлу. Међутим, како наводи Новикова

(2010: 45), у Ибањесовим романима нема дубоког истраживања идеолошке основе немачког милитаризма, основа је у опозицији хуманизма и милитаризма представљених преко заговорника двају зараћених страна.

У овом контексту поимања цивилизације и напретка насупрот разарању треба сагледавати представу српског народа присутну у Ибањесовим текстовима од 1914. године. Рат, чији се узроци приписују Немачкој и Аустрији, дефинисан је као варварски, а стога народи који се бране од империјализма постају јуначки борци за слободу и цивилизацију. Како наводи Шијаковић (2001) у *Критици балканистичког дискурса*, одбрана слободе и супротстављање насиљу услов је и потврда цивилизованости. Тако долази и до преиспитивања и дубљег тумачења ратничког карактера приписиваног српском народу.

КАРАКТЕР СРПског НАРОДА У ИСТОРИЈИ ЕВРОПског РАТА И ПРИЧИ „СРПСКА НОЋ”

У описима српског народа у *Историји Евројског рата* Висенте Бласко Ибањес полази од представљања његовог порекла, припадности словенским народима, уз прецизирање да српско-хрватски народ припада западним Словенима. Након тога аутор ближе појашњава разлике између Срба и Хрвата наводећи да су засноване на вери, језику и писму. Овако организованом структуром текста писац *Историје* постепено упознаје читаоце с народом који је доспео у жижу јавности с почетком Првог светског рата. У употребљеном дискурсу о српском народу препознаје се политичка, социолошка и културна анализа, као и нарација поетског и историјског карактера.

Кључни моменти које треба издвојити из ових описа и анализа односе се на карактер који аутор *Историје* приписује словенском и српском народу. За Словене најпре

наводи да су „сиромашни пољопривредници или становници планина, приморани да тешко раде да би се издржавали”¹³⁸, те да им бриге за економски опстанак не допуштају да се баве политиком. У тим оквирима за српско-хрватско живље као западне Словене пише да су отпочели своје национално постојање као пастири, не размишљајући о ратничким подвизима (Бласко Ибањес 1920(I): 564). Хришћанска вера, сматра аутор, допринела је њиховом цивилизованом животу. Дакле, у представи српског изворног карактера преовладавају термини пастирски, цивилизовани, окренути опстанку, а не политици или рату.

Подсећања ради, један од Ибањесових извора информација о српском народу, Ламартин (2006: 32), писао је у *Пути на Исток* да су у Србији „лица људи сведочила о питомости нарави, о углађености једне старе цивилизације”, док им је нарав чиста „као код пастирских и побожних народа”, налик на Швајцарце из малих кантона. Поменути пастирски карактер српског народа Бласко Ибањес у савременом добу повезује и са пољопривредном делатношћу и сточарством. Тако у представљању односа Аустрије према Србији аутор истиче како је Беч започео економски рат забрањујући извоз свиња, што је „основно сточарско богатство земље”¹³⁹. Бласко Ибањес затим додаје да су ова „пастирска племена морала да постану ратничка из потребе да се одбране током немирних времена у средњем веку”¹⁴⁰. Оваква основа послужиће аутору *Историје* за даље тумачење карактера српског народа и сагледавање његовог историјског развоја чиме се најзад осветљава

138 «Todos estos eslavos son pobres agricultores ó habitantes de las montañas, obligados á trabajar rudamente para mantener su vida.» (Бласко Ибањес 1920(I): 554)

139 «la principal riqueza del pastoreo del país» (Бласко Ибањес 1920(I): 568).

140 «Esta confederación de tribus pastoriles tuvo que hacerse guerrera por la necesidad de mantenerse á la defensiva durante los revueltos tiempos medioevales.» (Бласко Ибањес 1920(I): 564)

његова коначна позиција у Првом светском рату. У тумачењу традиционално приписаног ратничког карактера српског народа Бласко Ибањес полази од бурне историје коју му је донео географски положај и империјализам других народа. Стога, тек у контексту одбране у ратовима против Турске, Бугарске или против Аустрије у оквирима Првог светског рата, овај народ постаје ратнички, јуначки и победнички. Ратнички карактер је стечен или наметнут околностима у средњем веку, тумачи аутор, док ће касније исти преовлађавати у идентификацији српског народа као опште место.

У путопису *Оријент* став аутора о српском народу гради се у односу на Турску – Бласко Ибањес је наклоњен Турској, а услед тога не признаје или не прихвата земље настале на рушевинама турске империје у Европи. У тадашњем опису српског народа, иако у контексту одрицања модерности и знакова западне цивилизације, Бласко Ибањес тврди да је овај народ суштински ратничко племе које обрађује земљу. Ова делатност по њему је аутентична у Србији. Друга одлика тог племена је ратнички карактер. У поменутом путопису све особине српског народа које упућују на ратнички менталитет тумаче се као одраз изворног насилног карактера. Као што смо видели у ранијим примерима из *Оријент*а, у Србији чак и предмети имају тежњу ка испољавању насиља... Ако узмемо у обзир Ламартиново поређење српског и швајцарског пастирског народа, а затим Ибањесово осликавање швајцарских сцена у којима, како смо раније навели, показује које вредности поштује и како тумачи расне одлике, представе и тумачења српске политичке сцене након атентата 1903. године у *Оријенту* могу се посматрати и као сушта супротност швајцарској савременој ситуацији: „У бернским кабареима неко седне поред једног немарно обученог господина са старим сламнатим шеширом, [...] На крају испадне да је он неки државни министар или председник кантона који је дошао у Берн да очи у очи

разговара са централном влашћу.”¹⁴¹ (Бласко Ибањес 2018: 29) Док је у Србији поглед упрт у владаре, швајцарски председник, према уверењу Бласка Ибањеса, јесте скроман, неупадљив, до те мере да му народ не познаје ни лик ни име. Док је швајцарски народ у више текстова представљен као мирољубив, који ужива у садашњем тренутку и не тежи нарушавању своје мирне егзистенције, српски народ води се нагонима, своје незадовољство исказује на варварски начин, те користи насиље да промени политички ток.

За разлику од писања 1907. године, ратнички карактер у *Историји* стиче контекстуализацију и не јавља се као изворни већ стечени карактер услед друштвено-историјског и политичког контекста. Ратнички карактер губи конотацију насилног темперамента, а задобија значење јуначког понашања у околностима које то захтевају. Како текст *Историје* одмиче и аутор ниже информације о Србији и српском народу, тако расту и хвалоспеви: „Узалуд је величати снагу, ентузијазам и упорност овог народа, који је за две године водио три рата, увек изашавши као победник, и који се тада супротставио два германска царства, одбијајући инвазију аустро-немачких трупа.”¹⁴² Одбрана слободе се перципира као највиша вредност која оправдава борбу и, сходно томе, ратнички карактер. О тој слободи која је уско повезана са карактером српског народа писао је пре шпанског писца и Ламартин (2006: 32): „слобода је исписана на њиховим лицима и у њиховим погледима”. И та одлика постаје доминантна у *Историји Евројског рајна*, али и у причи „Српска ноћ” која настаје у сличним околностима.

141 «En los cabarets berneses se sienta uno al lado de un señor vestido descuidadamente, con sombrero de paja viejo, [...] y resulta luego que es un ministro federal ó un presidente de cantón venido á Berna para hablar mano á mano con los gobernantes centrales.» (Бласко Ибањес 1919: 46–47)

142 «Es inútil ensalzar el vigor, el entusiasmo y la tenacidad de este pueblo, que en dos años ha sostenido tres guerras, saliendo siempre victorioso, y que luego ha hecho frente á los dos imperios germánicos, repeliendo la invasión de las tropas austro-alemanas.» (Бласко Ибањес 1920(I): 573)

Аутор инсистира на мржњи Аустрије и тројне алијансе према српском народу, што тумачи империјалистичким претензијама Аустрије и жељи да стекне премоћ на Балкану (Секулић 2023в: 188). Позитиван став писца према Француској преликан је на однос према Србији. Бласко Ибањес је састављао *Историју* током боравка у Француској, што је утицало и на приступ материјалима и документима о ратним превирањима. Услед тога и признате франкофилије, текстови о Србији настају као контрапункт немачком и аустријском империјализму. Србија је сагледана као „национална и победничка, независна и парламентарна, толерантна и демократска”¹⁴³. У односу на негативну слику српског народа у путопису *Оријени*, његове представе у *Историји Евројског рата*, засноване на сличним карактерним атрибутима, стичу позитивне конотације: „храбра српска војска”¹⁴⁴; „мали и јуначки народ”¹⁴⁵, итд.

Већ истакнуте политичке, историјске и идеолошке околности Првог светског рата имале су одлучујући утицај, сматрамо, и на изградњу позитивне слике српског народа у причи „Српска ноћ”¹⁴⁶ коју је Висенте Бласко Ибањес објавио 1921. године у збирци прича *Зајам њокојнице* (*El préstamo de la difunta*). Фикционална обрада српске теме у причи „Српска ноћ” коју је аутор написао пет година раније, односно 1916, где се појам јунаштва преплиће са достојанством и слободом као највишом вредношћу сведочи о искреној промени пишевог става и веровању у јуначки карактер српског народа.

143 «nacional y victoriosa, independiente y parlamentaria, tolerante y democrática» (Бласко Ибањес 1920 (III): 313).

144 «valeroso ejército serbio» (Бласко Ибањес 1920 (VI): 29).

145 «pequeño y heroico pueblo» (Бласко Ибањес 1920 (I): 567).

146 Превод приче је објављен у часопису *Путопис*. В. Бласко Ибањес, Српска ноћ, превела Мирјана Секулић, *Путопис*, 1–2, Београд, 2014: 115–121.

Други превод исте приче објављен је 2019. године: Visente Blasko Ibanjes, Srpska noć, prevod Jasna Stojanović, u: Dragana Bajić (ured.), *Slagalica: Antologija španske priče XX veka*, Novi Sad: Agora, 2019, 86–90.

Радња приче „Српска ноћ” одвија се 1916. године у Паризу, једне ноћи током Првог светског рата. У структури се издвајају два плана: оквирна прича и прича унутар ње. „Српска ноћ” се отвара приповедањем у првом лицу множине чиме нас приповедач уводи у простор приче у коме се налази са другим фикционалним ликовима: једним француским писцем и два српска капетана. Ова група ликова једне ноћи, у време када се затварају позоришта и ресторани, одлази у бар хотела који остаје отворен до касно. У уоквиреној причи приповедач, који је уједно и један од протагониста, дефинише своје прве утиске о хотелу: амбијент хотела сачињен је од романтичне музике, елегантних и нашминканих жена, смеха, плеса, песме. Све то ствара слику уточишта у рату, илузије мира која подсећа на предратно време. Ипак, један елемент разоткрива варљивост те предратне слике: мушкарци не носе фрак већ прашњаве униформе чији је мрачни изглед у контрасту са светлошћу и елганцијом хотелског салона (Секулић 2023в: 189). Њихове речи, које приповедач директно уноси у текст, још један су показатељ контраста између тренутне друштвено-историјске ситуације рата и хотелског амбијента: „Уживајмо лудо, браћо, јер сутра нам ваља изгинути.”¹⁴⁷ (Бласко Ибањес 2014: 116) Уживање је у овом фрагменту суочено са идејом блиске смрти и њиме аутор предочава апсурд изолованог мирног тренутка током рата. Смрт је представљена као извесност у рату, а свест о лиминалном, о коначности која ће ускоро испољити своје лице, подстиче интензивно уживање у тренутку, иако се указује на његов привид. Истовремено, Бласко Ибањес гради слику српских војника преко војничког заноса, пожртвовања, херојства, спремности на смрт, недостатак страха и очајања, те прихватања судбине.

Сходно позицији приповедача и уједно протагонисте, он на основама непосредног погледа и сведочанства просуђује о

147 «Gocemos locamente, hermanos, que mañana hemos de morir.» (Бласко Ибањес 1921: 88)

ликовима и догађајима. Из те унутрашње перспективе прво вредновање односи се на спољашњи изглед српских ликова у наизглед неутралном тону: „млади су”. Томе следи сагледавање њиховог карактера: „делују задовољно што су их авантуре њихове домовине довеле до Париза, града снова, који је толико пута окупирао њихову мисао током крајње једноличног живота гарнизона из унутрашњости”¹⁴⁸ (Бласко Ибањес 2014: 116). У цитираном одељку препознаје се понављање идеје коју је аутор раније формулисао у *Оријенту* – српска тежња да се приближи Западу, нарочито Француској и Паризу (Секулић 2023в: 189), што је преко моде, уличних светиљки, па и књиге краљице Драге перципирао као неуспешни покушај имитације цивилизације. Сви Срби, сходно генерализацији, без изузетка имају исте тежње да превазиђу провинцијалне оквире те „досадне земље”, како је о Србији писао 1907. године. Све је усмерено ка Западу као узору и извору привлачности за не-Запад. И тај став не мења се с временом у Бласка Ибањеса.

У причи „Српска ноћ” приповедач гради слику Србије и као земље пастира и ратника, отварајући ново лексичко поље у вези са идентитетом српског народа, исто које је употребио да идентификује овај народ у *Историји Европског рата* у више наврата (Секулић 2023в: 190). У поменутој *Историји* аутор настоји и да докучи корене таквих представа те пише: „Ова конфедерација пастирских племена морала је да постане ратничка услед потребе да остане у дефанзиви током немирног доба у средњем веку.”¹⁴⁹ Дакле, порекло народа или изворни карактер Срба је пастирски, док је ратничка природа наметнута и изграђена у неопходним

148 «parecen satisfechos de que las aventuras de su patria los hayan arrastrado hasta París, ciudad de ensueño que tantas veces ocupó su pensamiento en la bárbara monotonía de una guarnición del interior» (Бласко Ибањес 1921: 89)

149 «Esta confederación de tribus pastoriles tuvo que hacerse guerrera por la necesidad de mantenerse á la defensiva durante los revueltos tiempos medioevales.» (Бласко Ибањес 1920 (I): 564–565)

борбама за одбрану. Таква борба је и Први светски рат – одбрана од германског империјализма, изнова наметнута српском народу споља, у овом тумачењу писца.

Овај стереотипни дискурс о српском карактеру садржи атрибуте који постају константа за идентификацију Срба у делу овог писца. Исте представе, показује нам тумачење Ибањесових текстова писаних у различито време, стичу нове конотације у другом друштвено-историјском контексту: Срби као ратнички народ заслужују све похвале у околностима Првог светског рата за разлику од ранијих утисака исказаних у путопису *Оријент* (Секулић 2023в: 190).

Уводна одлика српског народа у причи „Српска ноћ” служи као појашњење даљег тока радње која се заснива на капетановој приповести у којој реконструише „злопаћење током повлачења (војске) пре неколико месеци”¹⁵⁰. Набрајање тешких момената постаје низање најужаснијих тренутака у рату, који својом краткоћом и концизношћу стварају интензивне реторичке и идеолошке ефекте у рецепцији текста. Прича се завршава описом повлачења војске заједно са старим краљем Петром, уз похвалу његовој истрајности и снази (Секулић 2023в: 190).

Приповедач настоји да заузме дистанцирану позицију која му допушта да представи присутне ликове, али приметна је и субјективност с којом посматра ситуацију. Приповедач готово игнорише присуство Француза у свом друштву и концентрише се на српске војнике. Они су му као примери удаљеног народа знатно занимљивији од блиских Француза – непознати су, па и егзотични, страни и несвакидашњи у Паризу. Њихова борба за слободу такође се увиђа као егзотична. Приповедач затим показује жељу за превазилажењем те дистанце називајући их „моји Срби”. Док је у путопису *Оријент* однос Бласка Ибањеса према српском народу обележен дистанцом, па и алијенацијом и потпуним дискурзивним одбацивањем, у причи из 1916. године став

150 «las miserias de su retirada hace unos meses» (Бласко Ибањес 1921: 89).

се мења а приближавање резултира исказивањем блискости. Наведене речи приповедача могу се ишчитавати као имплицираност и саучесништво са српским војницима.

Овај приповедач најпре посвећује пажњу физичком изгледу српских капетана, придајући им атрибуте попут: млади, стасити, снажни, жилаве момчине. Друга одлика која се истиче у њиховом опису јесте изглед њиховог носа: „веома орловски”. Овај облик служи као основа за поређење, па наводи да је „попут кљуна борбеног петла”¹⁵¹ (Бласко Ибањес 2014: 116), што је поновљена слика из путописа *Оријентиа* где за младе српске официре у хотелу Балкан бележи да су „младићи с профилима птица грабљивица”¹⁵² (Бласко Ибањес 2018: 73). Трећа карактеристика приписана физиономији ових Срба настаје у опису: „полугрива јуначког власуљара” (Бласко Ибањес 2014: 117)¹⁵³. Трећа особина пак уноси нову перспективу у њихов ратнички изглед, а то је јуначки карактер. Приповедач тумачи физички опис у односу на темперамент и доноси закључак о војницима: „Они су идеални човек, ’уметник’, онако како су га видели сентименталне госпођице од пре четрдесет година, али са униформом боје слачице и мирним и смелим држањем оних који живе у сталном додиру са смрћу.”¹⁵⁴ (Бласко Ибањес 2014: 117) Српски карактер, у тумачењу писца, сједињује сентименталне елементе с храброшћу у рату (Секулић 2023в: 191), чиме се гради слика „идеалног” човека. Ово нас упућује на размишљање о ауторовом ставу о учешћу у рату, односно враћа нас на критику Шпаније због неутралности. Идеалан човек реагује пред ратним збивањима, а при томе се велича војник – уметник.

151 «un verdadero pico de ave de combate» (Бласко Ибањес 1921: 90).

152 «perfil de ave de presa» (Бласко Ибањес 1919: 114).

153 «media melena de peluquero heroico» (Бласко Ибањес 1921: 90).

154 «Son el hombre ideal, el ’artista’, tal como lo veían las señoritas sentimentales de hace cuarenta años, pero con uniforme color de mostaza y el aire tranquilo y audaz de los que viven en continuo roce con la muerte.» (Бласко Ибањес 1921: 90)

Та иста смелост српских ратника преноси се са историјског на митски план путем реминисценција на српску епiku. Приповедач изједначава скорашње историјске догађаје са некадашњим подвизима српског Сиде – Марка Краљевића. Српски непријатељ у Првом светском рату пореди се с митским фигурама против којих се борио епски јунак. На тај начин појашњава се да су српски капетани „проживели пре неколико недеља сурови и неумитни опстанак човечанства у свом најокрутнијем детињству”¹⁵⁵ (Бласко Ибањес 2014: 117).

Приповедач и протагониста уоквирене приче убрзо се претвара у сведока који посматра друге ликове, слуша их и записује причу коју сада почиње да приповеда један од присутних ликова. Будући у позицији сведока капетанове приче о повлачењу српске војске, ствара се ефекат референцијалности приповеданих збивања. Приповедачево знање ограничава се на приповест младог српског војника, али ипак се перципира и субјективна тачка гледишта онога који преноси причу другог. Приповедач не поседује више знања од оног које му капетан проследи, но његова функција допушта му да организује и управља представљањем саслушане приче одабиром речи и тона дискурса (Секулић 2023в: 191). Тако он реконструира низ упечатљивих слика народних маса – сељака, жена и рањених – који се полако повлаче пред пуцњевима и остављају мртве за собом. Непријатељ је надмоћан, према коментару приповедача: „Толико их је против њих!”¹⁵⁶ (Бласко Ибањес 2014: 118) Сам приповедач се позиционира у односу на приповест уносећи директан коментар у коме изражава сажаљење и саучешће са народом који се суочава са знатно јачим непријатељем. Истовремено, Бласко Ибањес потврђује своја уверења о модерном рату из *Историје Европског рата* – упркос модерним техникама, Први светски рат и даље је рат маса, а ратници се и даље боре гледајући у очи свог непријатеља.

155 «[...] han vivido hace unas semanas la existencia bárbara e implacable de la humanidad en su más cruel infancia» (Бласко Ибањес 1921: 90).

156 «¡Son tantos contra ellos!» (Бласко Ибањес 1921: 92)

На страницама приче „Српска ноћ” аутор оживљава историјски страх српског народа од пада у руке бугарском или турском непријатељу, обнављајући тему историјских неслагања и ратова на Балкану. У том контексту, Бласко Ибањес (2014: 119) кроз фикцију проговара о важећим стереотипним атрибуцијама – „Балканска освета је нешто страшније од смрти.”¹⁵⁷ У Првом светском рату, како је писао, основни непријатељ који је усмерио свој империјализам према Србији била је Аустрија. О томе да се Беч намерио на Србију од почетка владавине краља Петра, писац је више пута помињао у *Историји Европског рата*. У односу на тог моћног непријатеља Бласко Ибањес износи став да је српски народ мали, али храбар, што илуструје и причом „Српска ноћ”. У овој причи димензије супротстављених страна стичу библијске размере. Након коментара о балканској освети, приповедач се концентрише на тескобу и узнемиреност капетана док се присећа сцена рањених и немогућности давања одговора на питање шта урадити са њима током повлачења. Српски капетан, од кога они траже милост и достојну смрт у таквој ситуацији, постаје библијски Аврам који испуњава своју дужност. Српски народ, према Ибањесу, више страхује да изгуби своју слободу него живот, односно национални понос и историјски страх од старих непријатеља какви су Турци и Бугари чинили су да српски рањеници радије изаберу смрт од руке једног од својих него од таквих непријатеља. Према тумачењу Кринке Видаковић Петров (2009: 55), Ибањесова прича на овај начин придобија симболизам библијске приповести о жртвовању Исака. Инсистирањем на звуку, односно ономотопеји ударца сабљом коју понавља млади капетан док се присећа немилих догађаја, а што преноси приповедач, Бласко Ибањес такође јасно исказује став о страдању Срба, као и симпатије с којима је писао о њима током Првог светског рата (Секулић 2023в: 192). Реторички

157 «La venganza balcánica es algo más temible que la muerte.» (Бласко Ибањес 1921: 93)

ефекат уводи читаоца унутар приче и звуком га приморава да доживи приповедано, односно подстиче његово саучешће. Кулминација приче истовремено је и представљање врхунца ратне трагедије (Видаковић Петров 2009: 54).

ПОРТРЕТИ СРПСКИХ ВЛАДАРА

Висенте Бласко Ибањес је у *Историју Европског раиша* унео низ портрета славних српских личности – савремених и историјских политичких и војних вођа: Цара Душана, Карађорђа, Милоша Обреновића, Радомира Путника, краља Александра и краљице Драге, краља Петра и др.

Нарочито занимљивим чини се портрет краља Александра и краљице Драге, о којима је овај књижевник писао и у путопису *Оријент*. Како је навео у том делу, једини мотив за задржавање у Београду 1907. године била је жеља да посети Конак где се одвило гнусно убиство. Међутим, том приликом Бласко Ибањес не показује интересовање за личност краља Александра, док краљицу Драгу у кратким цртама карактерише као месалину и пустоловку. Путник се тада концентрише на општи амбијент у Србији испуњен подозрењем, опрезом и могућношћу поновног насиља што је сматрао последицама наведеног историјског догађаја.

У *Историји Европског раиша* портрет краљевског пара и даље је сажет, но знатно садржајнији. Лик краља Александра писац сада сагледава у односу на његовог оца Милана Обреновића представљеног кроз „политичке грешке”, „сервилни однос према Аустрији”, „скандалозни живот” који су довели до тога да краљ, услед страха од револуције, како пише, абдицира у корист свог сина (Бласко Ибањес 1920(1): 567). О краљу Александру онда у том контексту тврди: „неискусан младић, без воље и скромних менталних способности, слушао је у свему свога оца, који је наставио да влада из ноћних

ресторана из Париза и других мање поштованих места¹⁵⁸. Као једину непослушност оцу наводи склапање брака са дамом краљице Наталије, коју описује следећим речима: „једна удовица из буржоаске класе по имену Драга Машин, амбициозна жена, знатно старија од младог краља, и која је успела да му поремети разум испунивши своје снове да понесе круну¹⁵⁹. Након овог текста јаснија је и претходна слика Драге Машин из *Оријентиа* – месалина жељна власти, грамзива и бестидна. Аутор задржава исти став према краљици и њена представа у текстовима не поприма измене током времена.

Овај фрагмент о краљевској породици може послужити као увод у догађаје из 1903. године, односно оваквим кратким белешкама писац улази у појашњење ситуације која је претходила убиству краљевског пара, што је недостајало у путописној књизи *Оријент* и чиме би се употпунила тадашња представа о догађајима из српске историје. Тако писац тврди да „земља је била уморна од грабљивости и цинизма овог (Милана), тупости његовог сина, а није могла ни да трпи бесрамну амбицију нове краљице¹⁶⁰. Одсуство овакве представе друштвено-политичке и династијске ситуације у *Оријенту* утицало је на рецепцију Србије као варварске земље у којој самовоља или немотивисана одлука официра може бити пресудна по судбину краљевске породице и земље. Стога, сматрамо да овим сажетим тумачењем Бласко Ибањес даје одређени смисао догађају из 1903. године о коме је писао и у ранијем путопису.

158 «mozo inexperto, sin voluntad y de escasas facultades mentales, obedecía en todo á su padre, que seguía gobernando desde los restaurants nocturnos de París y otros sitios aun menos respetables» (Бласко Ибањес 1920(I): 567).

159 «una viuda de clase burguesa llamada Draga Machín, mujer ambiciosa, muy superior en años al joven rey, y que consiguió trastornarle el seso, cumpliendo sus ensueños de ceñir una corona» (Бласко Ибањес 1920(I): 568).

160 «El país estaba cansado de la rapacidad y el cinismo de éste, de la estolidez de su hijo, y no podía tolerar la descarada ambición de la nueva reina.» (Бласко Ибањес 1920(I): 568)

Ипак, након изношења кључних момената које је одабрао за представу ситуације која је претходила преврату, аутор *Историје* закључује: „Сукоб је разрешен на оријентални начин, у складу са српском насилном традицијом.”¹⁶¹ И у путопису *Оријент* писац наводи да се испод спољашњости српског народа крије нешто оријентално и насилно, чиме упућује да насилни карактер, приписан овом народу, тумачи оријенталним пореклом. Ово је уједно и једина оријентална карактеристика коју Бласко Ибањес отворено додељује Србима и став о томе, као што видимо, не мења се током времена.

Бласко Ибањес у сва три своја дела са српским темама пише о личности краља Петра Првог Карађорђевића. У првом делу, у путопису *Оријент*, у краткој забелешци наводи да је неочекивано дошао на престо вољом војске, те да упркос њеној подршци осећа несигурност, јер, према тумачењу шпанског путника, војска се може поново састати и донети кобну одлуку попут оне из 1903. године. У *Историји Европског рата* аутор даје тумачења која у *Оријенту* недостају, те пружа опсежнију биографију српског краља како би расветлило савремени тренутак у Првом светском рату.

Тако појашњава да су присталице династије Карађорђевић искористиле незадовољство народа, па су након убиства краља Александра одабрале супарничку династију и довеле на власт Петра Првог Карађорђевића из емиграције. Такође образлаже да је овај чин утицао на промену смера спољне политике Србије – уместо ка Аустрији, нови краљ окреће се Русији. Истовремено, Бласко Ибањес скреће пажњу на став бечке дипломатије која од доласка краља Петра на престо тражи пропаст „овог малог али храброг народа”¹⁶². Ту се препознаје и пишчево тумачење момената који су одлучујуће утицали на избијање Првог светског рата. Такође, истиче

161 «El conflicto se resolvió de un modo oriental, con arreglo á las violentas tradiciones de Servia.» (Бласко Ибањес 1920(1): 568)

162 «[...] de este pueblo pequeño y valeroso» (Бласко Ибањес 1920(1): 568).

се као репрезентативна одлика српског народа његова храброст упркос малобројности, што ће аутор наводити с великом учесталашћу у *Историји Европског рата*.

Бласко Ибањес гради профил краља Петра у који укључује податке о његовим студијама у војној школи у Паризу, као и војним успесима које је постигао као официр француске војске. На тим основама наводи и да овакав јуначки официр током емиграције „мора да је трпео болно искушење да остане потпуно неактиван кад се његов народ нашао увучен у тешке ратове”¹⁶³. Такође бележи да је такав јуначки живот оставио последица на остарелог краља. Стога, у контексту Првог светског рата наводи да се стари краљ само у одсудним моментима рата, савладавајући физички бол, појављивао на бојном пољу да подстакне војнике својим присуством (Бласко Ибањес 1920(I): 570). У трећем тому *Историје* аутор се поново осврће на личност краља Петра и понавља слику остарелог и онемоћалог краља који повремено посети своју војску како би је охрабрио да истраје у борби. Према Бласку Ибањесу (1920(III): 328), овај чин наводио је војнике да осете како је дошао тренутак за победу или смрт. У истим терминима писаће и у шестом тому *Историје*, када најпре цитира Р. Марјановића као сведока описаних догађаја, а затим коментарише како његове речи јасно показују да српски војник у свом краљу није видео само шефа војске већ много више – краљ Петар представљао је нацију и симболизовао је домовину тамо где је непријатељ у борби сејао смрт. Налазећи се у првим борбеним редовима, одржавао је вољу за борбом, а будући да се није истицао као појединац и није тражио привилегије, већ је делио невоље са својом војском, тврди Бласко Ибањес (1920(VI): 23–24), војници су се осећали равноправно са њим и волели су га. Треба имати у виду да је валенсијски писац био противник монархије, те да

163 «[...] tuvo que pasar por el doloroso trance de permanecer en absoluta inactividad cuando su pueblo se vio comprometido en guerras difíciles» (Бласко Ибањес 1920(I): 569).

похвале упућене краљу Петру јесу посебно значајан момент у његовим текстовима о Србији.

У причи „Српска ноћ” донекле се понавља ова слика краља, који се уводи у причу кроз сећање два српска капетана на повлачење војске, глад, хладноћу, борбе, сеобе народа, рањенике. У том оквиру појављује се, како се наводи, и осамдесетогодишњи краљ Петар „без икаквог ослонца до једне квржаве гране, укочен због реуматизма, а који наставља своје страдање преко белих кланаца, погнут, ћутљив, пркосећи судбини попут неког шекспировског монарха”¹⁶⁴ (Бласко Ибањес 2014: 116). За разлику од наглашеног повученог живота остарелог краља који се само повремено појављује пред својом војском у рату, у овој причи краљева солидарност, истрајност и саучесништво са војском кулминира дељењем недаћа током тзв. Албанске голготе. Као истакнуте особине краља Петра наводе се истрајност и пожртвованост којима постаје узор својој војсци. Будући да народ следи његов пример, краљеве одлике постају затим репрезентативне за читав српски народ.

Узимајући у обзир истицање краљевског предвођења војском у одсудним биткама и током голготе, српски народ карактерише се као храбар, јуначки, истрајан упркос слабостима, недостацима, малобројности, итд. Тако, на пример, на почетку шестог тома *Историје* Бласко Ибањес пише о поновном освајању Србије након голготе преко Албаније. Цитира лист *Illustration* из Париза: „Храбра српска војска, обновљена у готово чудесним условима и одлучна као никада до сада, поново је крочила на национално тло.”¹⁶⁵ У истом тому преноси и вести о томе да српске трупе показују

164 «[...] octogenario rey Pedro, sin más apoyo que una rama nudosa, agrotado por el reumatismo, y continuando su calvario a través de los blancos desfiladeros, encorvado, silencioso, desafiando al destino, como un monarca shakespiriano» (Бласко Ибањес 1921: 89–90).

165 «El valeroso ejército serbio reconstituido en condiciones casi milagrosas y decidido como nunca, ha vuelto a pisar el suelo nacional.» (Бласко Ибањес 1920(VI): 29)

величанствени ентузијазам: „Нестрпљиви да поново освоје своју отаџбину, тако недостојно нападнути, а потом тако жестоко мучени од својих непријатеља, нису мировали на ловорикама.”¹⁶⁶

Можемо закључити да, док у првом Ибањесовом делу личност краља Петра не буди превелико интересовање шпанског путника, те изостаје став према њему, у другом и трећем делу јавља се поштовање, па и дивљење према остарелом владару који налази снаге да бодри своју војску, а онда и дели са њом све недаће.

Бласко Ибањес није претендовао да буде пуки извештач о рату, али у причи „Српска ноћ”, с књижевном представом голготе долази до кулминације поетске рекреације фигуре краља Петра, који је важан за судбину српског народа и представу његовог карактера. Ова прича може се сматрати и кулминацијом Ибањесових ставова према Србији, будући да националној карактеризацији посебно погодује контекст фикционалне прозе, чак је повлашћен жанр за њено ширење, јер читаоци се не осврћу на њену истинитост и показују поверење у написано, па су зато овако образоване представе трајније и утицајније од оних насталих у политичким и сличним текстовима (Лерсен 2009а: 178; Лерсен 2009с: 113; Синдрам 2009: 79).

ПОЕЗИЈА И ИСТОРИЈА

У првом тому *Историје Европског рата* Бласко Ибањес изриче једну од највећих похвала српском народу: „Србија поседује епску књижевност као мало народа у Европи.”¹⁶⁷ Затим појашњава ову мисао додајући да након *Илијаде*

166 «Impacientes por reconquistar a la patria, tan indignamente atacada y tan ferozmente torturada después por sus enemigos, no se durmieron sobre los laureles.» (Бласко Ибањес 1920(VI): 30)

167 «Servia tiene una literatura épica como pocos pueblos de Europa.» (Бласко Ибањес 1920(I): 570)

најславнији споменици јуначке народне поезије јесу шпанске романсе о средњовековном националном Сиду и „српске песме о подвизима њихових средњовековних јунака”¹⁶⁸. Марка Краљевића, непознатог својим читаоцима, представља преко шпанског јунака, те га назива „српским Сидом”. У опису српског јунака наводи да је био историјска личност из 14. века која је по својој храбрости и подвизима прешла у легенду. А затим појашњава да се борио не само против људи већ и против „шумских вила, злих и страшних вила које су га пресретале јашући јелене и са змијом попут копља у рукама”¹⁶⁹.

Сличан опис српског Сиди уноси у причу „Српска ноћ” наводећи да се „борио против вила, вампира из шума, наоружаних змијом као копљем”¹⁷⁰ (Бласко Ибањес 2014: 117).

Поменути мотиви – вила, јелен и змија – упућују да се ради о народној песми „Марко Краљевић и вила бродарица” која приповеда о ожеднелом јунаку у сасушеној гори коме бродарица жели да наплати одсецањем ногу (Ајдачић 2001: 211). У наведеној песми Марко Краљевић, жедан, одлази до језера које чува вила бродарица. Док она спава, Марко се кришом напије воде, а затим оде. Вила, препознавши да је неко пио воде не плативши бродарину, креће у потрагу:

Те увати трогоца јелена,
Па га једном гујом зауздала,
А другом га гујом престегнула,
А трећом га гујом ошибује.

Цитирани стихови одговарају Ибањесовом опису виле против које се борио српски јунак, а, иако овај писац не наводи

168 «[...] los cantos servios sobre las hazañas de sus paladines medioevales» (Бласко Ибањес 1920(I): 570).

169 «[...] pelear con las Wilas de los bosques, hadas malélicas y temibles que sallan á su encuentro montadas en ciervos y llevando una serpiente en la mano á guisa de lanza» (Бласко Ибањес 1920(I): 571).

170 «[...] peleaba con las Wilas, vampiros de los bosques, armados de una serpiente a guisa de lanza» (Бласко Ибањес 1921: 90).

исход, у окршају демонског бића и човека оправдава се јунакова окрутност, те Марко Краљевић побеђује вилу.

У разумевању односа историје и епике треба поћи од тога да је Сид, кога Бласко Ибањес помиње, подједнако важан и у средњовековној шпанској, односно историји Кастиље, и у шпанској епској поезији. Одступања од историјске личности у епском спеву насталом убрзо након његове смрти веома су мале. Уопште у шпанским јуначким спевовима висок је степен историјске веродостојности (Павловић-Самуровић 1985: 80, 83), што се углавном објашњава чињеницом да су спевови представљали догађаје из блиске прошлости. Сама *Песма о Сиду* завршава се стиховима у којима се наглашава да су то биле „новости” или „вести” о Сидовим подвизима. Менендес Пидал даје можда највеће увиде у шпанску епику. Он нарочито истиче особеност епике у раном средњем веку да кроз песме преноси вести о важним историјским догађајима, односно да врши улогу историје у недостатку историографије (према Павловић-Самуровић 1985: 67). Епика је настала с циљем да сачува од заборава оне догађаје које је један народ сматрао важним. Стога, овај епски спев може се читати и као својеврсна хроника о ратним збивањима током Реконкисте или поновног освајања Иберијског полуострва од Мавара. Истовремено, представља и уметничко дело. За разлику од историчности и веродостојности приповести о историјским јунацима у шпанској епици, Бласко Ибањес исправно бележи да се у српској поезији мешају мит и историја, те да обилују фантастичним бићима попут вила и вампира. Ипак, препознавши значај српског јунака у историји овог народа, пореди га са највећим шпанским националним јунаком из епике. Епска поезија осликава дух народа, његову колективну свест и то Бласко Ибањес има у виду пишући ове редове. Ова одлика епске поезије препознаје се у ставовима које о њој Бласко Ибањес износи у *Историји Европског рата* и у причи „Српска ноћ”.

Општи принцип писања *Историје Евројског раиша* јесте сакупљање и одабир репортажа о свакодневном развоју догађаја на ратним фронтима. Извори су највећим делом из француске дневне штампе чиме се одређује и тон Ибањесове *Историје*. Међутим, осим савремених текстова који извештавају о рату, аутор се ради дубљег тумачења ратних збивања осврће и на путописе и раније историјске текстове о земљама у сукобу. Приликом представљања далеког и непознатог народа попут српског својим читаоцима, аутор прибегава познатим и утицајним именима у својој култури, попут Алфонса де Ламартина, веома цењеног крајем 19. и почетком 20. века у Шпанији. На овај начин Ибањесов дискурс обележен интертекстуалним референцама постаје „препознатљив и уверљив” (Секулић 2019: 136). Алфонс де Ламартин, чије ће текстове шпански писац и путник следити и више пута их цитирати, у делу *Пуш на Исток* пише да „историја овог народа записана је само у народним стиховима као и све прве историје херојских народа” (Ламартин 2006: 30). Бласко Ибањес у *Историји Евројског раиша* дословно преписује Ламартинове (2006: 30) речи као што се може видети упоређивањем следећег Ламартиновог одломка и Ибањесовог текста (у фусноти):

Историја овога народа записана је само у народним стиховима, као и све прве историје херојских народа. Те песме националног заноса, настале на бојном пољу, понављане у борбеним редовима војника, а после битке донесене у села, сачувало је предање. Бележе их свештеник или школски учитељ; прате их напеви једноставни, али устрептали као срце бораца или као глас оца породице који из даљине поздравља дим са крова своје деце; оне постају народна историја нације; кнез Милош је наредио да се штампају две збирке које су разнесене по селима. Словенско дете учи да чита на тим дирљивим причама о подвизима његових отаца, а у његова прва сећања утиснуто је име ослободиоца Србије. Народ који се тим млеком храни више никада не може постати роб.¹⁷¹

171 «La historia del pueblo servio – dice el gran poeta francés – está escrita en versos populares, como todas las historias primeras de los pueblos

Заклањајући се иза свог великог узора, Бласко Ибањес понављањем његових речи исказује свој став о српском народу као јуначком, док Ламартинов цитат служи као потпора за легитимитет реченог.

У причи „Српска ноћ”, након приповедачевог утиска о спољашњем изгледу и карактеру младих српских капетана, заклањајући се опет иза Ламартинових ставова, приповедач истиче одлику присутних војника као оних који „умеју да приповедају”, односно, бележи: Србија је „земља у којој су готово сви песници”¹⁷² (Бласко Ибањес 2014: 116). Ту уопштавајућу мисао о карактеру српског народа приповедач налази у Ламартиновом делу, чије утиске о Србији без преиспитивања преноси у причи. У овој слици подвлачи се поштовање поезије у Србији, као и идеја да поезија овом народу служи за очување сећања на историјске догађаје. Висенте Бласко Ибањес гусларе пореди са националним историчарима, као што то чини у трећем тому *Историје Европског раиша* говорећи о Марку Краљевићу и јуначкој поезији чији је протагониста. Ова представа о поезији настаје као интертекстуална конструкција на основама Ламартинових списа, а приповедач у причи „Српска ноћ” препознаје је у вештинама приповедања младих српских војника. Српски војници, приповедачи, упоређени са тим изворним песницима који чувају сећања кроз поезију, величају се још једном у Ибањесовој причи.

heroicos. Estos cantos del entusiasmo nacional, surgidos de los campos de batalla, repetidos de fila en fila por los combatientes y llevados luego á las aldeas al finalizar la campaña, se conservan, por tradición. El cura ó el maestro de escuela los consignan por escrito. Una música simple, pero vibrante, como el corazón de los soldados ó como la voz del padre de familia que saluda de lejos el humo de la techumbre que cobija á sus hijos, acompaña siempre á estos versos. Son la historia popular de la nación. El niño eslavo aprende á leer en los relatos de las hazañas de sus padres, y el nombre de los libertadores de Servia se imprime de este modo en sus primeros recuerdos. Un pueblo que se nutre con esta lactancia poética no puede nunca ser esclavo.» (Бласко Ибањес 1920 (I): 571)

172 «[...] país donde casi todos son poetas» (Бласко Ибањес 1921: 89).

Разумевању приче и представљеног карактера српског народа у њој посебно могу допринети раније наведене Ламартинове речи (2006: 30): „Словенско дете учи да чита на тим дирљивим причама о подвизима његових отаца, а у његова прва сећања утиснуто је име ослободиоца Србије. Народ који се тим млеком храни више никада не може постати роб.” Овај Ламартинов цитат као да представља позадину или основу приче „Српска ноћ”. Након навођења да су у Србији скоро сви људи песници, те да су песме употребљаване ради похрањивања идеја у памћење код већински неписменог народа, што се подударало са Ламартиновим списима о Србији, Бласко Ибањес уводи младог српског капетана као приповедача унутрашње приче. А поента те тешке приче управо су речи француског писца да народ задојен јуначком епском поезијом не може постати роб. Референце на текстове француског аутора откривају нам и начин на који Бласко Ибањес ствара смисао и колики дуг носи према француској књижевности, култури и идеологији.

СРБИЈА ИЗМЕЂУ ИСТОКА И ЗАПАДА

Аутор *Историје Евројског рата* 1914. године изнова поставља питање позиционирања Србије у односу на Исток и Запад. Овог пута приликом тумачења узима у обзир догађаје у контексту савременог, али и недавних Балканских ратова. Тако писац полази од важности развоја односа са Западом на плану економије и трговине, али и значаја Запада као носиоца идеја демократије за Србију. Бласко Ибањес на више места истиче стратешку важност изласка Србије на обалу Јадранског мора због могућности развоја трговине и остваривања непосредног контакта са западним земљама. Након поновног освајања територија које су током пет векова биле под турском влашћу, Србија, по његовим речима, поново излази на море, а преко Јадрана

може изнова да успостави пријатељске односе са латинским народима, за које наводи да су „заговорници демократских концепција Запада у читавом југословенском свету”¹⁷³. Јасан је став шпанског аутора да Србија треба да се окрене западним или латинским идеалима демократије, али и Западу као узору и потпори за развој.

Истовремено, аутор *Историје* указује и на тежину коју носи географски положај Србије. Пишући о сталним напорима Аустријског царства да покаже своју надмоћ над српским народом, што је укључивало разне строге или варварске мере, Бласко Ибањес изјављује да Србија „живи изолована у центру Европе, без луке и на милост и немилост суседа”¹⁷⁴. Недостатак луке, односно изласка на море, понавља се као један од негативних чинилаца за развој Србије условљен географским и политичким положајем. Лука и излазак на море постављени су као могућност за економски развој путем повезивања с другим медитеранским земљама, али, чини се, и као капија ка слободи и пут за бекство од аустријских суседа угњетача.

Оваква представа Србије потпуно се коси са оним што је аутор писао 1907. године путујући на Оријент. Тадашње писање о овој земљи своди се на пар бележака у којима се у промишљању о историји, позицији и судбини земље не узимају у обзир сви услови и околности. Историја Србије се тада сводила на скорашње или можда само један скорашњи догађај из 1903. године – атентат на краља и краљицу – док се читава савремена ситуација тумачила кроз визуру истог. Негативне конотације српског тада су имале везе и са филијом коју шпански писац осећа према Турској. Окренутост Западу у путопису *Оријенти* препозната је у неколико детаља у спољашњем изгледу Београда и њених становника

173 «[...] los propagandistas de las concepciones democráticas de Occidente en todo el mundo yugo-eslavo» (Бласко Ибањес 1920 (III): 318).

174 «[...] vive aislada en el centro de Europa, sin puertos y á merced de los vecinos» (Бласко Ибањес 1920 (I): 568).

и окарактерисана је као имитација, односно неаутентично прихватање западног. Ти покушаји имитације имали су негативни призвук у тадашњем ауторовом дискурсу.

Претпостављамо да се с Првим светским ратом Бласко Ибањес вратио на балканско питање и у *Историји* дубље размотрио сложену ситуацију на овом простору. Тако, на пример, док у *Оријенту* српско остваривање независности од Турака није имало позитивну оцену аутора, штавише, он је тада приписивао кривицу српском народу због уништења велике турске империје, у *Историји* о тој независности пише неутралнијим тоном, прихватајући је и тумачећи њене околности и последице. Тако на пример, говорећи о независности од Турске, Бласко Ибањес (1920 (I): 566) такође бележи да упркос жаркој жељи српског народа да постане велики народ у првим годинама независности, наишао је на фаталну препреку – недостатак изласка на море. Тај недостатак представља слабост за српски народ и његово превазилажење, закључује писац у *Историји*, подстакло је савремени рат.

Излазак на море, као што смо раније видели, представља пут ка Западу, који се поставља као једини логичан, неизбежан смер за нову слободну нацију у Ибањесовом сагледавању српске историјске ситуације. Запад у делу Бласка Ибањеса трајно носи позитивне конотације и према њему се самерава све ван западних оквира. Победа против Турака у Балканским ратовима представљала је, према аутору, „тријумф западних идеја и демократског патриотизма”¹⁷⁵, а уједно је, тврди, означила почетак цивилизације на Балкану. Цивилизација је нужно скопчана са западним вредностима, сугерише нам Ибањес из угла евроцентризма.

У *Историји Европског рата* уочавају се трагови идеје да на Балкану престаје Запад и почиње Оријент (о чему је Бласко Ибањес писао у путописним текстовима *Оријенту*), као и

175 «[...] el triunfo de las ideas occidentales y del patriotismo democrático» (Бласко Ибањес 1920 (III): 318).

идеја потребе да се Балкан повеже изнова са Западом, иако под тим термином, чини се, Ибањес подразумева пре свега Француску, Шпанију и Италију као изворе демократије, док Аустрију и Немачку посматра као империјалне силе које прете слободи Србије. Исто тако, као и у путопису, Бласко Ибањес простор Балкана, нарочито Србије, предворја Оријента, третира као излазак из цивилизације. Међутим, за разлику од путописних текстова из 1907. године, у *Историји* аутор посвећује већу пажњу истраживању историјских узрока за такво схватање, а српском народу више не приписује негативне особине повезане са недостатком напретка. Такође, писац не одбацује тежњу Србије да асимилује западне вредности, моду и спољашње форме цивилизације као у ранијем путопису. Победом у Балканским ратовима, тврди у *Историји Европског рата*, српски народ се уписује у простор превласти западних идеја и стога постаје део цивилизованог света. Она негативно конотирана тежња Србије да се приближи Западу 1907. године као да се у Ибањесовом поимању обистинила након Балканских ратова, па некадашњи покушај имитације у новим историјским оквирима стиче аутентични тријумф демократије и западних идеја.

VII

ВИСЕНТЕ БЛАСКО ИБАЊЕС И ТЕМА ОРИЈЕНТА У ШПАНСКОЈ ТРАДИЦИЈИ

Оријент се као тема у шпанској култури јавља још у средњем веку, у записима које су Руј Гонсалес Клавихо (Ruy González Clavijo) и Перо Тафур (Pero Tafur) оставили о својим путовањима на Исток, а традиција оријентализма настављена је у наредним вековима у текстовима различитих жанрова (Секулић 2018: 203). Након путовања на Оријент између 1403. и 1406. године Гонсалес Клавихо, посланик краља Енрикеа Трећег од Кастиље, саставио је дело насловљено *Embajada a Tamorlán*, које припада дипломатској линији средњовековне путописне књижевности, а у коме описује путовање до Таморлана, наследника Џингис Кана. Перо Тафур путовао је на Исток између 1436. и 1439. године и у текстовима даје тумачења посећених простора, политичких и културних аспеката упознатих народа (Мартинес Гарсија 2010: 264–265). Овај путник такође бележи сусрет са Шпанцима у истанбулском делу града Пери, колонији која га је лепо дочекала (Молина 2016: 857). Путовање Пера Тафура, за разлику од Гонсалеса Клавиха, није имало дипломатске или политичке циљеве. Како тумачи Мартинес Гарсија (2010: 265), путовање је мотивисано његовом жељом за авантурама и оправдањем друштвеног положаја, међутим,

он се у текстовима ипак показао као војник са застарелим схватањем религије и части, а не као хуманиста и интелектуалац што му је била жеља.

Историја односа између Шпаније и Османског царства у начелу је испуњена сукобима, нарочито почев од 16. и 17. века, када су обе империје настојале да остваре хегемонију у Европи и контролу над Средоземним морем (Санћес Мољедо 2005: 727). Стога се од 16. века у шпанском друштву и култури укоренила негативна представа турског народа. Примере можемо наћи у делима Мигела де Сервантеса, Лопеа де Веге, па и у поезији Луиса де Гонгоре. Најучесталија књижевна представа турског везује се за боравак шпанских заробљеника у османским затворима.

Санћес Мољедо (2005: 727) такође бележи да са променом династије у 18. веку, односно са устоличењем династије Бурбона у Шпанији, земље на Иберијском полуострву губе некадашњу позицију у Европи док истовремено слаби и Османско царство. Просвећени менталитет, наводи даље исти аутор, донео је реформе на плану шпанске унутрашње и спољне политике, што ће утицати на приближавање некадашњих великих противника. Краљ Карлос III потписао је 1782–1783. године чувени споразум са султаном Абдул-Хамидом I, којим престају конфликтни односи две земље, док ће 1827. године бити потписан још један споразум са циљем поспешивања трговачких односа, односно којим се шпанским бродовима дозвољавају пролаз и трговачки послови на Црном мору. Као резултат успостављања формалних политичких и дипломатских односа две империје настаје и дело *Пуџ у Констџанџинопољ* (*Viaje a Constantinopla*, 1784) шпанског капетана Габријела де Аристисабала (Gabriel de Aristizábal). Из истог периода је и дело *Опис Констџанџинопоља* (*Descripción de Constantinopla*), које је након посете Константинопољу 1788. године саставио други капетан у дипломатској мисији, Федерико Гравина (Federico Gravina). Ово дело, по речима Санћеса Мољеда (2005: 729), представља

непроцењив извор за разумевање хиспанско-турских односа у 18. веку из перспективе просвећеног менталитета. Из истог периода је и дело Хосеа Морена (José Moreno) *Путовање у Константинопољ 1784. године* (*Viaje a Constantinopla en el año 1784*) у које су укључене многе илустрације, као и дело *Идеја о Османском царству* (*Idea el Imperio Otomano*, 1793) чији је аутор Хосеф Солано де Росас (Josef Solano Ortiz de Rozas) (Мартин Асуеро 2007).

Током 19. века шпанско-турски односи су се побољшали, но ова чињеница није одмах довела до бројчаног увећања шпанских путника у Турску. Мартин Асуеро (2005) бележи да у првој половини 19. века готово нема контакта између Шпаније и Турске. Шпанија је у том периоду била закупљена бурном владавином Фернанда VII и његовим наследницима, као и борбама за независност колонија у Америци (Мартин Асуеро 1996: 136). Путовање у Турску углавном је имало политичке и дипломатске циљеве, те су шпански текстови из овог периода пре свега извештаји са политичким и економским анализама, иако оријентално питање није имало директних импликација по шпанске националне интересе. Посебно су важна дела Емилија Кастелара који је оставио велики број студија о Турској, оријенталном питању, словенским земљама, итд. (в. Морфакидис Мотос 2017: 293–321). Почетком 19. века, 1807. године у Истанбул је путовао Доминго Бадија и Леблић (Domingo Badía y Leblích) који је захваљујући муслиманској вероисповести имао приступ многим џамијама за разлику од хришћанских путника. Иза себе је оставио дело *Путовања по Африци и Азији* (*Viajes por África y Asia*) (Мартин Асуеро 1995). Адолфо де Ментабери (Adolfo de Mentaberry) путовао је у Истанбул 1867. године дипломатским послом и у делу *Од Мадрида до Константинопоља* (*De Madrid a Constantinopla*) оставио је сведочанство о променама које је доживљавало турско друштво, односно препознавао је напредак турског менталитета који се огледао у прихватању

европских обичаја и моде код виших слојева друштва (Мартин Асуеро 1995). Ментабери је међу првима обавестио јавност о хиспанском пореклу јеврејских заједница у Турској, као и да су пријатељски расположене према Шпанцима упркос историјским догађајима који су довели до изгнанства са Иберијског полуострва (Мартин Асуеро 1998: 301). Осим тога, вреди поменути дело *Путовање на Оријенту на ратној фрегатини Арапилес (Viaje a Oriente de la fragata de guerra Arapiles, 1876)*, чији је аутор Хуан де Диос де ла Рада и Делгадо (Juan de Dios de la Rada y Delgado), познати интелектуалац тог времена, као и *Дневник једног путовања на Оријенту (Diario de un viaje a Oriente, 1887)* Висентеа Морена де ла Техере (Vicente Moreno de la Tejera) (Мартин Асуеро¹⁷⁶ 2005). Антонио де Сајас (Antonio de Zayas), песник и интелектуалац, након дипломатског боравка у Истанбулу крајем 19. века оставља иза себе дело *На обалама Босфора (A orillas de Bósforo, 1912)* у коме представља турску престоницу као космополитски простор у коме коегзистирају муслимани са хришћанима и Јеврејима (Мартин Асуеро 2007), што ће бити закључак и Бласка Ибањеса 1907. године. Пабло Мартин Асуеро (1996: 137) сматра да тек крајем 19. века и почетком 20. века шпански путници почињу више да путују на Оријент и то захваљујући напретку железнице и саобраћаја. Године 1888. конструисан је *Orient Express* који олакшава пут на Оријент.

Кринка Видаковић Петров посебно издваја Кастеларову студију *Источно питање (La cuestión de Oriente, 1876)* у којој пише о односу великих сила према Турској и међународној политици. Ауторка наводи да су Кастелара интересовали балкански народи, а нарочито Срби, те да је његово дело „најисцрпнији извештај о Србима на Балкану који се појавио из пера неког Шпанца у XIX веку” (Видаковић

176 Пабло Мартин Асуеро аутор је низа студија о историјском развоју односа Шпаније и Турске, као и о шпанским путницима у Турску и Оријент.

Петров 2009: 41). Кастелар у *Источном путовању* анализира однос балканских земаља и Турске и наводи мишљење да Османско царство треба да нестане са Балкана (према Мартин Асуеро 2005: 216). Поред Кастелара, Видаковић Петров напомиње важност радова Анхела Пулида Фернандеса (Ángel Pulido Fernández) који је на балканским просторима пре свега био усредсређен на откриће јеврејске заједнице.

Истовремено, у Шпанији се јавља интересовање за оријенталне теме услед развоја оријенталистичке романтичарске књижевности, пре свега француске. У Шпанију источњачка мода стиже првенствено с преводима дела Алфонса де Ламартина, као што је *Пути на Исток (Viaje a Oriente)*, и Шатобријановог *Путовања од Париза до Јерусалима (Itinerario de París a Jerusalén)* на шпански језик. Мартин Асуеро (2005) истиче да су романтичари, а нарочито Ламартин, такође заслужни за устаљивање речи „оријент” у Шпанији. Њиховим преводима, тврди овај аутор, надокнађује се празнина у шпанској путописној књижевности на Оријент. Ламартин је путовао у Турску два пута: 1833. године и 1850. године, а иза себе је оставио и *Историју Турске (Historie de la Turquie, 1855)*, која је убрзо преведена на шпански језик. Дела француских романтичара са оријенталним темама имала су и нарочит утицај на рецепцију – измишљене слике Оријента често су биле прихватане као истините, што је створило специфични оријентални имагинариј веома распрострањен по деветнаестовековној Европи.

Оријенталистичка мода развијена у 19. веку настављена је и почетком 20. века у Шпанији. Висенте Бласко Ибањес, романописац и врсни познавалац књижевности, истовремено и активни путник, 1907. године отпутовао је у Истанбул, и тако непосредно спознао Оријент о коме је читао и, како се чини из његових текстова, маштао (Секулић 2022а: 308). Како наслов *Оријенти* тако и оба поднаслова путописа „На путу за Оријент” и „На Оријенту” упућују на оријенталистичку традицију, веома модерну крајем 19. и почетком

20. века, међутим, пажљиво читање указује на потребу да се овај путопис преиспита у једном сложенијем идеолошком контексту (Секулић 2019б: 178).

Романтичарски утицај, првенствено Ламартинов, присутан је у путописима *Оријент* Висентеа Бласка Ибањеса, што у форми интертекстуалних референци што на идеолошком плану, чиме се потврђује идеја да у изградњи слика народа увек учествују и већ постојећа знања и ранији текстови (Секулић 2019б: 179). Текстови и слике које аутор познаје на основу претходних читања често мотивишу путника да посети неко место (Гиљен 1994), а могу бити и одлучујући за карактер дела које ће настати у таквом искуству. Као што смо већ писали (Секулић 2019б: 180), управо у овом кључу треба тумачити путопис *Оријент* Висентеа Бласка Ибањеса. Стога, основу за тумачење сусрета са турским народом као Другим у делу Бласка Ибањеса треба идентификовати у књижевном и културном багажу аутора, његовом читању оријенталистичких романтичара, историјском и политичком контексту односа Шпаније и Османског царства, уз позитивне личне ставове према турском (в. Секулић 2020). Сви ови елементи важни су, па и кључни, за разумевање путописа *Оријент*.

По речима Федерика Ларе Пејнада (2005: 873), Висенте Бласко Ибањес је превазишао све раније шпанске записе о Истанбулу.

VIII

ТУРСКА ИЛИ ИБАЊЕСОВО ВИЂЕЊЕ ОРИЈЕНТА

РАСПРАВА О СТЕРЕОТИПИМА

Текстови Висентеа Бласка Ибањеса о Турској одликују се свеобухватношћу тема – од друштвено-политичких, преко религиозних до културолошких. Путопишчев поглед на Турску друштвено и културно је детерминисан опширним знањем о османској култури, Источном питању, негативном имагинаријуму о турском у Европи, романтичарском литературском, али нарочито филијом коју отворено изражава: „Ја волим Турчина, као што су га с посебном наклоношћу волели сви писци и уметници који га видеше изблиза.”¹⁷⁷ (Бласко Ибањес 2018: 78) На овој основи Бласко Ибањес започиње расправу о увреженим ставовима о турском народу у Европи.

Од првих страница посвећених опису посете Турској, Висенте Бласко Ибањес исказује љубав и дивљење према овој земљи и у исто време отворено изјављује да жели да промени доминантно негативну представу о турском у Европи. Шта чини ту негативну представу коју Бласко

177 «Yo amo al turco, como lo han amado, con especial predilección, todos los escritores y artistas que le vieron de cerca.» (Бласко Ибањес 1919: 124)

Ибањес сматра измишљеном и неправедном према овом народу? Према том имагинаријуму, Турчин је „варварин, хедониста, способан за највећа зверства, проводи живот међу одсеченим главама или робињама које плешу ширећи насладу одалиске”¹⁷⁸ (Бласко Ибањес 2018: 78). Из своје позиције наклоности према турском народу писац настоји да га одбрани, те овај стереотип пореди са стереотипом о Шпанији као земљи „неумољивих инквизитора, способних да просту грешку у молитви казне ломачом, где смо сви ми, њени грађани, груби и немилосрдни као стари војвода од Албе”¹⁷⁹ (Бласко Ибањес 2018: 79). Поређење са оним што је читаоцима блиско и донекле лично јесте добро осмишљена стратегија шпанског путописца да обесмисли важећу представу о Турској и наведе читаоце да се приклоне његовом ставу о тој земљи. Аутор истиче да се ради о старом схватању, везаном за други историјски период, и да сходно томе треба промислити његово важење у савременом тренутку.

Такође, у свом настојању да разоткрије истине иза измишљених уверења Бласко Ибањес настоји да оправда турске атрибуте који су подлегли највећим критикама у Европи. То чини откривајући како су конституисани стереотипи о Другом, турском, односно које околности су условиле њихов настанак:

Турци су били округли зато што су много ратовали, а рат никад није био нити ће бити школа доброте и лепих обичаја. Други цивилизовани народи, који на уснама носе Христово име, топовима и пушкама поступали су горе према домороцима из Африке и Азије него Турци према народима на Балкану.¹⁸⁰ (Бласко Ибањес 2018: 79)

178 «[...] un bárbaro, sensual, capaz de mayores ferocidades, que pasa la vida entre cabezas cortadas o esclavas que danzan desplegando sus voluptuosidades de odalisca» (Бласко Ибањес 1919: 124).

179 «[...] de implacables inquisidores, capaces de quemar por una simple errata en una oración, y donde todos los ciudadanos somos duros é inexorables como el antiguo duque de Alba.» (Бласко Ибањес 1919: 124)

180 «Los turcos han sido crueles porque han guerreado mucho, y la guerra jamás ha sido ni será escuela de bondades y de dulces costumbres. Otros

За разумевање несклада између слике доброг Турчина, какву је путописац имао и афирмисао, и представе округлог Турчина каквим се познавао у европском имагинарију, Бласко Ибањес (2018: 79) у некој врсти оправдања бележи и следеће: „Неправда и издаја су два начина да му се распали бес. Због њих ће, иако иза форме изванредне љубазности скрива патњу због неправде или доживљеног понижења, Турчин искористити прву прилику да излије срџбу.”¹⁸¹ Упркос напорима да одбрани Турчина, као што можемо видети из примера, аутор не пориче постојање негативних атрибута везаних за њега и коначан критички суд препушта читаоцу.

Аутор *Оријентиа* уводи у расправу питање познавања или непосредне спознаје које је кључно у писању о другим народима. Тако наводи да поменуте негативне стереотипе о турском могу изрицати само они који га не познају. Непосредни сусрет и спознаја услов су за рушење националних предрасуда. И из такве перспективе непосредног сведочанства он настоји да проговори о Турској и да је одбрани од „измишљених” концепција које постоје у Европи. Међутим, упркос оваквом схватању Бласко Ибањес се и пре непосредног упознавања турског народа супротставља њиховим лажним представама у Европи, те ниже турске особине које сматра истакнутим. Турчина одликују: доброта, патња због неправди, гостопримство, толеранција, разборитост, великодушност, племенитост, понос расе, несаломива вера, итд. И све те особине које генерализацијом приписује турском народу Бласко Ибањес смешта у конкретне контексте и

pueblos civilizados, que llevan en los labios el nombre de Cristo, han tratado por medio de sus cañones y fusiles á los indígenas de África y Asia peor que los turcos á las poblaciones de los Balkanes.» (Бласко Ибањес 1919: 124–125)

181 «La injusticia y la traición son los dos resortes que disparan su cólera. Esto hace que, aunque el turco oculte, bajo las formas de una exquisita cortesía, su pena por las injurias o las humillaciones sufridas, aproveche la primera ocasión para saciar su resentimiento.» (Бласко Ибањес 1919: 124–125)

појашњава кроз опис његовог односа према другим народима који живе у Турској. Вера турског народа не да се помутити, но, није у питању фанатизам попут маварског из Африке. Његова разборитост и толеранција утичу да не омета верске обреде других вероисповести у Турској. Убивства хришћана, у тумачењу путописца, услед предрасуда и политичких интереса приписана су верском фанатизму, док је у питању економска мотивација. Турска блага нарав огледа се у његовом поштовању према животињама и таквих илустрација турског карактера на Ибањесовим страницама има пуно.

Борећи се против негативних предубеђења о Турској, Бласко Ибањес се ослања на традицију позитивних представа о њој, преко одабране романтичарске литературе, као и на своју филију, показујући се стога као пристрасан и субјективан у изрицању ставова који претендују на веродостојност и објективност.

ЕКОНОМСКИ И КУЛТУРНИ ИМПЕРИЈАЛИЗАМ ЕВРОПЕ

За сагледавање односа Европа : Србија : Турска од значаја је размотрити тему империјализма, освајања и независности о којој Бласко Ибањес отвара расправу у многим текстовима путописа *Оријент*. У разматрању односа Европе и Турске Бласко Ибањес најпре наводи да је Турска „велики болесник” Европе и тврди да је то учестали израз на Западу. Божидар Језерник (2010: 9–11) у студији о слици Турске у Европи бележи да се Турчин одувек сматрао Другим, потпуном странашћу, док од 19. века почиње да се назива и „болесником у Европи”, што је и став о коме Бласко Ибањес расправља у свом делу. На овој основи он започиње конструисање личне визије турског почетком 20. века.

Показује да је наметање различитих негативних стереотипа о турском имало за циљ да се Турска политички одбаци

и протера са европских простора. Став о великом болеснику Европе, према Бласку Ибањесу, само указује на чекање најмоћнијих земаља да међусобно поделе некадашње турске територије у Европи. Као што смо раније наводили, овај писац показује сажаљење према Турској због великих територијалних губитака, тумачећи их као скорашњи прогон из Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Бугарске, Румуније и Румелије (Бласко Ибањес 2018: 81). То изгнанство пак није завршено освајањем независности ових земаља, већ је далекосежније: „Западна Европа сања да одбаци Турке на другу страну Босфора, да им одузме територије које поседује на европском континенту, и даље огромне, али безначајне у поређењу с њиховим поседима у прошлости.”¹⁸² (Бласко Ибањес 2018: 81) И шпански путник, задојен оријенталистичким идејама из романтичарских дела, изражава носталгију за некадашњом величином Турске, спрам које је види унижену одузимањем територија у савременој историји. Осим тога, Бласко Ибањес (2018: 81) изражава сумњу да у савременим односима Европе према Турској постоје многе „опасности које јој прете”¹⁸³, признајући имплицитно став о надмоћи Запада.

Истовремено са укидањем турских територија на Балкану, те прогоном из Европе, писац *Оријентиа* сматра да се одвија и европско освајање у самој Турској. У том дискутабилном односу Европе према Турској аутор подвлачи економски империјализам Европе. Едвард Саид (2008: 276) истиче да у деветнаестовековном оријентализму преовладава идеја о оријенталној заосталости насупрот европском напретку. Између многих размишљања о турском менталитету, шпански писац, морамо напоменути, наводи наивни

182 «La Europa occidental sueña con arrojar á los turcos al otro lado del Bósforo, arrebatándoles los territorios que poseen en el continente, enormes todavía, pero insignificantes comparados con sus dominios del pasado.» (Бласко Ибањес 1919: 128)

183 «los peligros que la amenazan» (Бласко Ибањес 1919: 127).

карактер овог народа на пословном плану. Тај атрибут турски народ стиче у опозицији са поступцима европских земаља. Европљани, заједнички именитељ за све западне народе без прецизирања, постају манипулатори који експлоатишу јадне Турке. Као добар познавалац Источног питања, Бласко Ибањес открива своје мишљење у вези са турским положајем у Европи, те отвара расправу о економском империјализму западних компанија које освајају и експлоатишу турско тржиште. Како наводи Исик Алкач (2007: 177), овај шпански путник брани интересе Турске. Међутим, упркос томе, опажа се да то чини из позиције која, иако ненамерно, указује на дискурс моћи. Писац *Оријентиа*, и поред критике политичког и економског односа Европе према Турској, не престаје да буде представник/припадник европског који не преиспитује свој идентитет као такав, док његов дискурс задржава тон западне културне и економске супериорности. Стога, и поред исказане љубави према Турској његов став јесте проблематичан. Аутор у овом делу гради слику о Турчину као инфериорном у послу и успоставља јасну диференцијацију између Европљанина као напредног и супериорног и оријенталног, Турчина, као инфериорног и назадног, који тежи да се приближи западном прогресу који није упитан (Секулић 2019б: 180).

Осим економског империјализма који аутор оштро критикује, у *Оријентии* наилазимо на алузије о другом, суптилнијем и распрострањенијем освајању. Ради се о француској моди чији утицај, како сведочи шпански путник, стиже до Истанбула (Секулић 2019б: 180). Рецепција француске моде важно је питање које се провлачи у путопису *Оријентии* како у текстовима о европским народима тако и о Србији, а затим и о Турској. Док аутор током проласка кроз Аустрију расправља о супериорности париских модела у односу на бечке, те о слици жене у Шпанији и Немачкој, у Србији се присуство француске моде оцењује као површна имитација услед жеље српског народа да се приближи Западу. У

Турској пак рецепција француске моде постаје знак културног империјализма Запада.

Појам француског, напомиње шпански путописац, треба у Турској схватити у ширем смислу. У овој земљи, како наводи, постоје два начина да се мери време – турски и тзв. француски, под којим се заправо подразумева европски или западни. Висенте Бласко Ибањес нам показује да за Турке атрибут француски јесте уопштена форма која често служи за идентификацију европског или западног, без унутрашњег разликовања. Ширење француске моде и европских навика у Истанбулу, према Бласку Ибањесу, има вишеструке идеолошке последице. Страна мода је међу Турцима прихваћена као знак културне супериорности, јер није доступна свим друштвеним слојевима, односно потрошња стране и западне моде служи успостављању унутрашње хијерархије између привилегованих Турака и осталих. У овој дебати између Истока и Запада турско национално време као да се одупире доминацији француском часовнику, јер, према аутору, Турци користе оба начина мерења времена како им највише одговара и збуњују стране путнике. Међутим, сви ови закључци засновани на путниковом утиску и спољашњем изгледу и понашању Турака морају се преиспитивати у ширем контексту борби између традиције и модернизације, као што ћемо касније видети.

ТАЈНЕ ОРИЈЕНТА

Висенте Бласко Ибањес, као путник из Европе и посебно са Запада, има свест о постојању Оријента чију реалност не преиспитује већ подразумева. Упркос томе што ни у једном тренутку не покушава да експлицитно дефинише његов простор и границе, Оријент се препознаје у Турској, одређишту овог путника, чијем опису посвећује други део путописа под насловом „На Оријенту”. У тумачењу тог Оријента

и његовог значења упутно је подсетити се да рецепција текста може имати одлучујућу улогу за ширење оријенталних представа, а да се онда као значајан чинилац, према Лерсену (2009с: 111–112), издваја поред текста о страном народу и представљеног народа још и хоризонт очекивања читаоца. За успешност једног дела важно је препознавање елемената који чине одређену слику Другог. Као зрели и искусни писац и путник, Висенте Бласко Ибањес не заборавља своје читаоце и њихову знатижељу (али и своју) коју буде оријенталне теме: живот турске жене у харему, евнуси, оријентална богатства, ризнице, палате, дервиши, итд.

Када један западњак приповеда о путовању у Турску, радозналост људи, подстакнута необичним и загонетним, прекида га увек истим питањима:

– А Туркиње? А живот у харему? А евнуси?¹⁸⁴ (Бласко Ибањес 2018: 154)

Имајући у виду очекивања, путописац одговара на њих расправом или потврдом оних аспеката живота у Турској који се могу читати у терминима необичног и загонетног. Атрибут «extraño», који је писац употребио да означи извор привлачности Оријента за народе на Западу, према *Речнику Шпанске краљевске академије (RAE)*, носи значења „различитог, супротног сопственом”, „чудног, јединственог”, „туђе”. У истом смислу другачијости Бласко Ибањес је у тексту о бањи Виши у Француској говорио о људима који долазе у бању издалека, с других континената, уз додатни атрибут егзотичности. И тим атрибутом путописац назива оно што је страно и далеко, те има способност да побуди радозналост западних народа.

На овај начин у делу *Оријенти* спајају се жеља за борбом против негативних предрасуда о Турској и жеља да се

184 «Cuando un occidental relata su viaje á Turquía, la curiosidad, excitada por todo lo que es extraño y misterioso, le interrumpe siempre con las mismas preguntas: —¿Y las turcas?... ¿Y la vida del harén?... ¿Y los eunucos?» (Бласко Ибањес 1919: 246)

представе туристичке атракције следећи линију оријенталистичких књижевних дела. Међу темама које Бласко Ибањес нуди својим читаоцима јављају се разне приче и легенде које је аутор оживео у савременом тренутку и представио као део личног искуства путника. Међу њима налазимо и причу о републици паса луталица и сујеверној пажњи коју им пружају не само становници Истанбула већ и странци који посећују овај град. Оваква анегдота претвара сведочанство о искуству Другог у једну живљу и динамичнију причу, док истовремено суптилно управља маштом читалаца. Моћ сугестије коју имају књижевни текстови да позову читаоца да уђе у други свет састоји се у појачавању слика које већ латентно постоје у читаочевој свести или у призивању нових (Мол 2002: 360–361). Подстичући машту рецепције и конструишући слике удаљене од шпанске свакодневице, Висенте Бласко Ибањес потенцира турски имагинариј као различит и егзотичан. Његова улога постаје да разоткрива оријенталне мистерије, иако резултат неће увек подржати ову намеру.

Едвард Саид (2008: 272) бележи да је доктрина о Оријенту обликована око неколико суштинских аспеката: сензуалност, деспотизам и карактер. Бласко Ибањес оживљава призоре свакодневног живота жена у харему у покушају да задовољи читалачку потребу за његовом спознајом и тиме залази на план оријенталистичког дискурса. Тако он пише о начину на који ове жене проводе дане у спремању слатка од руже, везу, међусобним посетама, оговарању, итд. Али посебно издваја ишчекивање ових дама да их посети супруг и посвети им пажњу. Из истог разлога, како тумачи, услед досаде током чекања, оне су прибегавале разним лукавствима и разонодиле се са евнусима, на шта су Турци реаговали бесом и кастрацијом. Како на другом месту наводи: „Спољашњи привид оријенталне кроткости”¹⁸⁵ (Бласко Ибањес 2018: 162) ломе нагони. У свим описима Бласко Ибањес инсистира на женској путености, владавини осећања и

185 «[...] la costra de su mansedumbre oriental» (Бласко Ибањес 1919: 257).

недостатку рација – оне су лутке празне главе а брзог језика (Бласко Ибањес 2018: 157–158) – што приморава Турке на сумњичавост, стални надзор и контролу.

Како уобличавањем призора из харема тако и коментарима о Ноћи судбине овај путописац потврђује оријенталистичке стереотипе о сензуалности. Ноћ током рамазанског поста представља врхунац страсти коју шпански путник везује за исти период. Најпре у својој приповести он наводи необичност поста који, „док сија сунце, представља пост и муку, а чим падне ноћ, претвара се у бескрајно задовољавање страсти”¹⁸⁶ (Бласко Ибањес 2018: 187). Затим, након тог увода у разуздан карактер турског народа, веома надахнуто представља Ноћ судбине:

То је велика ноћ, најлепша од свих ноћи... Ноћ судбине! [...] У овој ноћи сваки муслиман, који има животну сапутницу, не сме да спава, већ мора да остане будан док не остане без даха. Добар верник, мисли усмерених на Алаха и на продуже-так расе, мора да ужива у свим плодовима које скрива његов харем... док има снаге за то.¹⁸⁷ (Бласко Ибањес 2018: 191)

Ипак, пословичну сензуалност оријенталног мушкарца путописац настоји да објасни испуњењем обавезе и то верске, релативизујући је:

Муслимански верски жар уздиже се надмашујући себе у овој ноћи јер сви желе да иду што даље могу ради задовољења Алаха, поносни због сопствене снаге. И сви јуре ли јуре путем свете дужности, без паузе, осим за смену штафете, мењајући животињу за јахање не би ли распалили своју енергију подстицајем који даје новина, достижући у светом

186 «[...] mientras luce el sol, ayuno y angustias, y así que cierra la noche, una orgía sin término» (Бласко Ибањес 1919: 297).

187 «Es la gran noche, la más dulce de las noches... ¡La Noche de la Fuerza! [...] En esta noche, todo musulmán que tiene su compañera no debe dormir, sino velar mientras le queden alientos. El buen creyente, con el pensamiento puesto en Alá y en la reproducción de su raza, debe gustar todos los frutos que guarda su harén... mientras tenga dientes para ello.» (Бласко Ибањес 1919: 303)

спорту границе које могу да достигну само религиозни занос и оријентална страст.¹⁸⁸ (Бласко Ибањес 2018: 192)

Будући да је реалност харема скривена од очију, посебно директног погледа западног путника, писац својом имагинацијом пренебрегава зидове кућа и палата, вођен знатижељом и жељом да докучи оно што остаје унутра, ван домашаја. Међутим, овај страни путник на Оријенту, упркос својој привилегованој позицији, којом се хвалио, остаје само странац. Привилегија да познаје две културе, своју и културу Другог путем погледа из близине, не допушта ипак писцу да зађе у интимне просторе дома. Странац увек остаје на маргинама посећеног друштва, на удаљености која му омогућава да пружи објективни поглед, али спречава да увиди све аспекте приватног живота (Зимел 2002: 61). Ова ограничења Бласко Ибањес је надокнадио својом маштом, која слободно продире у харем, као и кроз затворена врата турских домова током Рамазана, а посебно Ноћи судбине, те оживљава призоре из спаваћих соба с пуно детаља. Ибањесови путописни текстови о Турској показују аспекте слободне коегзистенције стварности и фикције. Како протумачити слободу којом аутор замишља живот који се одвија иза затворених врата током рамазанских ноћи у Истанбулу? Како протумачити корак којим лагано исклизава из стварности у машту? Да ли би ову транспозицију стварности требало сматрати вршењем насиља над стварношћу? Или је ова фикционална пројекција, неприметно уведена у текст сведочанства, са становишта њене рецепције доказ савршеног суживота стварности и фикције у путописној књижевности? (Секулић 2020: 306)

188 «La piedad musulmana se exalta y sobrepasa en esta noche, queriendo cada cual ir lo más lejos posible, para satisfacción de Alá y orgullo de las propias fuerzas. Y todos corren y corren por el camino del santo deber, sin más pausa que la de los relevos, cambiando de montura para enardecer su energía con el incentivo de la novedad, y llegando en el sacro deporte á límites donde sólo pueden alcanzar el entusiasmo religioso y el apasionamiento oriental.» (Бласко Ибањес 1919: 304)

Иако је референцијалност један од кључних аспеката путописне литературе, путничка прича се заснива на одабиру информација и коментара, прилагођених специфичној визији посећеног места (Пажо 2007: 68). Ибањесови текстови допуштају препознавање тренутака насиља над посматраном стварношћу како би се она прилагодила хоризонту очекивања, те тако изградила атрактивнија слика о томе шта је турско, побијајући доминантне негативне визије ове земље у Европи (Секулић 2020: 306).

Упркос разликовању стварности и фикције, читалац присваја ставове пренете Ибањесовим путописним текстом, јер, најзад, од важности су ефекти тих представа. Ове представе које се одликују претензијама ка референцијалности имају дискурзивну природу и не могу се процењивати у односу на емпиријску стварност (Лерсен 2016: 16–19). Ипак, стичу велики књижевни значај, будући да стереотипи и општа места о Другом унутар књижевног текста могу имати и идеолошку и естетску улогу (Белер 2007: 432). Бласко Ибањес, свестан тога, искоришћава њихове потенцијале и ствара дело пријатно за читање, пуно поетских и егзотичних слика, поред објективних интерпретација које пружају информативни карактер текстовима.

Употреба стереотипних слика у представљању Другог појачава комуникативне ефекте текстова и аутор показује фасцинацију традицијом и обичајима турског народа. У овом искуству турске културе готово су неприметни тренуци у којима је аутор изненађен непосредном стварношћу у Турској. Стога многи критичари сматрају да се Бласко Ибањес упутио ка Турској са унапред образованим сликама, очекујући да их потврди у непосредној стварности. Чак и када дође до путничког изненађења, не ради се о сусрету с нечим непознатим или неочекиваним већ о слици познатој од раније, али сматраној делом историјске или легендарне прошлости. Тако нешто се догодило с уличним псима, о којима је шпански путник имао одређено предзнање, али

није очекивао да их у савременом тренутку, далеко од прочитаних дела, пронађе на улицама Истанбула. Како би нагласио њихов опстанак у модерном времену, аутор уводи једну емотивну причу о псу који је покушавао да пређе Босфор како би се вратио на територију свог порекла, али су га у томе спречавали други пси, који су завладали на њој. На тај начин, аутор остаје на трагу ранијих књижевних дела, али уз оригинални и живописан допринос из личног искуства.

Бласко Ибањес, као писац, не само да описује пејзаже, обичаје и људе већ истиче своје знање о историји које му допушта тумачење свакодневних искустава турског простора. Као политичар, умео је да интерпретира европске ставове у вези са турским питањем, док као књижевник с богатим културним багажом одлучује о тону својих текстова и конструише веома упечатљиве слике за пријатно читање.

ТУРСКА СТВАРНОСТ И ХИЉАДУ И ЈЕДНА НОЋ

Текстови Бласка Ибањеса преплављени су алузијама на *Хиљаду и једну ноћ*, па се ово дело може сматрати референтним за перцепцију шпанског путника на Оријенту.

Упркос референцијалности путописног жанра, истовремено с потврдом да отворено одражава стварност, Бласко Ибањес користи разна медијацијска средства из свог културног пртљага, чиме његови текстови стичу двоструку референцијалност, на перципирану стварност и на претходне текстове (Фокема 2004: 7). Бласко Ибањес се показује као врстан познавалац *Хиљаду и једне ноћи*, према којој самерава све што непосредно опажа у Истанбулу у савременом тренутку 1907. године. При том, треба имати у виду да је Висенте Бласко Ибањес сачинио први превод *Хиљаду и једне ноћи* на шпански језик 1899. године, на основу француског превода ове књиге. Мотиви из тог дела постају водиља у перцепцији и тумачењу опаженог.

Поједини сусрети показују да је путнички хоризонт очекивања условљен управо сликама из прича *Хиљаду и једне ноћи*:

Велики везир! Ово име призива слике неизмерне моћи, подсећа на књиге из детињства, чаробне приче из *Хиљаду и једне ноћи*; у машти представља изванредну личност дугачке браде и белог турбана, огромног попут балона, с величанственом пратњом робова, чувара, писара и фанатичних угледника.¹⁸⁹ (Бласко Ибањес 2018: 97)

Но, ипак, непосредна перцепција опонира се сликама раскоши и моћи из истих прича, те изневерава путника. Многи турски призори изгубиће на величини приликом упоредбе са представама из чувене књиге:

Збуњује ме ова једноставност. [...] Ништа на њему не подсећа на *Хиљаду и једну ноћ*. Ни његов изглед ни његова соба не откривају неизмерну моћ која му је поверена.¹⁹⁰ (Бласко Ибањес 2018: 99)

Хиљаду и једна ноћ, како је у традицији прихваћено, референца је за неупитну раскош и богатство Оријента:

Банкети у Јилдиз палати нешто су попут забава из *Хиљаду и једне ноћи*. [...] Ова палата тајанствених богатстава је неисцрпна. Хиљаду особа могло би да једе за султановим столом а да ником не зафали његова хрпа златних тањира и златног прибора.¹⁹¹ (Бласко Ибањес 2018: 106)

189 «iEl Gran Visir!... Este nombre evoca visiones de inmerso poder; hace recordar las lecturas de la niñez, los mágicos cuentos de Las mil y una noches; presenta ante la imaginación un imponente personaje de lengua barba y turbante blanco enorme como un globo, con una majestuosa cohorte de esclavos, ejecutores, escribas y fanáticos santones.» (Бласко Ибањес 1919: 154)

190 «Me siento desconcertado por esta sencillez. [...] Nada hay en él que recuerde *Las mil y una noches*. Ni su aspecto ni su habitación revelan el poder inmenso de que está investido.» (Бласко Ибањес 1919: 156–157)

191 «Los banquetes en Yildiz-Kiosk son algo semejante á las fiestas de *Las mil y una noches*. [...] Este palacio de misteriosas riquezas es inagotable. Comerían mil á la mesa del Sultán, y es posible que á nadie le faltase su pila de platos de oro y su áureo cubierto.» (Бласко Ибањес 1919: 167)

Султан је у овом сагледавању Оријента наследник *Хиљаду и једне ноћи*. Богатство Оријента чува се у његовој ризници, збирци „историјских богатстава ових владара баснословног Оријента”¹⁹² (Бласко Ибањес 2018: 130):

Благо султана, вековног господара чудесног Багдада! Збирка богатих украса овог наследника *Хиљаду и једне ноћи*!¹⁹³ (Бласко Ибањес 2018: 134)

Но, богатство које најпре привлачи пажњу западног путника великих очекивања да непосредно разоткрије Оријент, те бива потврђено у искуству, најзад престаје да буде предмет интересовања: „Раскошно богатство у Турској је поражавајуће. Путник одлази трајно сит драгог камења, готово бесмислено огромног и тако претерано раскошног да га на крају више и не цени.”¹⁹⁴ (Бласко Ибањес 2018: 106)

Оријент, жели да нам каже Бласко Ибањес, није само у раскоши и сјају драгог камења. Осветљење у Истанбулу, без електричне струје, поседује невероватну драж, оцењује Бласко Ибањес (2018: 188):

Уљана лампа или фењер довољни су му да направи најнеобичније комбинације из своје оријенталне маште. [...] Нема груби заслепљујући пламен модерног осветљења; то су нежни одсјаји, пригушени, скромни: осветљење из снова, неодређено и поетично светло, слично ономе на забавама из *Хиљаду и једне ноћи*.¹⁹⁵

192 «[...] la colección de riquezas históricas de estos soberanos del fabuloso Oriente» (Бласко Ибањес 1919: 208).

193 «¡El Tesoro del Sultán, dueño desde hace siglos de la prodigiosa Bagdad! ¡La colección de riquezas de este heredero de *Las mil y una noches!*» (Бласко Ибањес 1919: 213)

194 «En Turquía, la riqueza ostentosa resulta aplastante. El viajero se marcha hastiado para siempre de las piedras preciosas, enormes hasta la ridiculez, y tan exageradamente ricas, que se acaba por perderlas todo respeto.» (Бласко Ибањес 1919: 167)

195 «El farolillo de aceite ó la linterna con bujía le bastan para realizar las más asombrosas combinaciones de su imaginación oriental. [...] No tienen el estallido deslumbrante y brutal de las luces modernas; son reflejos dulces, velados, discretos: una iluminación de ensueño, un esplendor

Осветљење овог града, сматра Бласко Ибањес, преласком на модерно изгубило би своју посебност. Модерно у погледу Бласка Ибањеса на Истанбул није нешто чему треба тежити, јер на тај начин нестао би оријентални идентитет. Оријентално, како се види из наведеног фрагмента, носи и конотације поетичног, које се најчешће и супротставља модерном.

Иако се поједини аспекти турске културе повезују с делом *Хилјаду и једна ноћ*, познатим у европској култури од 18. века и веома популарним у 19. веку, те је инспирисало замишљање далеких и непознатих крајева као простора мита, маште и егзотичног, у делу Бласка Ибањеса ово дело само је полазна тачка, ослонац за читаоце, за расправу о „правој” турској стварности о којој настоји да сведочи.

ЕГЗОТИЧНОСТ У ТУМАЧЕЊУ ОДНОСА ЕВРОПЕ И ТУРСКЕ

Централни део путописа усмерен је на Оријент и његово приближавање, разоткривање и конструисање у књижевном дискурсу, док се зачеци Ибањесове мисли о другачијем и егзотичном јављају већ у првом тексту књиге *Оријент*. Усредсређен на опис Вишија као космополитске средине у којој се странци као јата птица селица настане током пар недеља (Бласко Ибањес 2018: 12), аутор у низању уочених националности одваја Европљане од оних који долазе с других континената. Онима који су дошли издалека путописац придаје атрибут „егзотичних”, што илуструје примером шеика из Алжира. У његовом опису препознатљиво је стереотипно карактерисање, па шеика одликује: „муслиманска хладноћа, пуна презира и охолости, која допушта Арапима да равнодушно посматрају највећа достигнућа наше

vagoroso y poético, semejante al de las fiestas de *Las mil y una noches*.»
(Бласко Ибањес 1919: 298–299)

цивилизације”¹⁹⁶ (Бласко Ибањес 2018: 16). Истовремено, запада за око да се у истој реченици гради портрет особности арапског народа и исти поставља насупрот „достигнућима наше цивилизације” у типичном евроцентричном тону супериорности у односу према Другом.

Личност шеика том својом другошћу посебно привлачи пажњу путника, па га инспирише на домаштавање његове животне приче како би читаоцима „појаснио” оно што се крије иза његових коцкарских губитака:

Видим ливаде сажежене од сунца поред готово исушеног афричког поточића. Скупине палми истичу се тамном бојом преко црвеног и златног хоризонта поподнева. Мршави и руњави пси лају и тумарају око шатора; жене, лица прекривеног белом тканином, долазе и одлазе, носећи усправљени ћуп на глави, или урањају дебеле и тамне руке у умешано тесто спремајући хлеб за наредни дан; при сваком покрету зазвоне им тешке бакарне наруквице. Трбушасте малишани боје опеке, с обријаном главом и прамичком косе на затиљку, трче и јуре скакавце. Шеф је одсутан. Газда је отишао и некакав тужан осећај одбачености ражалошћује племе.[...] И када се смркне, синови, зетови, нећаци и унуци одсутног, сви мушкарци племена, успављују се увијени у бурнусе док размишљају о шефу, тумачећи његово ћутање као знак великих дела која ће их испунити поносом кад их буде приповедао уз ватру током зиме. Верују, простодушни, да одликовани шеик у удаљеној земљи чуда стиче поштовање какво доликује цењеном вођи стотине гордих кентаура.¹⁹⁷ (Бласко Ибањес 2018: 16–17)

196 «Esa frialdad musulmana, desdeñosa y altiva, que permite á los árabes contemplar impasibles las mayores grandezas de nuestra civilización.» (Бласко Ибањес 1919: 25)

197 «Veo praderas abrasadas por el sol junto aun riachuelo africano casi seco. Los grupos de palmeras se destacan en negro sobre el horizonte rojo y oro de la tarde. Los perros flacos y lanudos ladran y corretean en torno de las tiendas; las mujeres, con el rostro cubierto por un trapo blanco, van y vienen, llevando sobre su cabeza un cántaro derecho, ó hunden sus brazos gordos y tostados en la harina amasada, preparando el pan para el día siguiente y haciendo sonar á cada movimiento los pesados brazaletes de cobre. Los pequeñuelos, panzudos, de color de ladrillo, con la cabeza rapada y un pincel de pelos en el cogote, corren

Ни у једном тренутку аутор не назначава упитност свог измаштаног фрагмента о свакодневици, осећањима и размишљањима заједнице коју је шеик оставио иза себе у Алжиру. Сlike које ниже делују истинолико за европску рецепцију текста, док је њихова идеолошка улога да утемеље контраст између очекивања, простодушности, па и лаковерности шеиковог племена, и онога што шеик заиста ради у европској цивилизацији:

А за то време, из минута у минут, с правилношћу часовника који објављује несрећу, fine и бледе воштане руке остављају на зеленом столу срећу и благостање оних што сањају на далеком афричком континенту, под мутним светлом звезда, између топота коњских копита, лавежа паса и једноличне песме цврчака. Једна прегршт плавог папира представља део јагњаци која се стиска током сна као да на мрачном хоризонту предосећа крволочну звер што кружи; друга представља црног коња дугачке гриве, ватрене њушке и финих копита, понос племена.¹⁹⁸ (Бласко Ибањес 2018: 17)

Показује се да путник с једне стране верно репродукује слику из казина, али истовремено приписује значење тој слици указујући на идеолошки подтекст исте. Иако се Ибањесово дело *Оријенти* може сврстати у жанрове сведочења,

persiguiendo á los saltamontes. El jefe está ausente; el amo se fué, y una tristeza de orfandad pesa sobre la tribu. [...] Y cuando cierra la noche, los hijos, los yernos, los sobrinos y nietos del ausente, todos los hombres de la tribu, se duermen envueltos en su albornoz pensando en el jefe, interpretando su silencio como una señal de grandezas que les llenarán luego de orgullo al ser relatadas junto á las hogueras del invierno. Creen en su sencillez que el jeque condecorado alcanza en el lejano país de las maravillas los honores que corresponden al venerado jefe de un centenar de arrogantes centauros.» (Бласко Ибањес 1919: 26–27)

198 «Y á la misma hora, las manos finas y pálidas, manos de cera, dejan sobre la mesa verde, de minuto en minuto, con la regularidad de un reloj que suena la desgracia, la fortuna y el bienestar de los que sueñan en el lejano campamento africano, bajo la luz difusa de las estrellas, entre el pataleo de las bestias, el ladrido de los perros y el monótono canto de los grillos. Un puñado de papeles azules representa una parte de los corderos que se aprietan durante un sueño, como si presintiesen en el obscuro horizonte la bestia carnífera que ronda; otro, un caballo de larga crin, narices de fuego y patas finas, orgullo de la tribu.» (Бласко Ибањес 1919: 27)

у њему се зналачки преплићу референцијална и поетска функција о којима је писао имаголог Данијел-Анри Пажо (2007: 68–69). Тако и путописни текст „Зелени столови” у коме се описује шеик постаје привилегован простор за тумачење како се шири одређена слика Другог (Секулић и Карановић 2013: 56). Читава ова маштом надограђена слика стварних догађаја из казина тексту додаје напетост, уводи читаоце у салу и чини да осете сваки шеиков губитак као сопствени. Упечатљиви путописни манир изградње позадинске слике стварних момената доприноси динамици и драматичности читаних редова, док се текст спонтано и неприметно прелива из стварности у машту и обрнуто. Но, поред ових књижевних аспеката остаје упитан дискурс о Другом оптерећен стереотипима и перспективом припадника надмоћније и напредније цивилизације која о другима суди на основу сопствених критеријума.

У тумачењу текстова у којима се описује Ибањесов боравак у бањи Виши такође смо истакли да се зачеци представа европских и неевропских народа јављају од првих текстова. У тим текстовима појављује се идеја да су према изгледу Европљани исти и једнолични, иако се пажљивијим погледом указују њихове различитости. Ова идеја једноличности или изједначавања Европљана долази у средиште пажње када их путописац постави наспрам оних народа који долазе издалека, с других континената. Насупрот монотонији и једноличности европског Бласко Ибањес поставља необичност, егзотичност и особеност неевропских народа. Европски идентитет посматра се као јединствени, а спрам њега народи с других континената постају другост и потпуна страност. Тиме писац разоткрива своја евроцентрична уверења.

У првим текстовима *Оријентиа* такође се препознају наговештаји каснијег размишљања о сличностима међу народима, које путописац сматра привидима и које, према њему, само удаљују ваневропске народе од Европе. Стога, поред сличности, Бласко Ибањес тражи оно што чини

разлику међу народима а што неминовно идентификује неевропљане као Друге. На тим темељима треба се упустити у расправу о начину Ибањесовог конструисања оријенталног и његовим импликацијама. Питање другости као егзотичности постаје предмет расправе током боравка Бласка Ибањеса у Турској када се он нађе на тлу Оријента.

У путописним текстовима о европским градовима, Бласко Ибањес истиче детаље по којима ће препознавати одређене народе, а међу њима често су шешир или капа били знак нечијег идентитета. У Турској детаљ као што је фес на глави нарочито ће привући пажњу шпанског путника. Он ће у Турској суочити шешир и фес у оквиру подвлачења путописних разлика између „нас” и „других” преко начина за поздрав. „Ми” у овом контексту постаје европско, односно гради се опозиција између Европљана и Турака:

Ми Европљани не умемо да поздравимо. Узимамо шешир, подижемо га мање или више учтиво, насмешимо се, и готово. Турчин је прави уметник љубазности. Његов црвени фес је постојан. Ставља га када устане, и до увече га ни на тренутак не скида. Открити главу највећа је непристојност и нешто попут религиозне увреде. Скинути фес ради поздрава било би исто као да Европљанин скине ципелу и поздрави неку госпођу. Ова потреба да задржи фес на глави усправно и непомично, као да је прикачен клином, поверила је руци и очима читав поздрав.¹⁹⁹ (Бласко Ибањес 2018: 96)

У тумачењу оваквих културолошких разлика Бласко Ибањес показује тежњу ка прихватању и појашњавању различитости без односа европске супериорности. Питање

199 «Los europeos no sabemos saludar. Cogemos el sombrero, lo levantamos con más ó menos rudeza, sonreímos, y ya está hecho todo. El turco es un verdadero artista de la cortesía. Su gorro rojo es inmovible. Se lo pone al levantarse y no se despoja de él ni un instante hasta la noche. Descubrirse la cabeza es la mayor descortesía y algo así como una blasfemia religiosa. Quitarse el cubrecabezas para saludar significaría lo mismo que si un europeo se despojase de un zapato para dar la bienvenida á una señora. Esta necesidad de mantener el fez recto é inmóvil sobre la cabeza, como si estuviese metido á tornillo, ha confiado á la mano y á los ojos todo el saludo.» (Бласко Ибањес 1919: 151–152).

љубазности која се препознаје у формама поздрава, у тесној је вези с другим знаменитим атрибутом приписаном турском народу – гостопримством, које Бласко Ибањес тумачи као његову најистакнутију особину. Међутим, фес се показује и као основа асимилације и утапања у турски народ, а неретко са циљем симулакрума (Секулић и Карановић 2020: 633): „Ови Турци узнемирујућег изгледа, Турци само по фесу што носе на глави, уливају страх, не без разлога... Они су Европљани, а Европљанин је оно најгоре у Турској.”²⁰⁰ (Бласко Ибањес 2018: 96) Истовремено, путописац разоткрива ставове о односу Турака и Европљана у Турској. Из турске перспективе европско се не вреднује позитивно.

О егзотичности на простору Турске Бласко Ибањес проговара у тим терминима свега пар пута. Егзотично се јавља тек у корелацији са европским и услед напора да се истакне њихова супротстављеност. У Европи ће атрибут егзотичног попримити онај који долази с неевропских континената, страни, туђи. У Турској Бласко Ибањес кроз овај термин проговара тек за Турке европског изгледа, којима оријентални идентитет одаје њихов фес: „Делује као неки европски господин који је из хира за егзотичним изгледом натукнуо фес као кућну капу.”²⁰¹ (Бласко Ибањес 2018: 99) На овом месту долази до суочавања путничких очекивања заснованих на интертекстуалним референцама и стварности, јер у питању је опис личности великог везира кога је путник замишљао према наводима из *Хиљаду и једне ноћи*. Стварност, насупрот тог замишљања, показује се једноставном, прозаичном, без несвакидашњих детаља који се очекују на основу пређашњих знања. Бласко Ибањес наставља књижевну традицију оријентализма нарочито развијену током

200 «Esos turcos de aspecto inquietante, que sólo son turcos por el fez que llevan en la cabeza, inspiran miedo con sobrado motivo... Son europeos, y el europeo es lo peor de Turquía.» (Бласко Ибањес 1919: 152)

201 «Parece un señor europeo que por exótico capricho se ha calado el fez como gorra casera.» (Бласко Ибањес 1919: 157).

романтизма, али у његовим путописима не остварује се потпуна слика мита о егзотичном (Секулић 2018: 217–218).

Описујући призоре на Великом мосту у Истанбулу, Бласко Ибањес (2018: 92) изнова прибегава атрибуирању егзотичности пролазницима: „Униформу османских морнара допуњује фес, па њихов изглед европских морнара поприма неку егзотичну љупкост.”²⁰² Фес ће служити као ознака различитости турског, елемент који и у случајевима прихватања европске културе и ношње неизоставно одређује припаднике турског народа, односно постаје несумњива спољашња манифестација оријенталног идентитета. Исто тако, путописац разоткрива да за њега егзотичност стоји у корелацији са љупкошћу, тј. даје допадљивост и грациозност изгледу. Тако се открива привлачност коју такви страни, оријентални елементи имају за шпанског путника.

ТУРСКА ИЗМЕЂУ ОРИЈЕНТАЛНОГ И МОДЕРНОГ

У оријенталистичком дискурсу концепција оријенталног света, према Едварду Саиду (2008: 278), фиксирана је и статична, односно њом се пориче могућност развоја Оријента и његове промене. Управо оваква концепција оријенталног или турског у текстовима Бласка Ибањеса долази на праг разматрања и преиспитивања у савременом тренутку. Једна од тематских окосница Ибањесових путописних текстова о Турској тако постаје суочавање традиционалног и модерног. Према тумачењу Мартина Асуера (1997: 30), Висенте Бласко Ибањес је у Турској трагао за настојањима да се достигне модернитет, а препознавао их је у прихватању утицаја из Европе. Тема европских утицаја на развој и напредак ваневропских земаља, укључујући и Србију, показала се као важна дуж читавог Ибањесовог путовања, а посебно се

202 «Los marinos otomanos completan su uniforme, que da una gracia exótica a su aspecto de navegantes europeos.» (Бласко Ибањес 1919: 146)

интензивира с приближавањем Оријенту. Преко својих ставова Бласко Ибањес препознаје се као представник европских вредности, који кроз критеријуме које је поставио Запад процењује све што опажа у Србији и касније Турској. У овој земљи то чини уз емпатију и разумевање за турске обичаје упркос разликама у односу на европске (Секулић и Карановић 2020: 634).

Треба нагласити да, иако Бласко Ибањес користи атрибут „оријентални” да представи различите аспекте турске стварности, не подржава идеју да на Оријенту време стоји, да нема промена у друштву и да је савремени Турчин иста фигура коју су описивали романтичарски путници. Овај писац је путовао у Турску годину дана пре краја султаната Абдула Хамида Другог, пред саму смену на власти. Тако нам представља један део турског народа као свестан да Европа означава прогрес и бритким погледом, типичним за искусне путнике, овај аутор истиче турски напор да се модернизује.

Турчин с тежњама ка модернизацији идентификује се у текстовима као нови, а ради изградње његовог профила, Бласко Ибањес прибегава негацији карактера традиционалног Турчина (Секулић 2019б: 181). Нови Турчин, углавном млад, како нам открива аутор, раскида са стереотипима оријенталног идентитета. Модерни Турчин одбацује полигамију, презире традиционалне обичаје, одева се на европски начин, итд. Како би појачао ову опозицију традиционалног и модерног, аутор истиче постојање просторне границе између европских и азијских крајева Истанбула. Традиционално турско друштво може се ослободити својих норми и закона, како примећује аутор, само преласком преко моста у европски део Истанбула. Прелазак границе, како се закључује, значи одбацивање наслеђеног идентитета и начин да се пригрли други. Нови турски идентитет, стога, изграђује се преласком граница и може се објаснити само трансгресијом и преступом (Секулић 2019б: 181). Ипак, треба имати у виду да, будући да се управо на границама сустичу

идентитет и алтеритет, на границама се артикулишу њихове најистакнутије особине (Тодорова 2006: 20). Бласко Ибањес нам представља пример младог официра, уобичајеног уживаоца ноћног живота у европском крају Истанбула, ког такође опажа у забаченој џамији током ритуала дервиша који завијају. Европски изглед овог младића у џамији привлачи пажњу нашем путнику: „Фес је једино што му одређује националност. Има лице веселог човека који ужива у животу без скрупула, очи му показују хладну дрскост. [...] Како ли се само овај ултрамодерни Турчин смеје сујеверју својих земљака!”²⁰³ (Бласко Ибањес 2018: 170) Ипак, како у наставку бележи путописац, младић се није смејао ритуалу већ је узео учешћа у једном од чинова излечења које је изводио имам. Очекивања страног путника била су потпуно изневерена, показујући да су изграђена на погрешним темељима спољашњег изгледа.

Бласко Ибањес често настоји да разреши недоумицу својих читалаца о томе да ли је турски народ достигао модерност. Турци обучени на европски начин са овим спољашњим знацима прихватања модерног, како нам приповеда, не губе своја уверења и традиционални идентитет. Модерни Турчин може прећи границу и провести време у другом, европском и модерном свету, но, у једном тренутку, сматра Бласко Ибањес, мора се вратити коренима који га дефинишу. Спољашњи европски изглед појединих Турака онда постаје нека врста мимикрије, типичне за просторе погођене било којом врстом империјализма, што као резултат даје спољашњу или пролазну форму усвајања европских обичаја, без могућности да се достигне европски идентитет у потпуности, ако се сетимо идеја Хомија Бабе (1984) о мимикрији и амбиваленцији (Секулић 2019б: 182). Бласко Ибањес

203 «El fez es lo único que delata su nacionalidad. Tiene cara de alegre vividor, falta de escrúpulos; sus ojos son de fría insolencia. [...] ¡Cómo reirá este turco ultramoderno de la credulidad de sus compatriotas!» (Бласко Ибањес 1919: 269–270)

закључује да упркос спољашњим знацима Турчин не губи традиционалну душу. Модерно, као што се види у овом случају, није потпуно, а није ни прихваћено у целости у савременом турском друштву. На примерима младих Турака који се модерно одевају и који су прихватили неке норме нетурског или европског живота, путописац настоји да покаже да постоји оно што је суштински неизмењиво, традиционално, које трепери у дубини и основи турског бића, модерног или не, према схватању Бласка Ибањеса. Чак и моногамија у тексту овог аутора постаје обесмишљена. Нови Турчин прелази мост ка европском Истанбулу и тамо налази слободан харем на улици. Стари обичаји замењени су новим, али шпански путник налази паралеле између њих.

Истанбул, како га је описао Бласко Ибањес, јесте град смештен између два континента и, стога, између два света. Ова чињеница такође се одражава на менталитет становника и, уз све друштвене и културне промене почетком 20. века, производи идентитете растрзане између традиционалних корена и жеље за модернизацијом (Секулић 2019б: 182). Међу тим расцепљеним идентитетима турске жене заузимају посебно место. Према аутору, „у Цариграду су најмистериозније и најнеприступачније жене”²⁰⁴ (Бласко Ибањес 2018: 154). Туркиња, коју су одгајале и образовале француске гувернанте, спознала је елементе европског живота: она свира клавир, чита љубавне романе, али све то не може променити традиционално предодређену судбину за турску жену. Упркос образовању и жељи да живи слободан живот на европски начин, Туркиња бива удата и дели судбину других жена у харему, док њен идентитет бива растрган између жеље и обавезе. Ова нова турска жена, према утисцима шпанског писца, најнесрећнија је од свих, будући да познаје лепоте европског живота без могућности да га искуси у целости:

204 «[...] no hay en Constantinopla nada tan misterioso é inabordable como las mujeres» (Бласко Ибањес 1919: 246).

Њену мајку ће изненадити њене сузе и туга. Тако је живела она, тако су живеле њене бабе и све часне богобојаљливе даме. Али мајка је била срећна, заштићена у светом незнању: нису је навели да загризе опојни плод западне културе...²⁰⁵ (Бласко Ибањес 2018: 161).

Бласко Ибањес узима у обзир промене у васпитању и одгоју турских девојчица, али резултате истог доводи до апсурда, те показује привид модерности и победу традиционализма у турском друштву. Промене су занемарљиве, негиране од стране мушког дела становништва, па виши степен образовања и то образовања на европски начин код Туркиња даје само негативне резултате. Свест о већој слободи европских жена, познавање другачијег, отежава им живот који им је унапред намењен и који се, како бележи Бласко Ибањес, не може изменити. Оријентално и модерно се у Ибањесовим текстовима супротстављају по много основа. У свим тим опозицијама шпански путник приклања се ономе што Турску чини егзотичном и другачијом, те оном што чини њену традицију, насупрот европским утицајима.

Уводећи у причу ове аспекте живота жене у Турској, иновативне из перспективе читалачке рецепције, Бласко Ибањес испуњава своју путничку обавезу да, искористивши привилегију боравка унутар једног друштва, сачини сведочанство о друштвеним и културним променама (Секулић 2019б: 182). Аутор настоји да пружи нову визију већ познатих слика о турским женама и тако избегне да његови текстови буду пуко понављање пређашњих слика. Ова жеља да распрши вео мистерије који окружује турску жену у преовладавајућем имагинарију, чак мотивише аутора да се гласно супротстави општеприхваћеном ставу о њима:

205 «Su madre se extrañará de sus lágrimas y melancolías. Así vivió ella, así vivieron sus abuelas y todas las honradas damas temerosas de Dios. Pero la madre era feliz, abroquelada en su santa ignorancia: no la habían hecho morder el fruto embriagador de la cultura occidental...» (Бласко Ибањес 1919: 256)

Туркиње! Има их свуда. Шетају по гробљима бујне вегетације попут вртова; покривене улазе да пазаре у скупим радњама у европском стилу; иду, када је лепо време, да се разоноде на Слагким водама Азије, модерном месту на обалама Босфора; возе се кочијама или пешице прелазе Велики мост; посећују се, имају више слободе него европске жене.²⁰⁶ (Бласко Ибањес 2018: 154)

Но, упркос томе, истиче Бласко Ибањес, оне остају загонетне испод оријенталног вела и неприступачне Европљанима за упознавање.

Представљањем утисака заснованих на непосредном искуству, рачунајући на претпостављену референцијалност изграђених слика, Ибањесове речи задобијају вредност истине за читаоце. Свестан тога и мотивисан знатижељом публике да упозна живот Туркиња, овај аутор пружа низ детаља о њима како би се супротставио општем месту о њиховом недостатку слободе. Ипак, овај полемичан тон којим настоји да негира раније визије о Туркињама не делује довољно убедљиво и аутор не постиже да промени у великој мери већ чврсто формирану оријенталистичку традицију у Европи (Секулић 2019б: 182).

Према овом аутору, перспектива промена у турском друштву није нарочито оптимистична. Он их увиђа, али тумачи само као спољне, привид или недовољно прихваћене у целокупном друштву. Истовремено, не нуди неку оптимистичну визију промена у будућности, те се донекле ипак уклапа у оријенталистичку традицију писања о непроменљивости оријенталног карактера и форме живота.

206 «¡Las turcas! Se las ve en todas partes; pasean por los cementerios, frondosos como jardines; entran tapadas a hacer sus compras en las lujosas tiendas a la europea; van en la buena estación a solazarse en las Aguas dulces de Asia, lugar de moda a orillas del Bósforo; salen en carruaje o transitan a pie por el Gran puente; se visitan unas a otras; gozan de más libertad que las europeas.» (Бласко Ибањес 1919: 246)

БЛАСКО ИБАЊЕС КАО ОРИЈЕНТАЛИСТА

Да ли се ревизија стереотипа и општих места као чин приближавања Другом може сматрати и смањењем дискурзивног насиља које трпи турски народ због европских предрасуда? (Секулић 2020: 307) Дискурс Бласка Ибањеса није лишен оријенталистичког тона. Он не преиспитује постојање Оријента, штавише, то му је полазна тачка у сагледавању турског идентитета. Из јасне позиције европског путника он, захваљујући привилегијама боравка на Оријенту, може да проговори о његовим тајнама. Овај путник, као што смо навели раније, полази од исказивања отворене наклоности према Турској уз изражавање намере да о њој не говори кроз лажи и предрасуде какве су присутне у политичком говору Европе о овој земљи. Његова намера је да сходно својој близини турском, односно захваљујући боравку у Истанбулу и непосредном погледу разоткрије истине о овом народу и простору.

Путописна књижевност често тежи да исправи раније успостављене националне слике, а дело Бласка Ибањеса не измиче овој норми својим покушајима да исправи слике Турске које је аутор сматрао лажним и погрешним и инсистирањем да се оне посматрају у сложенијем историјском и друштвеном контексту. Препознатљива је путописна тенденција представљања актуелних и нових информација читаоцима поред оних које су већ део путничког културног пртљага који дели са својом рецепцијом, а који се добрим делом заснивају на оријенталистичким стереотипима или општим местима.

Позиција аутора, непосредног сведока турске стварности на почетку 20. века, после дугог периода негативних културних представа о турском и недостатака савремених шпанских сведочанстава, нуди му не само привилеговану улогу коју је сам истицао у текстовима већ и могућност

ревизије и/или обнављања представа укореењених како у шпанској културној историји тако и оних добијених преводом француских оријенталистичких дела. Идеолошки ефекат текстова у путопису *Оријенти* на шпанску јавност јасно се уочава и аутор га не пориче.

Међутим, иако би требало да непосредно искуство послужи за упознавање другог народа и исправљање предрасуда о њему, вреди размислити о томе да ли понекад, као у случају Бласка Ибањеса, путовање служи да потврди путникове претходне ставове и да их учврсти директним сведочењем, стварајући илузију референцијалности. Наклоност према турском, исказана и пре доласка у Истанбул, одолела је свакојаким искуствима и тешкоћама, претварајући их у анегдоте које динамизују приповести о Другом. Аутор несумњиво одабира и истиче оне аспекте турске културе који подржавају позитивнију и занимљивију слику за читаоца. Турски имиџ, упркос непосредној перцепцији путника с почетка 20. века и дебати о знацима модерности и зближавања са Европом, наставља да поседује сликовитост типичну за оријенталне романтичне приповести и наставља да привлачи пажњу читалаца жељних да читају егзотичне и тајанствене приче о Оријенту.

Најзад, треба напоменути да, упркос физичкој близини и покушају да се избори са негативним предрасудама о томе шта је турско, аутор не умањује страност изражену пред стварношћу која је другачија од европске. Висенте Бласко Ибањес не успева да одагна неке стереотипе и општа места, штавише, оживљава их и појачава представљајући их као део турске свакодневице, те потврђујући њихово присуство у савременом периоду. Можемо закључити да овај путник успева да зађе у турско друштво на кратко, али не успева да превазиђе културну дистанцу (Секулић 2018: 218). Упркос својој намери да јавности представи културу која је далека и дуго стигматизирана у шпанској традицији, аутор врши егзотизацију онога што је турско, инсистирајући на

културним елементима који га не само одвајају од Европе већ и демонстрирају да се мора одржавати дистанца између њих. Код Бласка Ибањеса не налазимо негативан став према Турцима, али они не губе егзотичне атрибуте. Зато не изненађује неуједначена рецепција овог дела Бласка Ибањеса у Шпанији, што је, према Кринки Видаковић Петров (2009: 45), мотивисало чак и неке карикатуре његове личности означене као оријенталиста.

IX

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Путописни текстови Бласка Ибањеса у *Оријенту* строго су организоване структуре, кохерентни су и испуњени социолошким, економским, политичким, антрополошким, историјским и другим подацима. Осим тога, понекад укључују реконструкције историјских догађаја, анегдоте и портрете славних личности из историје и уметности, али и портрете лица из случајних сусрета. У поступцима којима се служи у представљању Другог или страног препознаје се Ибањесов осврт на раније текстове, уз елементе интертекстуалности или интерцитатности, као и често онеобичавање доживљеног на савременом путовању. Запажања путника повремено прелазе у замишљање и фикционализацију историјских момената и приватног живота значајних или интригантних личности за европске читаоце. Тако на страницама путописа оживљава интима харема, домови Турака отварају врата током Ноћи судбине, итд. Захваљујући свом луцидном путничком погледу, али и предзнањима и очекивањима из свог културног и интелектуалног пртљага, Бласко Ибањес изграђује необичне и упечатљиве слике бројних народа. Њихове представе засноване су најпре на перцепцији а затим на домаштавању онога што путничком погледу остаје недоступно. Стога се може рећи да су његови текстови обележени документарним, али и књижевним карактером.

Из примера анализираних у поглављу „Фрагменти о Европи” разазнаје се какав однос шпански писац има према путовању, како се односи према страниј стварности, за чим трага и како се суочава с виђеним и доживљеним. Уочава се које националне атрибуте истиче као вредности, како тумачи народне карактере и како сагледава савремени тренутак у односу на неке прошле. Закључује се да он одабира шта је за њега репрезентативно из историје и свакодневице неког места и народа, разоткривајући у томе тежњу ка разматрању историје у односу на коју процењује савремени тренутак.

Многи анализирани примери недвосмислено потврђују претпоставку да детаљи, који се чине спонтаним путничким избором како би њима обогатио слику неког народа, заправо имају већи значај и пуно говоре, па „њихов скуп у одређеном контексту упућује на позитивни или негативни предзнак пишчевих визија, блискост или дистанцу, филију или фобију, у односу према неком другом” (Секулић и Карановић 2020: 634). Тумачењем текстова Бласка Ибањеса о путовању кроз европске земље закључујемо да фрагменти свакодневице, као и наизглед неважне појединости, типични елементи путописног жанра, ретко су само део дугих описа којима писац испуњава странице. Ови детаљи указују нам како се образује страност у дискурсу Бласка Ибањеса, понекад као одраз његове личности и унапред конципиране идеје о страним земљама и народима, док понекад одступање од општих места настаје као резултат изневерених очекивања.

Кроз приче о истакнутим појединцима Бласко Ибањес неретко разоткрива „истине” о националним карактерима и међуљудским и међунационалним односима. Писац такође оживљава историјске личности и историјске догађаје приповедајући о њима као да им непосредно сведочи, уз обиље визуелних детаља, уносом речи које су наводно у историји изговорене, као и анегдота које прате велике личности и догађаје, а преко којих све приповести престају да буду

одломак из историјског уџбеника и пером путописца стичу животност и интензитет. У његовој перспективи пружање информација иде од озбиљног до шаливога тона.

Најзад, на идеолошком плану, сликама Европе у путопису *Оријент* промовишу се мир, ред, стабилност, висока култура. Варварски чинови спаљивања јеретика остају у прошлости, а у недостатку насиљем обојених интригантних момената поједини народи стварају наративе о варварским догађајима како би комерцијализовали те представе и привукли пажњу туриста. Многи градови идентификују се кроз историју уметности: кроз музику (Салцбург и Минхен), архитектуру (Минхен); доколицу и разоноду (Виши); затим кроз историју религије (Констанц), итд. Нагласак је на урбаној култури и културним пејзажима из којих провејава модерни живот. У појединим текстовима афирмише се идеја космополитског амбијента у местима где се сусрећу људи различитих нација и култура. Све то стиче посебан значај и постаје темељ за разумевање представа које шпански путник гради изласком из Европе, на путу ка Оријенту.

Тумачење Ибањесових текстова у којима описује пут низ реку Дунав и градове кроз које пролази открива нам постојање граница између Европе и не-Европе или праве Европе и њене другости. У њима се такође опажају сусрет Запада и Истока на тлу Европе, као и нестабилност и флуидност њихових граница, према идеолошкој перспективи Шпанца и представника Западне Европе почетком 20. века. Ова река, на концу, повезује, али и идеолошки раздваја градове Беч, Братиславу, Будимпешту и Београд. Иако границе Европе и европског другог клизе по просторима између ових градова, јасна је градација према којој је Београд најнижег степена цивилизације међу њима. Београд је претходница Оријента и наличје развијеног Запада.

Изласком из Европе, како наводи шпански путник, наглашено ће бити неразумевање, из ког произилазе утисци формирано само на основу спољашњих форми. Према

Ибањесу, у Србији преовладава осећање неповерења и сумње према страном путнику, као и утисак о затворености средине за друге. Први утисак и вредновање српског простора само се образлажу и илуструју примерима који га изнова потврђују. У тексту о Србији одсутне су промене у сагледавању народа и земље услед непосредног стицања нових сазнања, што је честа појава код путописаца. Бласко Ибањес, насупрот томе, успоставља једну и окамењену слику Балкана, при чему нова искуства њему доносе нове увиде, али само у виду обогаћивања већ успостављене представе новим детаљима (Секулић и Карановић 2020: 632).

Није занемарљиво ни колико Други, народ посећене земље, својим односом према странцу утиче да га овај на одређени начин представи у свом дискурсу (Секулић 2019а: 52). Од самог почетка у Србији Бласко Ибањес себе доживљава и у тексту представља као потпуну страност посећене земље, за шта налази потврде на сваком кораку: недостатак разумевања услед непознавања језика, прегледање пртљага и пасоша, утисак да су домаћини зачуђени путниковом одлуком да сврати у Београд, утисак неповерења, обазривости... Низом детаља он ће документовати ове своје утиске и учинити за читаоца упитним боравак „странца” у Србији. Показује осећање своје неприпадности том простору и за себе пише да је „чудак”²⁰⁷ (Бласко Ибањес 2018: 72), односно у очима других он себе тако доживљава. Истовремено, истиче се путникова воља за авантуром, за преступом норми, те подвлачи оно што ће и читаоце заинтересовати – поглед ка Конаку где се догодило убиство краљевског пара. У некој врсти саучесништва са публиком, Бласко Ибањес открива да му је заправо то једина намера у српској престоници, што прећуткује представницима власти.

Током кратког боравка у Србији писац *Оријентиа* изражава дубоко осећање страности, те упућује на ситуације у којима су мотивисани такви утисци. Код Ибањеса се

207 «el bicho raro» (Бласко Ибањес 1919: 115).

идентитетска компонента Србије не гради само на позиционiranosti између Запада и Истока већ на маргинализацији и двострукој негацији – Србија није ни Запад нити Исток. Бласко Ибањес у Србији тражи различитост у односу на европско и различитост у односу на турско, концентришући се на разлике уместо на идентитет. Србија је тако Друго у односу на културу путника схваћену као западну, а истовремено је Друго у односу на оријентално. Исто тако не карактерише је ни као јединствену, оригиналну или посебну. Све то нам говори које су референтне тачке које Ибањес поставља у сагледавању српског народа и простора. Услед припадности Европи и филије према Турској долази до двоструке негације – нема ни напредне Европе нити егзотичног Оријента. Све то наводи нас на размишљање о тврдњи Марије Тодорове (1999: 40) да се Балкан не поима као Други већ као непотпуно сопство, коме Бласко Ибањес одбацује аутентичност. Србија не постиже идентитет западног, а истовремено није потпуна оријенталност.

Овај аутор у представи Србије истиче низ пажљиво одабраних фрагмената који ће заједно, у једном балканистичком дискурсу, склопити слику заостале ратничке земље. Идентификовањем и тумачењем мозаика детаља откривамо ауторово схватање заосталости и добијамо одговоре на питања: коме је приписује, који су егзотични а који напредни простори, које су космополитске а које затворене средине, итд. У путописном тексту о Србији признаје се покушај земље да се приближи западном, али и округлост и варварско као оријентални елементи народног карактера. У односу на ред и мир у Европи, у Србији је доминантна слика друштвене и политичке нестабилности. Недостатак мира и стабилности тумачи се одликама народа, односно условљен је његовим карактером. Јавни живот или политичка ситуација може постати предмет одлучивања војске, која се не мири са ситуацијом, већ је спремна на реаговање и одлуку о судбини краља и народа. Српски народ оптерећен је прошлошћу под

турском владавином, односно његова садашњост није испражњена од терета блиске или даље прошлости.

Бласко Ибањес кодира Балкан као простор прекомерне употребе насиља и варварства, где преовладава племенско, заостало, примитивно, односно мрачни простор како у физичком тако и у симболичком смислу. Треба напоменути, иако не у циљу оправдавања ауторовог дискурса, да историјске околности које су довеле Бласка Ибањеса у Србију биле су и подесне за стварање оваквог балканистичког дискурса. У дискурзивној логици овакве репрезентације Београда, а преко њега Србије, налазимо на идеологију западног човека, супериорне културе и носиоца цивилизације с правом да на основу сопствених идеја просуђује о другима. Поглед на Србију није непосредан нити објективан – условљен је културном идеологијом посматрача, специфичном идејом цивилизације, модерног и прогреса, али и личним филијама и субјективном перцепцијом... Предрасуде превладавају над информацијама и одређене су етноцентризмом и културном перспективом. Аутор српским темама приступа некритички и есенцијалистички. Својим текстом о Србији Бласко Ибањес производи знање и структурисане услове за дисеминацију и рецепцију слике коју конструише у тексту. У дискурсу путописног *ја*, које је присвојило западне вредности кроз које све самерава, долази се до културног и моралног унижавања типичног за балканистички дискурс. На цивилизацијском плану, све перципирано у Србији постаје западна имитација и нема аутентичног напретка. На моралном плану, услед истурања у први план слика да се попови опијају, да су војници склони насиљу а држе у шаџи државу, приметно је омаловажавање, те конструисање цивилизацијски и морално униженог простора.

Премда наслов и поднаслови Ибањесове књиге упућују на Оријент као основну тему путовања и путописа, као важна подједнако се указују запажања и ставови путника исказани у текстовима који се не односе на коначно

одредиште већ су уобличени током путовања ка Истанбулу. Будући да се путопис *Оријент* отвара текстом посвећеном опису француског градића и бање Виши, из ког ће шпански путник започети путовање, ово дело показује одсуство типичног путописног проседеа – опис одвајања од дома као полазне тачке итинерера. Уместо Шпаније, аутор за полазиште бира космополитски простор Вишија не уносећи белешке биографског типа о томе како се тамо нашао или зашто путовање започиње у том месту. Тако од самог почетка недостаје елемент шпанског, националног, као оног што у потпуности одређује путника. Касније, у току путовања, у поређењима народа такође ће бити приметно да уместо опозиције ми : други, где се очекује контрастирање шпанско : Друго, Бласко Ибањес прибегава међусобним поређењима других нација, те представе Другог не изграђује директно у односу на сопствено. Све то као да утиче да и самог шпанског путника схватимо као једног космополиту.

Путописно *ја* у књизи *Оријент* може се сагледавати на два плана, индивидуалном и колективном, које се пак састоји из више слојева: шпанско, западноевропско, европско. У путописима с путовања по европском тлу преовладава лични аспект и шпански идентитет путника, док се на просторима Балкана и Турске то шпанско *ја* претапа се у западноевропско или уопште европско насупрот оријенталног и неевропског. Страност истакнута у Београду наставља се и интензивира током боравка у Турској. У овој земљи шпански путник постаје странац *par excellence*, али ужива у посматрању и писању егзотичних простора с дистанце.

Идеја Оријента као Другог у односу на европски запад бива потврђена у овом путопису, упркос бројним ауторовим одбранама турског начина живота и особина турског народа. Однос Бласка Ибањеса према Турцима као према Другима, које премерава другачијим критеријумима у односу на Европљане или Запад, провејава текстовима и не мења се до краја путописне књиге. Турска остаје Друго,

а постојање Оријента на коме владају другачији принципи живота није упитно и њих писац прихвата као такве (Секулић 2018: 218).

Писац трага за националним различитостима које се претварају у другост, па и апсолутну другост на Балкану и Оријенту, при чему разоткрива своја евроцентрична уверења. Дискурс Бласка Ибањеса није лишен оријенталистичког тона. Штавише, идеја о постојању Оријента полазна је тачка у сагледавању турске културе и идентитета. Његова привилегована позиција европског путника омогућава му да проговори о оријенталним тајнама, при чему понеке наизглед оповргава а многе потврђује у свом искуству или имагинацији током боравка у Турској.

Путовање је за Бласка Ибањеса (2018: 194) откривање света, стога изражава радост када напушта неко место да би кренуо даље, ка новом и непознатом:

То је радозналост која се поново буди, прастари инстинкт промене и кретања што носимо у себи попут наслеђа наших далеких дедова, неуморних номада праисторијског света. Чег а ли тамо даље има? Шта ли нас чека у следећој етапи?²⁰⁸

Током путовања кроз европске земље ова знатижеља за откривањем нових места и њихових становника показала се веома продуктивном. Наш путописац трагао је за оним што неко место и народ разликује од других, за оним по чему су истакнути и оригинални. Тако је и одбацивао поједине градове као незанимљиве и једноличне. Ипак, након искуства у Турској и након сусрета са оријенталним, Бласко Ибањес као велики путник бива донекле демотивисан за даља путовања:

Међутим, док одлазим из Цариграда, ово осећање веселости и радозналости слаби и распршује се. Колико год будућност делује занимљиво, неће бити тако занимљива као садашњост.

208 «Es la curiosidad que se despierta de nuevo, el instinto ancestral de cambio y movimiento que llevamos en nosotros como herencia de nuestros remotísimos abuelos, nómadas incansables del mundo prehistórico. ¿Qué habrá más allá? ¿Qué nos espera en la próxima etapa?» (Бласко Ибањес 1919: 307–308)

Западна Европа, с угодним и једноличним градовима, никако не може избрисати успомену на овај скуп раса, језика, боја, нечувених слобода и деспотизама коју пружа метропола на Босфору.²⁰⁹ (Бласко Ибањес 2018: 194)

И у овом цитату путописац сажима многе идеје и уверења о Оријенту. Оријент је шаролик, разнолик, супротно једноличним европским градовима, о чијој је једноличности и унутрашњој разноликости расправљао на почетку књиге *Оријент*. Истовремено открива да за њега Европа јесте западна Европа, обележена угодношћу, али уједно и незанимљивошћу. Оријент се, с друге стране, не одликује угодношћу, али управо то га чини привлачним. Оријент је, као што оријенталистички дискурс истиче, неухватљив, не може се контролисати, његове слободе се не дају нарушити, што га чини изазовом за европског путника. Висенте Бласко Ибањес, као што смо раније видели, одлучује да посети Београд управо зато што је обележен злочиним, нестабилношћу, примитивним и варварским карактером, што га чини другачијим од Европе, односно њеном другошћу. Слично том балканистичком дискурсу јавља се и оријенталистички. Оријент је другачији, егзотичан, непознат, предмет интересовања и страха од непознатог, потпуна другост, и Бласко Ибањес, као путник у потрази за авантурама, хрли ка том простору.

Реченица којом шпански писац закључује путопис *Оријент* изнова нас враћа на однос Истока и Запада: „И тако улазим у праву Европу, пешице, преко поља, носећи одећу на рамену, што је пре неколико векова учинио оријентални освајач привучен сјајем Запада.”²¹⁰ (Бласко Ибањес 2018:

209 «Pero al partir de Constantinopla, este sentimiento alegre y curioso se amortigua y desvanece. Por interesante que sea lo futuro, no llegará á serlo tanto como el presente. La Europa occidental, con sus ciudades cómodas y uniformes, seguramente que no puede borrar el recuerdo de esta aglomeración de razas, lenguas, colores, libertades inauditas y despotismos irresistibles que ofrece la metrópoli del Bósforo.» (Бласко Ибањес 1919: 308)

210 «Y así entro en la verdadera Europa, á pie, al través de los campos, llevando mi hato al hombro, lo mismo que un invasor oriental de hace siglos

199) Оцена Запада коју износи на крају књиге имплицира Ибањесову замисао о томе како народи с Истока посматрају Запад као сјајни циљ свог путовања и освајања, док садржај подразумеван под тим сјајем, а неименован, може само да се замисли и закључи на основу ранијих текстова. Запад остаје означен супериорношћу у економском и културном смислу, сходно чему и балкански народи и турски народ јесу константно током историје окренути ка њему.

На повратку из Истанбула привлачи пажњу да путописац и овог пута изоставља своју земљу, свој дом, који треба да буде почетна и завршна тачка путовања. Књижевно описано путовање се, према његовој одлуци, завршава испред Будимпеште, где наводи да поново ступа на тло Европе. Ова одлука писца да не приповеда о повратку у родно место или родну земљу те сабере утиске с путовања наводи на многа питања у вези са схватањем дома, простора порекла, националног осећања, а нарочито на питања где се простире и шта обухвата и значи Европа. Бласко Ибањес се из Истанбула враћа у Европу, и Европа постаје онда место порекла. Не само да аутор Будимпешту поново назива „правим вратима” овог старог континента већ ће у свом последњем тексту поновити дистинкцију између „европске Европе” и њеног остатка, односно неке друге Европе, под којом подразумева Балкан и простор пре Будимпеште. Јасно се увиђа да и након пређеног пута од запада ка Истоку и назад ка Западу, Бласко Ибањес не мења став о постојању две Европе, једне праве или европске и оне која представља оно другост или претходницу Оријента.

Прихватање оријенталне другости и Ибањесови судови о егзотичности појашњавају нам и начин конструисања представа о српском народу и простору. Тек сагледавањем европских и оријенталних представа, позиције путника у Европи и позиције на Оријенту, те односа Европе и Оријента,

atraído por los esplendores de Occidente.» (Бласко Ибањес 1919: 316)

спознаје се условљеност српских представа између Европе или Запада и Оријента.

Ибањесове представе Србије и српског народа неоспорно упућују на мушки имиџ Балкана. Његовим текстовима о овој земљи дефилирају мушки представници друштва, понајвише униформисани (војска, полиција, свештеници), а међу њиховим особинама издвајају се храброст, слобода, бунтовништво, и сл. Међутим, стереотип о ратничком карактеру српског народа је, упркос моносемичности, поликонтекстуалан. Док је у путопису *Оријенти* путописац упућивао на бунтовнички и насилни карактер иманентан српском народу, у новом контексту Првог светског рата представе српског карактера стичу нове конотације.

С Првим светским ратом аутор се у складу са околностима и даље концентрише на војни сталеж приликом описа истакнутих представника српског народа, али уместо раније насилне, непредвидиве и ауторитарне црте униформисаних лица он афирмише њихову дужност и борбу за слободу. Значајну улогу у историји Србије и изградњи представе о српском народу, према шпанском писцу, има слобода која се као вредност доводи до кулминације у причи „Српска ноћ”. Слобода је мотив за одбрану или борбу, поистовећује се са достојанством, па и са смрћу.

Анализом представа српског народа у дијахронији, односно тумачењем представа које су окамењене или ревидиране с проласком времена, долазимо до закључка да су стереотипи о српском народу у делима Висентеа Бласка Ибањеса условљени личним, историјским и идеолошким околностима. Док су у путопису *Оријенти* ове представе детерминисане жељом за путовањем на Оријент и интензивном филијом према Турској, с Првим светским ратом мења се идеолошка перспектива. Први светски рат је време када долази до поновног промишљања и ревидирања стереотипа о карактеру српског народа. Рат, као прекид у развоју цивилизације и продор варварства, као и франкофилија јесу

мотивација шпанском писцу да промени став и перспективу у описима Србије.

Поређењем описа Србије и српског народа у више дела Бласка Ибањеса приметно је да се исте стереотипне представе јављају најпре у путопису *Оријент*, а затим у *Историји Евројског рата* и причи „Српска ноћ” обнављају у новом контексту у ком, услед идеологије аутора и других колективних и историјских околности доживљавају измене – некадашњи негативни стереотипи задобијају од Првог светског рата позитивне конотације. У овим делима, Бласко Ибањес улази у тумачење традиционално приписаног ратничког карактера српском народу полазећи од бурне историје коју му је донео географски положај и империјализам других народа. Стога, тек у контексту одбране у ратовима против Турске, Бугарске или против Аустрије у оквирима Првог светског рата овај народ постаје ратнички, победнички, али јуначки.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдачић 2001: Дејан Ајдачић, О вилама у народним баладама, *Studia mythologica slavica* IV, 207–224.
- Албукерке 2006: Luis Alburquerque, Los «libros de viajes» como género literario, en: M. Lucena Giraldo y J. Pimentel (eds.), *Diez estudios sobre literatura de viajes*, Madrid: CSIC, 67–88.
- Алварес Ђилида 2002: Gonzalo Álvarez Chillida, *El antisemitismo en España: la imagen del judío (1812–2002)*, Madrid: Marcial Pons.
- Анхелес Галијано 2021: Teresa J. Ángeles Galiano, El exilio en París de Vicente Blasco Ibáñez: la imagen de Francia en su correspondencia, *Colindancias – Revista de la Red de Hispanistas de Europa Central* 12, 125–137.
- Апић 2017: Mina Apic, Vicente Blasco Ibáñez y Gérard de Nerval: dos miradas europeas de viajeros a Oriente, *Letras*, 74–75, <<https://repositorio.uca.edu.ar/handle/123456789/4065>>.
- Баба 1984: Homi Babha, Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse, *Discipleship: A Special Issue on Psychoanalysis*, 125–133.
- Бакић Хејден 2006: Milica Bakić-Hayden, *Varijacije na temu 'Balkan'*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju: „Filip Višnjić”.
- Балбоа и Херцог 2016: Orfeo Balboa y Benno Herzog, Antisemitismo: Judeofobia sin judíos y Antisemitismo sin Antisemitas, *RECEI, Scientific Journal on Intercultural Studies* 2 (2), 118–139.
- Балбоа 2018: Orfeo Balboa, Vicente Blasco Ibáñez: antisemitismo entre naranjos, *Debats, Revista de cultura, poder y sociedad*, 132(2), 153–167.

- Бас Карбонел 2003: Manuel Bas Carbonell, *Viajeros valencianos: Libros de viajes* (ss. XII–XX), Valencia: Ajuntament de València.
- Батаљер Катала 2021: Alexandre Bataller Català, Turismo, territorio y educación. Una aproximación a partir de la obra literaria de Vicente Blasco Ibáñez, en: M. Morengo e E. Bernardini (eds.), *I territorio local: fra valorizzazione endogena e fruizione turistica sostenibile*, Genova: Genova university press, 128–140.
- Белер 2007: Manfred Beller, Stereotype, in: M. Beller and J. Leerssen (eds.), *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*, Rodopi: Amsterdam/New York, 429–434.
- Билефелд 1998: Ulrih Bilefeld, *Stranci: prijatelji ili neprijatelji*, Beograd: Čigoja štampa.
- Бојничанова и Алварадо 2022: Renáta Bojničanová y Salustio Alvarado, La imagen estereotipada de Hungría transmitida por Vicente Blasco Ibáñez, *Interliteraria*, 27/2, 201–214.
- Бласко Ибањес 1919: Vicente Blasco Ibáñez, *Oriente*, Valencia: Prometeo.
- Бласко Ибањес 1919a: Vicente Blasco Ibáñez, *Los cuatro jinetes del Apocalipsis*, Valencia: Prometeo.
- Бласко Ибањес 1920: Vicente Blasco Ibáñez, *Historia de la guerra europea de 1914*, Tomos I, III, VI, VII, Valencia: Prometeo.
- Бласко Ибањес 1921: Vicente Blasco Ibáñez, Noche servia, en: *El préstamo de la difunta*, Valencia: Prometeo.
- Бласко Ибањес 2014: Висенте Бласко Ибањес, Српска ноћ, превод Мирјана Секулић, *Пушћојис*, 1–2, Београд, 115–121.
- Бласко Ибањес 2014a: Висенте Бласко Ибањес, *Четири јахача апокалипсе*, превод Катарина Крстић, Београд: Танеси.
- Бласко Ибањес 2018: Visente Blasko Ibanjes, *Orijent*, prevela Mirjana Sekulić, Beograd: Partenon.
- Бласко Ибањес 2019: Visente Blasko Ibanjes, Srpska noć, prevela Jasna Stojanović, u: Dragana Bajić (ured.), *Antologija španske priče XX veka*, Novi Sad: Agora, 86–90.
- Бера 2004: Jesusa Vega, Viajar a España en la primera mitad del siglo XIX: Una aventura lejos de la civilización, *Revista de dialectología y tradiciones populares*, LIX, 2, 93–125.

- Видаковић Петров 2009: Кринка Видаковић Петров, Српска тема у делу Висентеа Бласка Ибањеса, *Филолошки преглед*, XXXVI, 39–55.
- Видаковић Петров 2017: Кринка Видаковић Петров, Висенте Бласко Ибањес: Српска ноћ, у: Кринка Видаковић Петров, *Хоризонти Хиспанија*, Београд: Чигоја штампа, 37–61.
- Висијано 2014: Enrique Viciano, El fenómeno de *Los cuatro jinetes del Apocalipsis*, *Revista de Estudios sobre Blasco Ibáñez / Journal of Blasco Ibáñez Studies*, 3, 61–79.
- Вујаклија 1980: Милан Вујаклија, *Лексикон стираних речи и израза*, Београд: Просвета.
- Вучина Симовић 2016: Ивана Вучина Симовић, *Јеврејско-шпански језик на Балкану. Прилози историјској социолингвистици*, Крагујевац: Филум.
- Гаско Гарсија 2012: Emilio Gascó García, El misionero de Vicente Blasco Ibáñez, en: E. Gascó Contell (ed.), *Genio y figura de Blasco Ibáñez, agitador, aventurero y novelista*, Valencia: Publicaciones de la Casa-Museo Blasco Ibáñez, 3–20.
- Гаско Контел 1996: Emilio Gascó Contell, *Genio y figura de Blasco Ibáñez: agitador, aventurero y novelista*, Alzira: Murta.
- Гаско Контел 2012: Emilio Gascó Contell, *Genio y figura de Blasco Ibáñez, agitador, aventurero y novelista*, Valencia: Casa-museo Blasco Ibáñez.
- Гвозден 2001: Владимир Гвозден, Полазишта и циљеви имаголошког проучавања књижевности, *Зборник Машице српске за књижевност и језик*, књ. 49, св.1/2, 211–224.
- Гвозден 2006: Владимир Гвозден, Хронотоп сусрета у путописима Милоша Црњанског, у: М. Матицки (ур.), *Слика другој и балканским и средњоевропским књижевностима*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 189–197.
- Гвозден 2011: Владимир Гвозден, *Српска путописна култура 1914–1940 (Студија о хронолошкој сусрети)*, Београд: Службени гласник.
- Гиљен 1994: Claudio Guillén, Imágenes nacionales y literatura, *Anales de literatura española*, núm. 10, Universidad de Alicante, 117–145.
- Гиљен 2007: Claudio Guillén, *Múltiples moradas (Ensayo de Literatura Comparada)*, Barcelona: Tusquets editors.

- Гойтисоло 2002: Juan Goytisolo, Prólogo, en: G. Álvarez Chillida, *El antisemitismo en España: la imagen del judío (1812-2002)*, Madrid: Marcial Pons.
- Гойтисоло 2002a: Juan Goytisolo, El antijudaísmo español, *El País*, <https://elpais.com/diario/2002/10/20/domingo/1035085964_850215.html>, 20. 10. 2002.
- Голдсворти 2000: Vesna Goldsvorti, *Izmišljanje Ruritaniје: imperijalizam mašte*, Beograd: Geopoetika.
- Де Луксан Ернандес 2021: Lía de Luxán Fernández, El viajero como traductor de conceptos: estudio de los hispanismos e indigenismos en *Der Wochenmarkt in Cartago (1853)*, *Alpha*, 52, 133-147.
- Де Луксан Ернандес 2012: Lía de Luxán Hernández, Cómo enfrentarse a la traducción histórica: Estudio de la documentación que se genera entre España y Gran Bretaña con motivo del 'Asiento de Negros', en: V. López-Folgado y M. del Mar Rivas-Carmona (eds.), *Essays on Translation. Multilingual Issues*, Hamburg: Verlag dr. Kovač, 213-230.
- Дисеринк 2003: Hugo Dyserinck, Imagology and the Problem of Ethnic Identity, *Intercultural Studies*, 1, <<http://www.intercultural-studies.org/ICS1/Dyserinck.shtm>>.
- Дорслер 2019: Luc van Dorslaer, Embedding imagology in translation studies (among others), *Слово.ру: балтийский акцент*, т. 10, №3. 56-68.
- Естевес 2017: Francisco Estévez, Vicente Blasco Ibañez: *Oriente*, *El Imparcial*, 25 de septiembre de 2017.
- Живковић 2001: Драгиша Живковић (уред.), *Речник књижевних термина*, Бања Лука: Романов, 117-118, 532-533, 697.
- Здравковић 2007: Милован Здравковић, *Речник основних позоришних појмова* (II допуњено изд.), Народна позориште у Београду, (Београд – КИЗ АЛТЕРА), 93-94.
- Зимел 2002: Georg Simmel, El extranjero como forma sociológica, en: E. Terrén (ed.), *Razas en conflicto: perspectivas sociológicas*, Barcelona: Editorial Anthropos, 59-65.
- Ибара и Баљестер 2011: Noelia Ibarra y Josep Ballester, Escenarios textuales de la alteridad: literatura y viaje, *SEDLL. Lenguaje y Textos*, núm. 33, 111-133.

- Исик Алкач 2007: Gül Isik Alkaç, Estambul, 1907. En el centenario del *Oriente* de Vicente Blasco Ibáñez, *Hesperia culturas del Mediterráneo*, 7, 175–192.
- Језерник 2010: Božidar Jezernik, *Divlja Evropa*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Карановић 2018: V. Karanović, *Španska književnost realizma*, Beograd: Filološki fakultet.
- Карановић 2020: Vladimir Karanović, Vicente Blasco Ibáñez y Serbia: historia de una recepción ideológica y de un amor palpitante, en: *El pensamiento y la literatura del siglo XIX desde los siglos XX y XXI. VIII Coloquio de la Sociedad de Literatura del Siglo XIX*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 583–598.
- Карисо Руеда 1997: Sofia Carrizo Rueda, *Poética del relato de viajes*, Kassel: Edition Reichenberger.
- Карисо Руеда 2008: Sofía Carrizo Rueda, Construcción y recepción de fragmentos de mundo, en: S. M. Carrizo Rueda (ed.), *Escrituras del viaje. Construcción y recepción de 'fragmentos de mundo'*, Buenos Aires: Biblos, 9–33.
- Кобета Гутијерес 2018: Beatriz Cobeta Gutiérrez, *La recepción de la obra de Vicente Blasco Ibáñez en Estados Unidos (1900-1928)*, tesis doctoral, <http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/tesisuned:ED-Pg-Filologia-Bcobeta/COBETA_GUTIERREZ_Beatriz_Tesis.pdf>.
- Коде 2016/17: Francisco Caudet, Blasco Ibáñez: la singularidad de sus tres novelas sobre la Primera Guerra Mundial, *Revista de Estudios sobre Blasco Ibáñez / Journal of Blasco Ibáñez Studies*, 4, 17–36.
- Кодина Бас 2000: Juan Bautista Codina Bas, Los viajes de Blasco Ibáñez: causas y consecuencias, en: J. Oleza y J. Lluch (eds.), *Vicente Blasco Ibáñez: 1898–1998. La vuelta al siglo de un novelista*, Actas del Congreso Internacional Celebrado en Valencia del 23 al 27 de noviembre de 1998, vol. I, Valencia: Biblioteca Valenciana, 92–106.
- Коломби Николија 2006: Beatriz Colombi Nicolia, El viaje y su relato, Latinoamérica, *Revista de Estudios Latinoamericanos*, Universidad Nacional Autónoma de México, 43/2, 11–35.
- Конте 1967: Rafael Conte, Vicente Blasco Ibáñez: lecciones de un centenario, *Cuadernos hispanoamericanos*, 216, 507–520.

- Копривица 2013: Часлав Копривица: Балкан као европска унутрашња другост, *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, 143, 221–234.
- Лазаревић Радак 2013: Сања Лазаревић Радак, *Откривање Балкана*, Панчево: Мали Немо.
- Ламартин 2006: Алфонс де Ламартин, *Сјиси о Србима: изводи из Ламартинових дела*, приредила, превела и предговор написала Јелена Новаковић, Београд: Утопија.
- Лара Пејнадо 2005: Federico Lara Peinado, Vicente Blasco Ibáñez (1867–1928): viaje por Oriente y Egipto, *Arbor*, CLXXX, 869–891.
- Лерсен 2007: Joep Leerssen, Type, typicality, in: M. Beller and J. Leerssen (eds.), *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*, Rodopi: Amsterdam/New York, 450–451.
- Лерсен 2009а: Joep Leerssen, Odjeci i slike: refleksije o stranom prostoru, u: D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković (ured.), *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, 83–98.
- Лерсен 2009б: Joep Leerssen, Imagologija: povijest i metoda, u: D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković (ured.), *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, 169–186.
- Лерсен 2009в: Joep Leerssen, Retorika nacionalnog karaktera: programatski pregled, in: D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković (ured.), *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, 99–124.
- Лерсен 2009г: Joep Leerssen, Foreword, in: S. Jakobsson (ed.), *Images of the North: Histories – Identities – Ideas*, Amsterdam – New York: Rodopi, 15–17.
- Лерсен 2016: Joep Leerssen, Imagology: On using ethnicity to make sense of the world, *Iberic@l, Revue d'études ibériques et ibéro-américaines*, 10, 13–31.
- Леон Рока 1999: José Luis León Roca, La gloria de Vicente Blasco Ibáñez, *Debats*, 64–65, 161–164. (Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2017, <<https://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcv42t4>>.)

- Леҥадо 2014: José Manuel Lechado, Introducción, en: V. Blasco Ibáñez, *Crónica de la guerra europea 1914–1918. Una historia en la trinchera de la Primera Guerra Mundial*, Madrid: La esfera de los libros, 19–31.
- Лефере 2013: Robin Lefere, Germanofobia y francofilia: la *Grande Guerre* según V. Blasco Ibáñez, en: R. Lefere, *La novela histórica: (re)definición, caracterización, tipología*, Madrid: Visor libros, 289–301.
- Лопес Естрада 2003: Francisco López Estrada, *Libros de viajeros hispánicos medievales*, Madrid: Ediciones del Laberinto.
- Лопес де Марискал 2006: Blanca López de Mariscal, Para una tipología del relato de viaje, en: B. López de Mariscal y J. Farré (eds.), *Viajes y Viajeros*, México: Instituto Tecnológico de Estudios Superiores de Monterrey, 21–40.
- Мајнер 2010: José-Carlos Mainer, *Historia de la literatura española. Modernidad y nacionalismo: 1900–1939*, Madrid: Crítica.
- Марти Монтерде 2016: Antoni Martí Monterde, Literatura comparada i imagologia en la Primera Guerra Mundial: Fernand Baldensperger i Jean Marie Carré, *Estudis Romànics*, 38, 239–265.
- Мартин Асуеро 1995: Pablo Martín Asuero, Estambul y los viajeros españoles durante la cuestión de Oriente, *Nueva Revista de política, cultura y arte*, <<https://www.nuevarevista.net/estambul-y-los-viajeros-espanoles-durante-la-cuestion-de-oriente/>>.
- Мартин Асуеро 1996: Pablo Martín Asuero, La imagen española de los judíos otomanos (1790–1907), *МЕАН, sección Hebreo*, 45, 135–147.
- Мартин Асуеро 1997: Pablo Martín Asuero, La imagen española del ejército otomano, *Espacio, tiempo y forma*, 10, 11–31.
- Мартин Асуеро 1998: Pablo Martín Asuero, España y la comunidad judía de Estambul a la luz de las descripciones de viajeros españoles, *Sefarad*, 58/2, 299–313.
- Мартин Асуеро 2004: Pablo Martín Asuero, Blasco Ibáñez camino de Oriente / Blasco Ibanjes na putu za istok, *Balkanica, Revista de Estudios Balcánicos*, 2, 95–98 y 87–90.
- Мартин Асуеро 2005: Pablo Martín Asuero, El viaje a Oriente de Lamartine, su traducción al español e influencia en autores hispánicos, *Tonos digital: revista electrónica de estudios*

- filológicos*, 9, <<https://www.um.es/tonosdigital/znum9/estudios/lamartineespa%F1ol.htm>>.
- Мартин Асуеро 2007: Pablo Martín Asuero, Estambul capital imperial marítima en las descripciones de viajeros hispánicos (1784–1916), *Tonos digital, revista electrónica de estudios filológicos*, 13, <https://www.um.es/tonosdigital/znum13/secciones/estudios_Q_estambul.htm>.
- Мартинес Гарсија 2010: Pedro Martínez García, Andanças e viajes: el otro Pero Tafur, *Edad Media: Revista histórica*, 11, 263–284.
- Мендес Коутињо 2000: Ana Paula Coutinho Mendes, Representação do outro e identidade: um estudo de imagens na narrativa de viagem – I Imagologia literária: contornos históricos e princípios metodológicos, *Cadernos de literatura comparada*, I, 93–100.
- Милановић 2012: Željko Milanović, Granice imagologije, *Pravo & Društvo: časopis za pravnu i političku kulturu*, 3/4, 89–98.
- Милошевић 1990: Nikola Milošević, *Ideologija, psihologija, stvaralaštvo*, Beograd: Beletra.
- Мол 2002: Nora Moll, Imágenes del 'otro'. La literatura y los estudios interculturales, en: A. Gnisci (ed.), *Introducción a la literatura comparada*, Barcelona: Crítica, 347–389.
- Молина Молина 2016: Ángel Luis Molina Molina, Viaje de Pero Tafur por las islas griegas, Constantinopla y Mar negro, *Estudios sobre patrimonio, cultura y ciencias medievales*, 18, 855–904.
- Морфакидис Мотос 2017: Dimitris Miguel Morfakidis Motos, La teorización orientalista de Emilio Castelar: turcofobia, antisemitismo, eslavofilia, rusofobia y antipaneslavismo, en: M. M. Casas Olea y D. Ivanova Kovátcheva (eds.), *Estudios sobre el Sudeste europeo*, Granada: CEBNCh, 293–321.
- Мура 1992: Jean-Marc Moura, L'imagologie littéraire: Essai de mise au point historique et critique, *Revue de littérature comparée*, 66/3, 271–287.
- Мура 2009: Jean-Marc Moura, Kulturna imagologija: pokušaj povijesne i kritičke sinteze, u: D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković (ur.), *Kako vidimo strane zemlje (Uvod u imagologiju)*, Zagreb: Srednja Europa, 150–168.
- Нуњес Флоренсио 2004: Rafael Núñez Florencio, El enemigo imaginario, *Revista de libros*, 85, 7–8.

- Нуњес Флоренсио 2007: Rafael Núñez Florencio, La comida española y la mirada extranjera, *Ars médica, Revista de humanidades*, 1, 20–35.
- Оже 1995: Marc Auge, *Non-places, Introduction to an anthropology of supermodernity*, London/New York: Verso.
- Ортис де Урбина 2007: Paula Ortiz de Urbina, La Primera Guerra Mundial y sus consecuencias: la imagen de Alemania en España a partir de 1914, *Revista de Filología Alemana* XV, 193–206.
- Нусера 2002: Domenico Nucera, Los viajes y la literatura, en: A. Gnisci (ed.), *Introducción a la literatura comparada*, Barcelona: Crítica, 241–289.
- Пажо 1994: Daniel-Henry Pageaux, De la imaginерía cultural al imaginario, en: P. Brunel e I. Chevrel (eds.), *Compendio de literatura comparada*, Madrid: Siglo XXI ediciones, 101–131.
- Пажо 2007: Daniel-Henry Pageaux, *El corazón viajero (Doce ensayos sobre literatura comparada)*, Lleida: Pages editors.
- Питолле 1928: Camille Pitollet, A propos de Blasco Ibáñez, *Buletin hispanique*, 235–249.
- Радојичић 2016: Драгана Радојичић, Српска народна ношња, у: *Етнoлoшкo-антpопoлoшки пoјмoвник српскe културe*, Београд: Етнoгpафски институт САНУ, <<https://www.pojmovnik.etno-institut.co.rs/s/srpskaNarodnaNosnja.php>>.
- Рапосо 2014: Berta Raposo, Estereotipos entre dos mundos. Viajeros alemanes del siglo XIX en España y Marruecos, *Revista de Filología Alemana*, 22, 93–106.
- Рерман 2003: Norbert Rehrmann, 'La manera Española es múltiple'. El pasado y el presente judeoárabe en la obra de José Ortega y Gasset, en: I. M. Hassán y R. Izquierdo Benito (eds.), *El olivo y la espada: estudios sobre el antisemitismo en España (siglos XVI–XX)*, Tubingen: Max Niemeyer Verlag, 307–320.
- Родригес-Моранта 2016: Inmaculada Rodríguez-Moranta, La Gran Guerra en la revista *La Esfera* (1914–1931): ¿Información, opinión o propaganda?, *Revista de historiografía*, 26, 71–97.
- Розенберг 2010: Danielle Rozenberg, *La España contemporánea y la cuestión judía: retejiendo los hilos de la memoria y la historia*, Madrid: Marcial Pons Historia.
- Ромеро 2008: Elena Romero, Historia y literatura, en: I. M. Hassán y R. Izquierdo Benito (eds.), *Sefardíes: literatura y lengua de una*

- nación dispersa*, Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 155–192.
- Рубио Кремадес 2010: Enrique Rubio Cremades, *Entre España e Italia: siglo XIX*, *Ínsula*, 757–758, 24–28.
- Савић 2003: Obrad Savić, Stigmatizovanje Balkana: predgovor srpskom izdanju, u: D. Bjelić i O. Savić (ur.), *Balkan kao metafora: između globalizacije i fragmentacije*, Beograd: Beogradski krug, 7–11.
- Саид 2008: Edvard V. Said, *Orijentalizam*, prevod Drinka Gojković, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Салес Даси 2009: Emilio Sales Dasi, *Bajo el encanto de lo novelesco: Blasco Ibáñez, ochenta años después*, Valencia: Conselleria de Cultura i Esport.
- Салес Даси 2016: Emilio Sales Dasi, Entre la docilidad y la seducción: La mujer en la cuentística de Blasco Ibáñez, *Tonos digital: revista de estudios filológicos*, 30. Disponible en: <<https://digitum.um.es/digitum/bitstream/10201/48026/1/Entre%20la%20docilidad%20y%20la%20seducci%c3%b3n.pdf>>.
- Салес Даси 2017: Emilio Sales Dasi, Estudio preliminar, en: Vicente Blasco Ibáñez, *Luna Benamor*, Madrid: Akal. Edición digital.
- Салес Даси 2017: Emilio Sales Dasí, El viajero apasionado: realidades y ficciones, en: V. Blasco Ibáñez, *Oriente*, Sevilla: Editorial Renacimiento, 7–23.
- Самакоас 1910: Eduardo Zamacois, *Mis contemporáneos: Vicente Blasco Ibáñez*, Madrid: Librería de los sucesores de Hernando, <<https://www.gutenberg.org/files/45171/45171-h/45171-h.htm>>.
- Сан Мартин Молина 2019: Alicia San Martín Molina, Vicente Blasco Ibáñez: su visita a la Argentina a través de *El Diario español, Revista internacional de Historia de la Comunicación*, 12, 134–154.
- Санћес Мољедо 2005: José María Sánchez Molledo, El viaje de Federico Gravina a Constantinopla en 1788, *Arbor*, CLXXX, 727–744.
- Санћес Ромеро 2005: Manuel Sánchez Romero, La investigación textual imagológica contemporánea y su aplicación en el análisis de obras literarias, *Revista de Filología Alemana*, 13, 9–28.
- Секеруш 2001: Павле Секеруш, Говор о другом у француској култури прве половине XIX века, *Поља: месечник за уметности и културу*, 418, 51–64.

- Секеруш 2006: Павле Секеруш, Друштвене представе и производња значења: слике Јужних Словена у француској култури 19. века, у: Љиљана Суботић (уред.), *Сусрети култура*, Нови Сад: Филозофски факултет, 101–108.
- Секулић 2014: Мирјана Секулић, Историја Првог светског рата у роману Висентеа Бласка Ибањеса *Четири јахача Ајокалијсе*, у: Висенте Бласко Ибањес, *Четири јахача Ајокалијсе*, превела Катарина Крстић, Београд: Танеси, 395–404.
- Секулић 2016: Мирјана Секулић, Фламенко као знак шпанског идентитета у путописима Милоша Црњанског, *Етноантрополошки проблеми* 11/4, 1169–1182.
- Секулић 2018: Mirjana Sekulić, Istok i zapad u putopisima Visentea Blaska Ibanjesa, u: Visente Blasko Ibanjes, *Orijent*, Beograd: Partenon, 201–219.
- Секулић 2019а: Мирјана Секулић, *Шпанија Милоша Црњанског: имаџолошка студија*, Крагујевац: Филум.
- Секулић 2019б: Mirjana Sekulić, Viaje al Oriente: Vicente Blasco Ibañez y la experiencia del Otro, *Facta Universitatis*, 17/2, 177–186.
- Секулић 2020: Mirjana Sekulić, Violencia y convivencia en la literatura de viajes: Oriente de Vicente Blasco Ibañez, *Nasledje*, 45, 303–317.
- Секулић 2022а: Мирјана Секулић, Градови на обалама Дунава: од Европе ка Оријенту са Бласком Ибањесом, у: Драган Бошковић (ур.), *Роман и град: 50 година Романа о Лондону, 100 година Уликса (Српски језик, књижевности, уметности)*, Крагујевац: ФИЛУМ, 307–316.
- Секулић 2022б: Мирјана Секулић, Слика Јевреја у путописима *Оријенти* Висентеа Бласка Ибањеса, *Етноантрополошки проблеми*, год. 17, св. 4, 1379–1400.
- Секулић 2023а: Мирјана Секулић, Италија у путопису *Оријенти* Висентеа Бласка Ибањеса, *Наслеђе*, 54, 335–351.
- Секулић 2023б: Мирјана Секулић, Први светски рат у делу Висентеа Бласка Ибањеса, *Филолог*, 28, Бања Лука, 393–414.
- Секулић 2023в: Mirjana Sekulić, La imagen de los serbios en el relato 'Noche servia' de Blasco Ibañez, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, Књига XLVIII–1–2, 185–195.

- Секулић и Карановић 2013: Mirjana Sekulic y Vladimir Karanovic, Constitución de la imagen nacional en las fronteras: autoimagen y visión del extranjero, en: Miguel Soler Gallo y María Teresa Navarrete Navarrete (eds.), *El viento espira desencanto. Estudios de literatura española contemporánea*, Roma: Aracne editrice, 53–63.
- Секулић и Карановић 2020: Мирјана Секулић и Владимир Карановић, Детаљи који говоре: *Оријент* Висентеа Бласка Ибањеса, у: Д. Бошковић (ур.), *Тако мале ствари: интимно у књижевности и култури (Српски језик, књижевност, уметност)*, Крагујевац: Филум, 625–636.
- Синдрам 2009: Karl Ulrich Syndram, Estetika alteriteta: književnost i imagoški pristup, у: D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, 71–82.
- СМИТ 1973: Paul Smith, Blasco Ibáñez and the theme of the Jews, *Hispania*, 56, 282–294.
- Тодоров 2010: Cvetan Todorov, *Strah od varvara*, превод Jelena Stakić, Loznica: Karpos.
- Тодорова 1999: Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, Beograd: Biblioteka XX veka.
- Томас 1999: Facundo Tomás, Introducción, en: Vicente Blasco Ibáñez, *La voluntad de vivir*, Madrid: Cátedra, 9–142.
- Ури и Ларсен 2011: John Urry and Jonas Larsen, *The tourist gaze 3.0*, London: SAGE Publications.
- Фишер 2009: Manfred Fischer, Komparatistička imagologija: za interdisciplinarno istraživanje nacionalno-imagotipskih sustava, у: D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković (ur.), *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, 37–56.
- Фокема 2004: Douwe Fokkema, The Rise of Cross-Cultural Intertextuality, *Canadian Review of Comparative Literature / Revue Canadienne de Littérature Comparée*, 31/1, 5–10.
- Фролди 2000: Rinaldo Froldi, La visión de Italia de Blasco Ibáñez: el país del arte, en: J. Oleza y J. Lluch (eds.), *Vicente Blasco Ibañez: 1898–1998: la vuelta al siglo de un novelista: Actas del Congreso Internacional celebrado en Valencia del 23 al 27 de noviembre de 1998*, València: Consellería de Cultura i Educació, Direcció General del Llibre i Coordinació Bibliotecaria, vol. I, 107–114.

(Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2001, <<https://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcsx687>>.)

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60129>>, 14. 12. 2023.

Шијаковић 2001: Богољуб Шијаковић, *Критика балканистичког дискурса: Прилог феноменологији 'другости' Балкана*, Београд: Интернет издање.

Шрајбман 2000: José Schraibman, El tema judío en la 'Generación del 98'; en: U. Macías, Y. Moreno Koch y R. Izquierdo Benito (eds.), *Los judíos en la España contemporánea: historia y visiones, 1898-1998*, Cuenca: Ediciones de la Universidad Castilla-La Mancha, 61-72.

Штајнгрес 2005: Gerhard Steingress, *Sociología del cante flamenco*, Sevilla: Signatura ediciones.

БЕЛЕШКА О АУТОРКИ

Мирјана Секулић (1983, Крагујевац), ванредни професор на Катедри за шпански језик и хиспанске књижевности Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. Држи курсеве из хиспанских књижевности на основним и мастер студијама, и културолошко-теоријске курсеве на докторским студијама. Њен научноистраживачки рад усмерен је ка шпанској и хиспаноамеричкој књижевности и компаративним истраживањима српско-шпанских културних и књижевних веза, а њено поље интересовања чине имагологија, постколонијалне студије, интердисциплинарне студије филма, историје и књижевности. Ауторка је монографије *Шпанија Милоша Црњанског: имаголошка студија* (2019), која је заправо прерађена докторска дисертација *Слика Шпаније у њујоркисима и новинским чланцима Милоша Црњанског* одбрањена на Филолошко-уметничком факултету, као и великог број радова у домаћим и страним часописима и зборницима радова.

САДРЖАЈ

I	ВИСЕНТЕ БЛАСКО ИБАЊЕС – ПУТНИК И ПИСАЦ _____	5
	БИОГРАФСKE БЕЛЕШКЕ О ПИСЦУ _____	5
	О КЊИЖЕВНИМ ДЕЛИМА БЛАСКА ИБАЊЕСА _____	9
	О РЕЦЕПЦИЈИ ДЕЛА БЛАСКА ИБАЊЕСА _____	12
	О КОНСТИТУИСАЊУ СЛИКЕ СРБИЈЕ У ДЕЛИМА БЛАСКА ИБАЊЕСА _____	14
II	ИБАЊЕСОВИ ФРАГМЕНТИ О ЕВРОПИ _____	19
III	ДУНАВОМ ОД ЕВРОПЕ ДО НЕ-ЕВРОПЕ _____	47
	СЛИКА БЕЧА _____	50
	СЛИКА БРАТИСЛАВЕ _____	56
	СЛИКА БУДИМПЕШТЕ _____	58
	ГРАНИЦЕ _____	60
	БЕОГРАД _____	63
IV	СЛИКА СРБИЈЕ У ПУТОПИСУ <i>ОРИЈЕНТ</i> _____	65
	ПРВИ СУСРЕТ СА СРПСКИМ ПРОСТОРОМ _____	65
	СРПСКИ НАРОД ПРЕКО ПРЕДСТАВНИКА У БЕОГРАДУ _____	68
	КОНАК И ИСТОРИЈА КАО ПРЕДМЕТ ИБАЊЕСОВОГ ИНТЕРЕСОВАЊА _____	79
	СРБИЈА И КУЛТУРА _____	84
	СРБИЈА И ЕВРОПА _____	85
	СРБИЈА И ОРИЈЕНТ _____	92
	ЋЕЛЕ КУЛА _____	96
V	(СЕФАРДСКИ) ЈЕВРЕЈИ У ПУТОПИСУ <i>ОРИЈЕНТ</i> _____	101
	СЕФАРДСКИ ЈЕВРЕЈИ _____	104
	ЈЕВРЕЈИ У ТУРСКОЈ _____	110
	ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ ЈЕВРЕЈСКОГ ИДЕНТИТЕТА _____	115
	ИДЕНТИТЕТ ЈЕВРЕЈКЕ _____	117
	РИГИДНОСТ СЛИКЕ ЈЕВРЕЈА _____	119
VI	ДИЈАХРОНИЈСКИ ОСВРТ НА СЛИКУ СРБИЈЕ У ИБАЊЕСОВИМ ДЕЛИМА _____	121
	ВИСЕНТЕ БЛАСКО ИБАЊЕС У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ _____	125

ПИСАТИ О ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ _____	128
ЕВРОПСКИ ИЛИ ПРВИ СВЕТСКИ РАТ? (МОДЕРНИ РАТ) _____	130
РАТ И ЦИВИЛИЗАЦИЈСКИ НАПРЕДАК – СЛИКА АУСТРИЈЕ И НЕМАЧКЕ _____	132
КАРАКТЕР СРПСКОГ НАРОДА У <i>ИСТОРИЈИ</i> <i>ЕВРОПСКОГ РАТА</i> И ПРИЧИ „СРПСКА НОЋ” _____	143
ПОРТРЕТИ СРПСКИХ ВЛАДАРА _____	154
ПОЕЗИЈА И ИСТОРИЈА _____	159
СРБИЈА ИЗМЕЂУ ИСТОКА И ЗАПАДА _____	164
VII ВИСЕНТЕ БЛАСКО ИБАЊЕС И ТЕМА ОРИЈЕНТА У ШПАНСКОЈ ТРАДИЦИЈИ _____	169
VIII ТУРСКА ИЛИ ИБАЊЕСОВО ВИЂЕЊЕ ОРИЈЕНТА _____	175
РАСПРАВА О СТЕРЕОТИПИМА _____	175
ЕКОНОМСКИ И КУЛТУРНИ ИМПЕРИЈАЛИЗАМ ЕВРОПЕ _____	178
ТАЈНЕ ОРИЈЕНТА _____	181
ТУРСКА СТВАРНОСТ И <i>ХИЉАДУ И ЈЕДНА НОЋ</i> _____	187
ЕГЗОТИЧНОСТ У ТУМАЧЕЊУ ОДНОСА ЕВРОПЕ И ТУРСКЕ _____	190
ТУРСКА ИЗМЕЂУ ОРИЈЕНТАЛНОГ И МОДЕРНОГ _____	196
БЛАСКО ИБАЊЕС КАО ОРИЈЕНТАЛИСТА _____	202
IX ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА _____	205
ЛИТЕРАТУРА _____	217
БЕЛЕШКА О АУТОРКИ _____	231

Мирјана Секулић
ВИСЕНТЕ БЛАСКО ИБАЊЕС:
Србија између Запада и Оријента

Лектура и коректура
Борђе Бурђевић

Ликовно-графички и технички уредник
Стефан Секулић

Корица
Спери Београд, хошел Балкан

Издавач
*Филолошко-уметнички факултет
Лицеја Кнежевине Србије 1А
34000 Крајевац*

За издавача
Декан Зоран Комадина, редовни професор

Штампа
Филолошко-уметнички факултет, Крајевац

ИСБН
*978-86-80796-99-4 (за издавачку целину)
978-86-80596-62-4*

Тираж
80

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.134.2.09 Бласко Ибањес В.

СЕКУЛИЋ, Мирјана, 1983-

Висенте Бласко Ибањес : Србија између Запада и Оријента /
Мирјана Секулић. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет,
2024 (Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет). - 231 стр. ; 20
cm. - (Библиотека Црвена линија. Колекција Теорија, књижевност,
култура)

Тираж 80. - Белешка о ауторки: стр. 231. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија: стр. 217-229.

ISBN 978-86-80596-62-4

ISBN 978-86-80796-99-4 (за издавачку целину)

а) Бласко Ибањес, Висенте (1867-1928) -- Мотиви -- Србија

COBISS.SR-ID 140901129

ЦРВЕНА ЛИНИЈА

www.filum.kg.ac.rs

Издаваштво – Црвена линија

2016.

1. Душан Живковић
ОТВОРЕНИ ЛАВИРИНТИ:
Еко и Павић

2. Јелена Арсенијевић Митрић
TERRA AMATA VS. TERRA NULLIUS:
Дискурс о (пост)колонијализму у делима
Б. Вонгара и Ж. М. Г. ле Клезиса

3. Марина Петровић-Јилић
СВИ СМО БИЛИ ТЕКСТ...
Садашње стање у институционализованој
настави књижевности у Србији:
емпиријско истраживање спроведено
међу студентима и студенткињама
германистике

4. Никола Бубања
ДРУГИ ПРОСТОРИ
Изгубљеног раја Џона Милтона

5. Славица Гароња Радованац
ЖЕНА И ИДЕОЛОГИЈА
у српској књижевности

6. Katarina Melić
LA SCÈNE DE CLIO
L'histoire ou les stratégies fictionnelles de Milan Kundera

2017.

7. Драган Бошковић
НУЛТИ СТЕПЕН РЕАЛИЗМА

8. Биљана Влашковић Илић
ИСТОРИЈА ЗА ЖИВОТ:
Случај Бернарда Шоа

9. Татјана Јовановић
КЊИЖЕНСТВЕНИ ГРАД
Конституисање женског канона у српској прози 1990–2010.

10. Томислав Павловић
РОБЕРТ ГРЕЈВЗ ИЗМЕЂУ ИСТОРИЈЕ И МИТА

2018.

11. Биљана С. Тешановић
БЕКЕТОВО ЕКСПИРЕМЕНТАЛНО ПОЗОРИШТЕ

12. Љубица Васић
АМЕРИЧКИ ПОСТВИЈЕТНАМСКИ МУШКИ ИДЕНТИТЕТ

2019.

13. Ана С. Живковић
СЛИКА У СРПСКОМ РЕАЛИЗМУ
(Историјскопоетичка студија)

14. Мирјана Секулић
ШПАНИЈА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ:
Имаголошка студија

15. Данијела Јањић
ГАБРИЈЕЛЕ Д'АНУНЦИО У СРПСКОЈ КУЛТУРИ

2020.

16. Saša Radovanović
HAJDEGEROVO ALETIOLOŠKO TUMAČENJE UMETNOSTI

17. Марија Лојаница
УВОД У ОНТОЛОГИЈУ НЕСТАЈАЊА

18. Малиша Станојевић
ЧИТАЊЕ ПОЕЗИЈЕ

19. Љубица Васић
АМЕРИЧКО ПОЛИТИЧКО ПОЗОРИШТЕ

20. Јасмина Теодоровић
УТОПИЈА, МИТ, ИСТОРИЈА:
Антропологија приче Борислава Пекића и Џулијана Барнса
2021.

21. Јелица Вељовић
(ПОСТ)ХУМАНИ ИДЕНТИТЕТИ:
Романи Хуана Гојтисола

22. Душан Живковић
ХЕРМЕТИЗАМ У ЛИРИЦИ СТАРОГ ВЕКА

23. Драгана Вукићевић
БЕБЕ У ПОСТЕЉИЦИ КЊИЖЕВНОСТИ

24. Ђорђе Ђурђевић
ТЕОПОЕТИКА:
О апокалиптичном дискурсу српске поезије

25. Никола Бубања
НЕДОСТОЈНА ГРОБА:
Наративи и фрагменти љубавне поезије Џона Дана

2022.

26. Часлав Николић
КЊИГА О ЛОНДОНУ

27. Јелена Младеновић
ОД ЂАВОЛОВОГ ДРУГА ДО ТАЈНОГ МОНАХА:
Карневал и религија у поезији Новице Тадића

2023.

28. Александра Матић
У ОГЛЕДАЛУ ИСКОНИ (прилози расткологији)

29. Соња Миловановић
ПОЕЗИЈА ДАНАС:
Стилистички огледи о савременој српској поезији

30. Marina Petrović Jülich
ČUDESNA PUTOVANJA KA PUPKU SVETA:
Produktivno-performativna didaktika književnosti
na (nemačkom kao) stranom jeziku

31. Данијела Јањић
РИМ У РОМАНУ КОД ХИПЕРБОРЕЈАЦА
МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

32. Јелена Арсенијевић Митрић

**ДИЈАЛЕКТИКА АНТРОПОЛОШКОГ
ПЕСИМИЗМА И ОПТИМИЗМА**

33. Оља Василева
ПЕСНИЧКЕ ПУКОТИНЕ:
Студије о српској поезији и есејистици 20. и 21. века

2024.

34. Никола Пеулић
DIABOLUS IN FORMA ANIMALIS:
Бестијаријум *Романа о Лондону* Милоша Црњанског

35. Марија Лојаница
АХАСФЕР:
Лутајући станује човек

36. Мирјана Секулић
ВИСЕНТЕ БЛАСКО ИБАЊЕС:
Србија између Запада и Оријента